

Kitap Adı: Tarihin Büyük Sırları
Yazar: Paul Aron

I. Bölüm Neandertaller Atamız mıydı?

1856 Ağustosunda bir gün, kuzeybatı Almanya'da Neander Vadisi'ndeki bir taş ocağında, bir işçi kireçtaşı içinde mağara ayısına ait olabileceğini düşündüğü bazı kemikler buldu. Bulduklarını o yörede öğretmenlik yapan, doğa tarihine meraklı Johann Fuhlrott'a göstermek için bir kenara ayırdı.

Fuhlrott, ayı kemiklerinden çok daha önemli bir olayla karşı karşıya olduğunu hemen kavradı. Kafatası hemen hemen bir insanın kafatası boyutlarındaydı ama farklı bir biçime sahipti, alnı daha basıktı. Gözlerin üzerinde kemik çıkıntısı vardı, geniş basık bir burun, iri ön dişler ve eğik bir sırt görülüyordu. Bulunan kemiklere bakılırsa, onların sahibi olan yaratık, normal insanlardan daha kısa, bodur ve çok daha güçlüydü ama yine de bu kemikler bir insan iskeletini andırıyordu. Fuhlrott, kemiklerin çok eski jeolojik tortuların arasında bulunmuş olmasının, onları daha da önemli kıldığını anlamıştı.

Öğretmen, Bonn Üniversitesi'nde anatomi profesörü olan Hermann Schaafhausen ile temas kurdu. Profesör de kemiklerin olağandışı olduğunu kabul etti. Daha sonra, bunların "bugüne dek bilinmeyen doğal bir yapı" olduklarını söyleyecekti. Gerçekten de Schaafhausen, işçinin bulunduğu ve Neandertal olarak adlandırılacak olan iskeletin, yeni -daha doğrusu çok, çok eski- bir insan tipi olduğuna inanıyordu. Hatta, Schaafhausen, Neandertallerin modern insanın eski atası olduğundan bile kuşkullanmış olabilirdi.

Eğer profesör ve öğretmen, buluşlarının bilimsel çevreler tarafından onurlandıracağını ummuşlarsa, büyük bir düş kırıklığı yaşamış olmalıdır. Darwin'in evrim teorisini öne sürdüğü Türlerin Kökeni'nin yayınlanmasına (1859) daha üç yıl vardı. Bilim insanlarının çoğunluğuna göre, insanın bırakalım şu kemiklerin ait olduğu türü, bir başka türden evrimleştiği fikri tam bir saçmalıktı. Zamanın önde gelen patoloğu, Rudolf Virchow, kemikleri inceledi ve bunların pek bilinmeyen bir hastalıktan ölen normal bir insana ait olduğunu açıkladı. Diğer uzmanlar da bu kervana katıldılar.

Ne var ki, on dokuzuncu yüzyılın sonunda, Darwinizm artık bilimsel çevrelerin çoğunluğuna egemendi. Fransa'da Gabriel de Mortillet gibi bazı bilim adamları, kemikleri yeniden inceleyip, modern insanın Neandertallerden türediğini öne sürdüler. Fransa, Belçika ve Almanya'da daha çok Neandertal kalıntısının bulunması, savlarını güçlendirdi. 110 bin ile 35 bin yıl öncesine ait olan fosiller, ya hastalıklı ya da modern insan olduklarını öne sürerek, bu türü göz ardı etmeyi olanaksız kılmıştı.

Ama bir başka Fransız'ın, Marcellin Boule'nin başını çektiği bilim insanlarının çoğunluğu, Neandertallerin insanın atası olduğunu hala inatla reddediyordu. Boule, iskeletlerin eski olabileceğini kabul etmekle birlikte, kendisiyle akraba olamayacaklarını söylüyordu. Boule, bu bükük dizli, kambur, eğik belkemikli Neandertallerin insandan çok, insansı maymun olduğunu ileri sürdü. Ona göre, eğer modern insanın onlarla herhangi bir ilişkisi olmuşsa, bu ilişki her kim olurlarsa olsunlar, bizim gerçek insan atalarımızın bu "yozlaşmış türü" yeryüzünden silmesiyle sınırlı olmalıydı.

Yirminci yüzyılın büyük bölümünde bilimsel ayrılık sadece derinleşti. Bir yanda ilkel olsalar da Neandertalleri doğrudan atamız olarak gören Mortillet'nin izleyicileri vardı. Diğer yanda, Boule gibi, Neandertalleri en iyimser tahminle uzak kuzenlerimiz, yerlerini modern insana bırakmaya mahkum bir evrimsel çıkmaz sokak olarak görenler vardı. Ancak, bilimciler son birkaç yıldır bu derin ayrılığı gidermeye yeni yeni başladılar.

Boule'un izleyicilerinin, yirminci yüzyılın uzunca bir bölümünde bile Neandertalleri göz ardı edebilmesinin tek nedeni, insanın atası olarak çok iyi bildikleri ve güvendikleri kendi adaylarını öne çıkarabilmektir. Bu aday 1912'de keşfedilen ve daha sonra bir sahtekarlık olduğu anlaşılan 'Piltdown' insanıydı. Charles Dawson adlı bir amatör fosil avcısı, Piltdown kemiklerini İngiltere'de, Sussex'te bir çimenlikte buldu ve kemikler anında sansasyon yarattı. Neandertal kafatasının tersine, Piltdown'ununki birçok açıdan modern insaninkine tıpatıp uyuyordu. İlkel görünen sadece maymunlarınkini andıran dişlerdi ama burada bile üstleri düzleşmiş dişler kafatasına insan özelliği katıyordu. İşte bu Boule'un kendi atası olarak kabul etmekten mutluluk duyabileceği türdü!

Sorun Piltdown insanının bir sahtekarlık olmasıydı. Birisi, belki de Dawson bir modern insan kafatasından parçalar almış, bunları bir orangutanın çene kemikleriyle birleştirmiş ve kemiklerin iyice eski görünmesini sağlamak için boyamıştı. Törpülenen dişler araştırmacıları yanlış yola sürüklüyordu. En sonunda, 1953'te bilim insanları dişleri mikroskop altında incelediklerinde törpü izlerini açıkça görebildiler.

Şimdi bilimde ağırlık, Neandertallerin insanın ataları olduğuna kaymıştı. Bilimciler, onların bizden ne kadar farklı olduğunu vurgulamak yerine, benzerlikler üzerinde odaklanmaya başladılar. 1957'de iki Amerikalı anatomisi, William Straus ve A. J. E. Cave, Boule'un Neandertalleri vahşi ve insantürü dışında tanımlamasına kaynaklık eden, hemen hemen aynı fosili yeniden incelediler. Bu, 1908'de Güney Fransa'da bir mağarada bulunan La ChapelleauxSaints fosiliydi.

Straus ve Cave'in ilk dikkatini çeken, La ChapelleauxSaints insanının raşitik olmasıydı. Bu Boule'un da gözünden kaçmamıştı ama etkilerini göz ardı etmişti. Straus ve Cave'e göre, raşitizm Neandertallerin dik duruşuna kanı oluşturduğundan, Neandertal insanın diğer bölümleri bir anda modern insandan çok farklı görünmedi. İki anatomisi, buradan eğer Neandertal insanı "yeniden yaratılabilir ve yıkanmış, tıraş olmuş bir şekilde ve modern giysilerle, New York

metro istasyonuna bırakılsaydı, şehrin diğer sakinlerinden daha çok dikkat çekmezdi" sonucuna vardı.

Piltdownsonrası dönemde, Neandertallerin görünüşleri kadar davranışlarının da yeniden değerlendirildiğini gördük. 1960'larda Amerikalı antropolog C. Loring Brace, Neandertal aletleri, teknolojisi ve örgütlenmesiyle ilgili yeni çalışmalarıyla yeni bir yol açtı. Örneğin, Brace, geride bıraktıkları küllerin yapısından. Neandertallerin yiyeceklerini, daha sonra gelen insaniarmkinden çok farklı olmayan alçak çukurlarda pişirdikleri sonucunu çıkarmıştı. Diğer antropologlar, birçok Neandertal kalıntısının bilinçli bir şekilde gömüldüğünü ve bunun tartışılmaz bir biçimde insanlara özgü bir uygulama olduğunu bildirdiler. Ayrıca, çeşitli Neandertal alanlarında özenle sıralanmış kemiklerin bir çeşit kurban törenine işaret ettiği görülüyordu ve Yugoslavya'daki Krapina alanında Neandertal kemikleri yamyamlık izlenimi verecek şekilde parçalanmıştı. Bunlar ne denli dehşet verici olursa olsun, kesinlikle insana özgüydü.

Neandertallerin yüceltilmesi, 1971'de Ralph Solecki'nin Shanidar diye bilinen bir Irak mağarasındaki çalışmalarını yayınlamasıyla doruğa çıktı. Oradaki bir Neandertal mezarlığından alınan toprak örneklerinde, rüzgarın taşıyabileceği ya da hayvanların getirebileceğinden çok fazla, olağandışı yüksek miktarda dağ çiçeklerinin polenlerine rastlandı. Solecki, buradan Shanidar Neandertallerinin mezarlık alanlarına çiçek bıraktıkları sonucuna vardı ve kitabına "The First Flower People" (İlk Çiçek Çocukları) adını verdi. Solecki, orada gömülü yaşlı birisine ait kemiklerden adamın sağ kolunun olmadığını ve kör olduğunun anlaşıldığını belirterek, bunların Neandertallerin insan olduğunu gösteren ek bir kanıt olarak kabul edilmesi gerektiğini bildirdi. Bu durum aile ya da klan üyeleri tarafından bakılmaması koşuluyla kesinlikle adamın erken ölümüne yol açmış olmalıydı.

Solecki'nin kitabıyla birlikte, Neandertallerin dönüşümü tamamlanmıştı. Boule'un imgelemindeki kuyruksuz iri maymuna benzeyen vahşiler olmaktan çıkıp, şimdi bir çeşit hippilerin ilk örneğine, modern insanlardan birçok yönden daha insani özellikler taşıyan bir topluluğa dönüşmüşlerdi. Aynı zamanda, modern insanın Avrupa ve Ortadoğu'da Neandertallerden ve başka bölgelerdeki benzer eski insanlardan evrimleştiğini öne süren "çok merkezli evrim" teorisi olarak bilinen teorinin doruk noktasıydı bu. Ama Neandertal imgesi (ve onunla birlikte, çok merkezli evrim teorisi) bir başka darbenin eşiğindedi. Bu kez saldıran arkeolog ya da antropologlardan değil, moleküler biyologlardan gelecekti.

Biyologlar, ne fosiller ne de arkeoloji ya da antropoloji hakkında yeterli bilgiye sahipti. Ama kalıtım materyalinin Mitokondriyal DNA ya da kısaca mtDNA diye bilinen küçük bir kesiti konusunda yeterince bilgileri vardı. Berkeley Üniversitesi biyologlarından oluşan bir ekip Rebecca Cann, Mark Stoneking ve Allan Wilson insan mtDNA'sının mutasyon süresini hesapladı ve 1987'de insanın kökenini yaklaşık iki yüz bin yıl öncesine tarihlendirdi.

İnsan soyunun bu hipotetik anasına uygun bir isim de bulundu: Havva.

Artık elimizde insanın yeni bir atası vardı ve Piltdown'un tersine, bu bir sahtekarlık ürünü değildi. Eğer biyologlar yanılmamışsa ve Havva iki yüz bin yıl önce yaşamışsa, o zaman modern insan, bilim insanlarının eskiden düşündüğünden yüz bin yıl önce tarih sahnesinde boy göstermiş olmalıydı. Bu ilk modern insanların Neandertallerin soylarının tükenmesinden uzun zaman önce İber Yarımadası 'nda bulunan fosillerden daha yirmi sekiz bin yıl öncesine kadar bazı Neandertallerin hala yaşadığı sonucuna varıyoruz ortaya çıkmış olduğu anlamına geliyordu.

Neandertallerin atamız olduğunu savunanlar zor duruma düşmüştü. En başta, eğer bazı Neandertaller, bazı modern insanlardan daha yeniyse, o zaman daha eski bir türün daha yenisinden türemesi epey olanaksız görünüyordu. Eğer bugün mümkün olduğunun anlaşıldığı gibi, Neandertallerin ortaya çıkışından önce bile modern insanlar görülmüşse, o zaman modern insanın Neandertallerden evrimleşmesi tam anlamıyla olanaksızdı.

Yeni tarihleme yöntemleri, modern insanın Neandertallerden çok daha eski olmasa bile, onlar kadar eski olduğuna dair daha çok kanıt sağladı. Bilimciler, eski tahminleri hemen hemen doğrularak, Neandertallerin yaklaşık altmış bin yıl önce, Ortadoğu'nun çeşitli bölgelerinde yaşadığını tahmin ettiler. Ama modern insanla ilgili yeni tarihlemeler gerçek bir şok yaratmıştı: Modern insanın Ortadoğu'da yaklaşık doksan bin yıl önce, yani eskiden düşünülenden çok daha önce yaşadığı ortaya çıkmıştı.

Bu arada, arkeologlar yüz bin yıllık, bazı tarihlemelere göre, iki yüz bin yıllık modern insan kalıntıları buldukları Afrika'nın Sahraaltı bölgelerinde yeniden tarihlendirme çalışmalarına da başlamışlardı. Biyologların Havva'nın yurdunun -Cennetinin- Afrika olduğuna ilişkin bulguları buna tıpatıp uygun düşmüştü.

Cann, Stoneking ve Wilson, modern Afrikalıların mtDNA'sının diğer ırklarından çok daha büyük bir çeşitlilik gösterdiğini buldular. Bunu, Afrikalıların çok daha uzun bir evrimleşme süreci geçirmesine bağladılar; bu yüzden ilk insanlar Afrikalı olmalıydı.

Dolayısıyla, "Afrika'dan çıkış" teorisi olarak bilinen teoriye göre, insan soyu önce Afrika'da ortaya çıktı, sonra Ortadoğu'ya yayıldı ve en son Avrupa'ya ulaştı. İnsanlar daha sonra geldikleri iki kıtada, daha ilkel Neandertallerle karşılaştı ve sonuçta insanlarla temasa geçen diğer birçok türün de yazgısını paylaşan Neandertaller tükendi. 1990'ların başında, egemen teori haline gelen "Afrika'dan çıkış" senaryosu, çok merkezli evrimin yerini almıştı.

Çok merkezli evrime son darbe, 1997'de yine moleküler biyologlardan geldi. Matthias Krings ve Münih Üniversitesi'nden çalışma arkadaşları, gerçek bir Neandertal'in -aslında, Fuhlrott'un orijinal Neandertal insanının- kol kemiğinden küçük bir parçadan mtDNA numunesi almayı başardılar. Daha sonra, Neandertal mtDNA'sını taşıyan insanlarınki ile karşılaştırarak, araştırdıkları 379 diziden 27'sinde farklılık saptadılar. (Tersine, diğer modern insanlarınkinden çok daha büyük bir çeşitlilik gösteren, Afrikalıların mtDNA'sı

birbirinden sadece 8 dizide farklılık gösteriyordu.) Krings, Neandertaller ve modern insanlar arasındaki genetik uzaklığın, Neandertallerin atamız olmasını çok büyük ölçüde olanaksız kıldığı sonucuna ulaştı.

Bölgesel sürekliliği savunanlar bu kanıtların hiçbiri karşısında pes etmediler. Genetik ve tarihlemeye dayanan kanıtların geçerliliğini sorgularken, 1999'da, kendi yaptıkları büyük buluşlardan biri onları sırtlarından vurdu. Lizbon'un yaklaşık yüz otuz kilometre kuzeyinde, Portekizli arkeologlar yarı-insan, yarı-Neandertal olduğu ortaya çıkan 24.500 yaşında bir erkek çocuğunun iskeletini buldular. Çocuk anatomik bakımdan modern insana özgü bir yüze sahip olmakla birlikte, gövdesi ve bacakları Neandertaldi. Çocuğu an Neandertallerin tükendiği bir tarihten sonraki zaman dilimine yerleştiren tarihleme, çocuğun Neandertal ve modern insanın melez kuşaklarının atası olduğunu gösteriyor gibiydi.

Çok merkezli evrimi savunanlar, eğer Neandertaller ve modern insanlar melezleşmişse, Afrika'dan çıkış teorisinin yandaşlarının ileri sürdüğü gibi, bu durumun, birbirlerinden o kadar uzak olamayacaklarını gösterdiğini söylemekte gecikmediler.

Portekiz keşfi, her iki tarafı uzlaşmaz görünen kanıt ve teorileri savunmaya zorlayarak, tartışmayı daha sivri uçlara kaydırabilirdi. Bir ölçüde bu gerçekleşti: İki görüşü de öteden beri savunanlar yeni bulguyu ya selamlamak ya da göz ardı etmek için kuyruğa girdiler. Ama, belki de, tartışma odağı değişmeye başladığı için eski keşiflerden sonrasına kıyasla söylemleri bir parça yumuşamıştı. Bilim insanları, artık Neandertaller ya da diğer arkaik insanların evrimleşerek modern insana dönüştüğünü öne sürmek yerine, gitgide Neandertaller ve modern insanın ne tür bir etkileşim içinde olduğu sorunu üzerinde odaklanıyorlardı.

Birbirleriyle savaşmışlar mıydı? Birbirlerinden öğrenmişler miydi? Birbirleriyle konuşmuş ya da melezleşmiş ya da yoksa birbirlerini sadece görmezlikten mi gelmişlerdi?

Belki ya arkeologlar ya mikrobiyologlar -ya da tamamen farklı disiplinlerden gelen araştırmacılar- bir gün bu sorulara yanıtlayabilecek. Şimdilik, yanıtlar ne kadar ilginç olursa olsun, çok spekülatif. Örneğin, Alman antropolog Günler Brauer, Afrika'dan göç senaryosunun çok daha ılımlı bir çeşidini önermiştir. Brauer'e göre, modern insan gerçekten de Afrika'da ortaya çıkmış, sonra dünyanın diğer yerlerine gitmiştir. Ama Ortadoğu ve Avrupa'da karşılaştığı Neandertallerden birçok yönden farklı olmasına rağmen, onları melezleşmeyecek kadar farklı görmemişti. Dolayısıyla Brauer, Neandertal genleri bizim yapımızın ancak çok küçük bir parçasını bile oluştursa, modern insanın bazı Neandertal ataları olabileceğini öne sürdü.

Diğer kampta, Tennessee'li antropolog Fred Smith gibi, çok merkezliliğin bazı savunucuları, insan yapısında temel genetik değişimin Afrika'da gerçekleştiğini teslim ettiler. Ancak Smith Avrupalı ve Ortadoğulu Neandertallerin, yeni gelenler tarafından ortadan kaldırılmadığını, tam tersine onları içlerine alarak, genetik üstünlüklerini kendilerine geçirdiklerini ileri sürdü.

Ne Brauer'un ne de Smith'in bulduğu orta yol tamamen benimsendi. Bunun gibi, Neandertallerin insanın tarih öncesindeki yeri konusunda, herhangi bir uzlaşma ufukta görülmüyor. Oysa, bilimcilerin çoğunluğu, Neandertaller ve modern insan arasındaki ilişki ne olursa olsun, bu ikisinin zaman ve belki mekanda çakışmış olduğu konusunda artık uzlaşmış bulunuyor. Dolayısıyla, başlangıçta bu iki türe ait topluluklar -her biri bazı görünebilir insan özelliklerine sahip olmakla birlikte günümüzün ırklarına göre birbirlerinden çok daha farklı topluluklar- bir yerlerde, en büyük olasılıkla, ilkin Ortadoğu, ardından Avrupa'da birbirleriyle karşılaşmışlardı.

Daha sonra ne olduğunu kesin olarak bilen hiç kimse yok.

2. Bölüm Stonehenge'i Kim Dikti?

Mısır'ın piramitleri, Yunanistan'ın Parthenon'u, Roma'nın Colloseum'u hep büyük uygarlıkların, firavun ve filozofların, imparator ve kahramanlarının imgelerini akla getirirler.

Stonehenge insanda böyle bir izlenim uyandırmaz.

Salisbury Ovası'ndaki büyük taş blokların kalıntılarının çevresinde, tarihsel şehirler değil, doğu yönünde Londra'ya giden modern otoyollar bulunur. Burada çözülecek hiyeroglifler, yorumlanacak Sokratik diyaloglar yoktur. Stonehenge'i diken Taş Devri ve Tunç Devri insanları daha küçük taş anıtlar da dikmişlerdi. Bunların kalıntılarını şehir dışında dağınık halde bulabilirsiniz. Oysa, bu insanlar geride Stonehenge gibi bir mühendislik harikasını neden ve nasıl hayata geçirebildiklerini açıklayacak hiçbir şey bırakmamışlardır. Başka açılardan bakıldığında, Salisbury Ovası'nın antik halkının günlük geçimlerini zar zor yürütebildikleri bir kültür düzeyinde yaşadıkları anlaşıldığından, tarihçiler bu insanları "barbar" diye damgalamakta bir sakınca görmemişlerdi.

Öyleyse Ortaçağ'dan beri bu eski taş çemberi araştıranların, yapının mimarlarını Salisbury Ovası'nın dışında aramalarına şaşmamalı. On ikinci yüzyılda Galli rahip Monmouth'lu Geoffrey, Stonehenge'in Kral Arthur'un büyücüsü Merlin'in işi olduğunu düşünmüştü. Geoffrey'in 'History of the Kings of Britain'ine (Britanya Kralları Tarihi) göre, anıt Arthur'un amcası olan Aurelius Ambrosius adında biri tarafından sipariş edilmişti. Ambrosius, Anglo-Saxon istilacılara karşı kazandıkları büyük zaferin anısını ölümsüzleştirebileceği bir anıt dikmek istemişti. Merlin, İrlanda'da Killarus adlı bir yerden taş çemberleri alıp, bunları Britanya'ya deniz yoluyla getirmeyi ve hazır bir anıta dönüştürmeyi düşünmüştü.

On yedinci yüzyılda Kral I. James, Stonehenge'e kafasını o kadar çok takmıştı ki, saray mimarı Inigo Jones'u anıtı araştırmakla görevlendirmişti. Anıt üzerinde çalıştıktan sonra, Jones'un Monmouth'lu Geoffrey ile uzlaştığı tek nokta, bölgede yaşamış olan Taş Devri ya da Tunç Devri halkının bu anıtı yapamayacağıydı. Jones, "Eğer giysi yapmayı bile biliniyorlarsa, görkemli yapılar ya da StoneHeng gibi göz alıcı eserler yapmayı nereden bileceklerdi?" diye düşünmüştü.

Jones, "böyle mükemmel bir yapı"nın sadece Romalıların escii olabileceği ve bunun bilinmeyen bir Roma tanrısına adanan bir tapınak olduğu sonucuna varmıştı.

Sonraki yıllarda, Stonehenge'i Britanya'nın yanı sıra değişik yerlerden neredeyse her yerden gelen mimarlara bağlama çabaları sürdü. Druidler olarak tanınan eski Kelt papazları gibi, Vikingler, antik Kuzey Galya halkı ve Anglo-Saxonlar tarafından yapıldığı savunulanlar vardı.

Tüm bu teorilerin sorunu aynıydı. Radyokarbon tarihleme yöntemi yirminci yüzyılda bulunmasına rağmen, ilk arkeologların kaba tarihleme yöntemleri, Stonehenge'in 10 1500'den daha eski tarihlerde yapılmış olabileceğini göstermişti. Bilim insanlarının çoğunluğu bu bölgeye Druidlerin en erken 10 500'de, Romalıların ise bu tarihten sonra geldiklerini anlamıştı. Bu, Stonehenge'in her iki grubun da İngiltere'ye ulaşmasından en az bin yıl önce yapılmış olduğu anlamına geliyordu.

Dolayısıyla, soru yirminci yüzyılın büyük bölümünde yanıtız kaldı? Stonehenge'i kim dikti?

1953'te bir arkeologun rastlantı eseri yaptığı bir keşif, bir çözüme işaret etti. 10 Temmuz'da, Richard Atkinson alan araştırmasının parçası olarak, Büyük Trilithon adlı taşın yanındaki bir taşın üzerindeki on yedinci yüzyıla ait olduğu sanılan duvar yazılarını fotoğraflamaya hazırlanıyordu. Daha iyi bir ışık kontrastı ve gölge umuduyla, öğleden sonra geç vakitlere kadar bekledi. Kameradan baktığında, on yedinci yüzyıl yazıtlarının altında başka yontmaların olduğu Atkinson'ın dikkatini çekti. Bunlardan biri toprağa saplı bir kamaydı. Yanında ise yaklaşık olarak Stonehenge'in dikildiği devirde İngiltere'de bulunan tipten dört balta vardı.

Atkinson'ı en çok heyecanlandıran baltalar değil, tek hançerdi. İngiltere ya da kuzey Avrupa'da buna benzer bir şey bulunmamıştı. Buna en çok benzeyen parçalar, Yunanistan'da bulunan Miken kalesindeki kral mezarlarından çıkarılmıştı.

En sonunda, Stonehenge gibi bir anıtı inşa edebileceğini rahat rahat ileri sürebileceğimiz en gelişmiş uygarlığa götüren bir halka bulunmuştu. Daha iyisi, Miken'de bulunan hançerlerin yaklaşık olarak İÖ 1500'e tarihlendirilmiş olmasıydı; bu, 1950'lerde çoğu uzmana göre Stonehenge'in yaklaşık yapım tarihiydi. Romalılar ya da Druidlerin tersine, Miken bağlantısının kronolojik bir anlamı vardı.

Atkinson, Stonehenge'in daha uygar Akdeniz'den gelerek, Britanya'yı ziyaret eden bir mimar tarafından tasarlandığını öne süren sağlam bir teori geliştirdi. Salisbury Ovasında bir Miken prensinin gömülü olabileceğini tahmin ediyordu. Stonehenge sorununa en sonunda bir çözüm bulunmasıyla rahatlayan arkeoloji dünyası, bu teoriyi benimsedi.

Ama Miken teorisi benimsendiği hızla çöktü. 1960'larda yeni bir radyokarbon tarihleme yöntemi bulundu ve arkeologlar, karşılarında aniden Stonehenge'in önceden düşünüldüğünden ve Miken uygarlığından çok daha eski olduğunu gösteren sağlam kanıtlarla karşılaştılar. Yeni radyokarbon tarihlemeleri, Miken kalesinin İÖ 1600 ve 1500 yılları arasında yapıldığını doğrulamakla birlikte, Stonehenge'in yapım tarihini çok gerilere, herhangi bir Akdeniz etkisinin görülemeyeceği kadar gerilere itti.

Bu son hesaplama göre, Stonehenge çemberinin kenarları ve dış hendekleri, yaklaşık İÖ 2950 yıllarında başladı. İÖ 2900 ve 2400 yılları arasında, bazı ahşap yapılar çemberin içine eklendikten kısa süre sonra, bunlar yerlerini bilinen taş yapıya bıraktılar.

Yeni tarihlenmeler sadece Miken teorisini değil, onun temelindeki bütün "yayılmacı" akıl yürütme sistemini de yıktı. Açıkçası, Stonehenge, büyük Avrupa uygarlıklarından biri tarafından dikilemeyecek kadar eskiydi ve Avrupadışı uygarlıklar da çok u/aktı. İlk kez, birçok bilimci Stonehenge'i inşa edenlerin Stonehenge yakınlarında yaşamış olan insanlar olduğunu ve taş blokları dış yardım almadan diktiklerini kabul etmek zorunda kaldı. Görünürde ilkel olan bir halk her nasılsa dünyanın en sağlam anıtlarından birini dikmişti!

Sanki bu yeterince şaşırtıcı değilmiş gibi, Stonehenge'i inşa eden insanlar bir de 225 kilometre öteden, güneybatı Galler'deki Preseli Dağları'ndan taşıdıkları taşları kullanarak, işlerini iyice zahmetli bir hale getirmişlerdi.

"Koyu bazalt" (gerçekte daha çok gri tonlarında bulunan bir kaya türü) 1932'de jeolog H. H. Thomas tarafından kaynağında bulundu. Üç tip koyu bazalt kaya, Stonehenge yakınlarında bulunan diğer kayalara benzemiyordu ama Thomas birbirinin aynısı olan üç tipin Galler'deki Carnmenyn ve Foel Trgarn Dağlarının dorukları arasındaki doğal kaya yataklarından toplanabileceğini anladı.

Salisbury Ovası halkı, bazıları beş ton çeken bu taşları Galler'den İngiltere'ye kadar nasıl taşımıştı?

Thomas'ın keşfi, bazıları Monmouth'lu Geoffrey'in Merlin'in büyüyle ilgili masalını gözden geçirmeye yöneltti. Arkeolog Stuart Piggott, folklorda bazı özgün sözel geleneklerin gizli olabileceğini düşünmüştü. Geoffrey'in Merlin'den söz ederken taşların batıdan (aslında İrlanda'dan, Galler'den değil) getirilmiş olduğunu yazması ilginçti. Ayrıca, Geoffrey'in taşların Stonehenge'e yüzdürülerek getirildiğini de yazmış olması, halkın belleğinde bunların İrlanda Denizi'nden taşındığının bir kalıntı olarak yer etmiş olmasından kaynaklanabilirdi. Geoffrey, Stonehenge'i inşa eden halkın, Salisbury Ovası çevresinde yığınla başka türden kayalar olmasına rağmen, neden taşları bu kadar uzaktan getirdiğinin ipuçlarını da vermişti: Belki Stonehenge'i inşa edenler, Geoffrey'in Merlin'i gibi, bu kayaların sihirli güçleri olduğuna inanıyorlardı.

Çoğu tarihçi, özellikle Geoffrey'in genelde sistemsiz tarih yorumunun ışığında, Piggott'un varsayımlarının bir parça zorlama olduğunu düşündü. Buna rağmen, en az seksen beş ya da daha fazla taşın Preseli Dağları'ndan Salisbury Ovası'na nasıl getirildiği sorusu yanıtsız kaldı.

Bazıları, en başta jeolog G. A. Kellaway, bazalt kayaların insanlar tarafından değil, buzullar tarafından taşındığını öne sürdü. Ama en son buzul çağının Preselis ya da Salisbury Ovası kadar güneye inmediğine inandıklarından, çoğu uzman Kelleway'a karşı çıktı. Bu doğru olsaydı bile, buzulların bazalt taşlarını

Galler'deki küçük bir alandan toplayıp, her yere dağıtmak yerine, İngiltere'de küçük bir alana yığılması büyük ölçüde olanaksızdı. Bristol Kanalı'nın güney ya da doğusunda başka bazalt taşlarının bulunmaması (şimdi Salisbury Müzesi'nde bulunan ama tarihçilerin kuşkuyla yaklaştığı olası tek istisna dışında) buzul teorisine karşı güçlü bir kanıt oluşturdu.

Dolayısıyla, bir zamanlar görüldüğü gibi olanaksız da olsa, en yaygın açıklama, Salisbury Ovası bölgesinde yaşayan insanların salları birleştirerek, bazalt taşların; İrlanda Denizi'nden taşıdıklarıydı. Yolculuk bile Salisbury Ovası'nda yaşayan halkın şaşırtıcı ve olağanüstü bir teknolojik uzmanlığa sahip olduğunun bir başka kanıtıydı.

Yayılcılık teorisini savunanların çelişkiye düşmesiyle birlikte, 1960'larda Salisbury Ovası'nda yaşayan halkın lehine daha çarpıcı iddialar öne sürüldü. İddiaları öne sürenler bu kez astronomlardı, arkeologlar ya da jeologlar değil.

Astronominin öne fırlamasına ilk kez 60'lı yıllarda tanık olmadık. Daha on sekizinci yüzyılda, William Stukely Stonehenge' in temel çizgisinin "günlerin en uzun olduğu zamanlarda, güneşin nereden doğduğunu" gösterdiğini belirtmişti. Anıtı inceleyen diğer birçok kişi de taşların değişik şekillerde güneş, ay ya da yıldızları gösterdiğini bulmuşlardı. Oysa, bu incelemelerin hiçbiri Boston Üniversitesi astronomu Gerald Hawkins'inki kadar gürültü koparmamıştı. Hawkins'in aceleci davranarak 'Stonehenge Decoded' (Sırrı Çözülen Stonehenge) diye başlık attığı kitabı 1965'te yayınlandı ve tüm dünyada çok satan listelerine girdi.

Hawkins, anıttaki 165 temel noktanın dizilişiyle, güneş ve ayın doğduğu ve battığı konumların sağlam bir ilişki içinde olduğunu buldu. Hatta Stonehenge'deki çukurların oluşturduğu 'Aubrey Delikleri' adı verilen bir çemberin, ay tutulmalarını tahmin etmek için kullanılmış olduğunu ileri sürmesi daha büyük bir tartışma yarattı, Hawkins Stonehenge'i bir "Neolitik bilgisayar" benzetiyordu.

"Miken" yontmalarını bulduğu için Stonehenge konusunda hala baş otorite olarak kalan Atkinson, "Stonehenge'de Ayışığı" adlı çarpıcı bir başlık attığı makalesiyle yeniden gündeme oturdu. Atkinson, göksel dizilişlerin rastlantı eseri olma ihtimalinin epey yüksek olduğunu ileri sürdü. Aubrey Delikleri'nin ay tutulmalarını tahmin etmek üzere kullanıldığına gelince, Atkinson deliklerin mezar çukurları olduğuna ve kazıldıktan hemen sonra doldurulduğuna ilişkin kanıtları gösterdi.

Bir ölçüde, bunu izleyen tartışma astronom ve arkeologları karşı karşıya getirdiği gibi, her iki disiplinin uzmanları da karşı tarafın teknik tezlerini sık sık yanlış anlamışlardı. Astronomlar, Stonehenge'in bir astronomik gözlemevi olarak kullanıldığına dair birçok farklı görüş ortaya attılar; ancak bunların bazıları Hawkins'inkinden çok daha kolaylıkla göz ardı edilebilecek özellikteydi. Gene de astronomlar, sanki dizilmiş gibi görünen bu noktaların birbirlerinden yüzlerce ya da hatta binlerce yıl sonra yapılmış olabileceği olgusunu görmezlikten gelirken,

farklı noktaların nasıl güneş ya da aya göre dizildiğini vurgulama eğilimindeydiler. Arkeologlar ise bu teorilerin çoğunun açıklarını yakalamakta hızlı davranıyorlardı.

İkinci bin yılın sonunda, tartışma sürse de, bazı uzlaşma işaretleri görüldü. Astronomlar arasında bile, Hawkins'inki gibi en aşırı teoriler gözden düşerken, hemen hemen tüm arkeologlar (Atkinson dahil), en azından birkaç göksel dizilişin, özellikle de güneşle ilgili dizilişlerin, bir rastlantı olamayacağını kabul ettiler. Bilimcilerin çoğu, en büyük olasılıkla, anıtın en azından modern anlamda bir gözlemevi olarak hiç kullanılmadığında ama Stonehenge halkının belki tarih öncesi bir törenin parçası olarak, oradan güneşi gözlemlemiş olabileceğinde anlaştı.

Gene de bu ilkel türdeki astronomileri bile, Salisbury Ovası halkının gökyüzünü incelediğini ve kendi buluşlarını kaydettiği bir çeşit sisteme sahip olduğunu göstermişti. Açıkçası, bazı yönlerden ne denli ilkel olurlarsa olsunlar, Stonehenge'i yapanlar bazı yönlerden hayli gelişmişlerdi. Bu anlamda, en son keşifler, bir yandan Stonehenge'i daha derinden kavramamıza yol açarken, aynı zamanda anıtı yapan insanların üzerindeki sis perdesini de kalınlaştırmıştı.

3. Bölüm

Firavunlar Piramitleri Neden İnşa Ettirdiler?

Yaklaşık olarak İÖ 450'de, Heredotos, bütün hazinesini tüketince, kız kardeşini belli bir miktar getirmesini emrederek, bir geneleve gönderecek kadar soysuz bir firavun olan Khufu hakkında anlatılan bir öyküyü nakletmişti. Sadık kız kardeş denileni yapmıştı. Ama yattığı erkeklerin sayısının dışında, başka bir şeyle anımsanacağı umuduyla, yattığı her erkekten kendisine bir taş hediye etmesini de istemişti. İşte Nil nehri yakınlarındaki Gazze platosunda hala ayakta duran dev piramitlerden birini bu taşlarla inşa ettirmişti!

Heredot yazdığı sırada, piramitler birkaç bin yıllıktı. Bununla birlikte, o zamandan günümüze kadar geçen iki bin küsur yıla rağmen, piramitlerin kökeni konusunda garip teoriler hiç eksik olmadı.

Bazı Ortaçağ yazarları, piramitlerin Kutsal Kitap'ta söz edilen Yusuf'un Mısır'da bolluk yıllarında tahıl depolamak için kullandığı tahıl ambarları olduğuna inanıyorlardı. Son zamanlarda, piramitlerin güneş saati ve takvim, astronomi gözlemevleri, gözlem araçları ve UFO'lar için yer istasyonları oldukları söylenmiştir.

En yaygın kabul gören teoriye göre, piramitlerin firavun mezarları olduğunu Heredot bile biliyordu. En saygın eski Mısır bilimcilerin bu teoriye hala inanmaları nedensiz değil. Piramitler, Mısır mitlerinin hem güneşin batışı hem de ölümden sonraki yaşam yolculuğuna bağladığı Nil'in batı yakasında dizilidir. Arkeologlar yakınlarda firavunların öbür dünyaya yelken açtıkları törensel cenaze gemilerini bulmuşlardı. Piramitler firavun sarayındaki çeşitli görevlilere ait olduğu sanılan diğer mezarlarla çevrilidir.

En etkili olanı da, birçok piramidin içinde taş lahitler ya da tabutların bulunmasıdır. On dokuzuncu yüzyılda, lahitlerin üzerlerindeki ya da çevrelerindeki hiyeroglif yazıların, firavunlara bir dünyadan ötekine geçişte yardım etmek amacıyla hazırlanan büyüler olduğu anlaşılmıştı.

Gel gelelim mezar teorisi, çok önemli bir kanıttan yoksundu; bir kere, bunların içinde gömülü hiç kimse yoktu. On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında, kaşifler ve daha sonra arkeologlar art arda piramitlere girdiler. (Nil Vadisi boyunca çeşitli durumlarda seksenden fazla piramit vardır; çöl kumları altında gömülü başka piramitler de olabilir.) Bu araştırmacı ve arkeologlar, firavun tabutları sandıkları tabutları buldular, soluklarını tutup açtıklarında her seferinde içlerinin boş olduğunu gördüler.

Boş mezarlar hep piramitlerin soyulmasıyla açıklanmıştı. Elbette, mezar soyguncularının çoğu, firavunların cesetlerinin değil, hazinelerinin peşindeydi. Ama cesetlerin gerektiği gibi saklandıkları yerleri bulmak için zaman

harcamayacaklarının söylenemeyeceği gibi, saf altınla kaplı herhangi bir mumyayı geride bırakacakları da söylenemez.

Tik mezar soyguncularının eski Mısırlıların kendileri olduğunu, onları kandırmak için büyük çaba harcanmasından çıkarıyoruz. Örneğin, Havvara'da III. Amenemhet piramidinde, giriş hiçbir yere çıkmayan dar bir geçide götüren küçük boş bir odaya çıkar. Bu geçidin tepesinde yirmi iki tondan ağır çeken dev bir taş vardır. Kaygan iniş yolu izlenince tekrar hiçbir yere çıkmayan bir üst koridorla karşılaşılır. Bir duvarda gizli bir tuğla kapı, üçüncü bir geçide açılır, sonra bir ön odaya ve en sonunda mezar odasına ulaşmadan önce, eğik iki tavan bloğu daha geçilir.

Gene de tüm bunlar boşunaydı; Mısırlı mezar soyguncularına engel olunamıyordu. Bu adamların kararlılıkları, sadece arkeologları değil, dokuzuncu yüzyıl Arap yöneticisi Abdullah Al Mamun gibi geleceğin hazine avcılarını da düş kırıklığına uğratacaktı. Abdullah Al Mamun, geride Khufu'nun Büyük Piramiti'ne ilk keşif seferi olduğunu düşündüğü gezisi hakkında ayrıntılı bir rapor bırakmıştı. Kafileyi bir dizi sahte geçit ve kapalı galerilerde dolaştırdıktan sonra, en sonunda boş lahitlerden başka bir şey bulamadığı mezar odasına ulaşmıştı.

Napoleon'un fethinden sonra, Mısır'a giden Avrupalı kaşifler, mücevherlerden çok kesme taşlarla ilgilenmelerine karşılık, firavunların anıtlarına onların Mısırlı ve Arap torunlarından ancak biraz daha fazla saygılı davrandılar. 1818'de sonradan kaşif olan eski bir İtalyan sirk göstericisi Giovanni Belzoni, Khufu'nun oğlu Kefren'in piramit duvarlarını aşmak için koçbaşı kullanmıştı. Belzoni Londra'da yaklaşan sergisi için malzeme toplamakla uğraşırken, mezar odası olduğu düşünülen odalarda ceset arayacak kadar uzun süre kalmıştı. Bulduğu tek kemik kalıntısı, belki de firavunun cesedini kaçırın bazı eski soyguncular tarafından bir tür adak amacıyla lahite atılan bir boğaya aitti.

Hazine ve ceset arayışı 1923'te, İngiliz arkeolog Howard Carter, Tutankhamon'un mezarını keşfettiğinde başarıya ulaştı. Carter'ın bulduğu muhteşem ve el değmemiş hazine düşünülürse, "Kral Tut" şimdi, haklı olarak belki de en ünlü firavundu. Hazine, som altından bir tabut ve firavunun cesedi üzerinde altın bir masktan oluşuyordu.

Ne yazık ki. bu keşif piramitler hakkında hiçbir şeyi kanıtlamadı, çünkü Tutankhamon bir piramit içinde gömülü değildi. Mezarı Mısır'ın Krallar Vadisi'ndeki kayaların içine oyulmuştu.

Carter'ın ekibini daha da şaşırtan şey, seferi finanse eden Kont Carnarvon'un ölümüydü. Carnarvon, Krallar Vadisi'ne vardktan hemen sonra, Kahire'de ölü bulunmuştu. Mezara girmiş olan diğer iki kişi de önce Louvre Müzesi'nde Mısır antik eserleri bölümünün başkanı, sonra da New York Metropolitan Sanat Müzesi'ndeki Mısır antik eserlerinin korunduğu bölümün başkan yardımcısı kısa süre sonra ölmüşlerdi.

Kaçınılmaz olarak, bu ölümler "firavunun laneti" konusunda her türden saçma sapan spekülasyona yol açmıştı. Bir spekülasyona göre, Carter mezarda üzerinde "Firavunun huzurunu kim bozarsa, ölümün kanatları onu ortadan kaldıracaktır" yazılı bir tablet bulmuştu.

Lanet olsun olmasın, arayış sürüyordu.

1952'de, Tutankhamon'un mezarının keşfinden sadece iki yıl sonra, George Andrew Reisner liderliğindeki Amerikalı arkeologlardan oluşan bir ekip, Khufu'nun Büyük Piramiti'nin tabanı yakınlarında çalışıyordu. Makinenin ayaklarını yerleştirmeye çalışan bir fotoğrafçı, rastlantı eseri kayada kesilmiş gizli bir kapının sıvasından bir parçayı kazıdı. Böylece yukarıdan aşağıya taş duvarla kaplı otuz metre yüksekliğinde sütunun bir parçası ortaya çıktı. Dibe ulaşmak iki hafta aldı.

Orada Reisner, Khufu'nun annesi Kraliçe Hetepheres'in tabutunu buldu. Mezar o zamana kadar çok iyi gizlenmiş olduğundan, Reisner el değmemiş bir gömüt ile karşılaşacağını umarken, lahit boş çıkmıştı. Sadece yaşadıkları düş kırıklığını atlattıktan sonra, arkeologlar odanın duvarında, arkasında küçük bir sandık buldukları sıvalı bir kısmın bulunduğu dikkat ettiler. İçinde kraliçenin mumyalanmış iç organları vardı.

Reisner'in tahmini aklına bundan başka bir şey gelmediğini itiraf etmişti kraliçenin önceden başka bir yerde gömülü olması gerektiği. Demek ki, soyguncular mumya sargılarının altındaki mücevherleri almak için kraliçenin cesedini kaldırdıktan sonra, kalıntıları kocası ve oğlunun yanına tekrar gömülmüş olmalıydı.

Bir piramit içinde el değmemiş bir gömüt bulma umudu 1951 'de, eski Mısır bilimcisi Mısırlı Zekeriya Goneim, Giza'nın dokuz kilometre güneyinde Sakkara'da eskiden bilinmeyen bir piramidin kalıntılarını bulduğunda yeniden canlandı. Bu piramit daha önce hiç dikkat çekmemişti, çünkü yapımcıları daha sonra çöl kumlarının örttüğü temelden başka bir ilerleme kaydedememişlerdi. Başlangıçta, Goneim yarım kalmış bir piramidin sadece bir firavun kalıntısı bulunursa önem kazanabileceğini düşündü. Ama bir tünelin içinde dar bir geçidi izlerken umutları artmıştı. Üç taş duvar boyunca kazarken, daha da heyecanlanmıştı; en başta, bu yol üzerinde hiçbir soyguncu bir mezarı yeniden kapatacak zamanı bulmuş olamazdı. Piramitte mücevherlerin bulunması, nihayet burada soyguncuların hiç erişemedikleri bir mezar olabileceğini gösteriyor gibiydi.

En sonunda, Goneim, hakkında çok az şey bilinen ama gene de bir firavun olan Sekhemkhet'e ait olduğunu bulduğu bir mezar odasına ulaştı. Goneim altın bir lahdi bulduğunda, o ve meslektaşları dans edip ağlayarak birbirlerini kutladılar. Birkaç gün sonra, Goneim bilim insanları ve gazetecilerden oluşan seyircilerin önünde tabutun açılmasını istedi.

Tabutun boş çıkması yeni bir şok yaratmıştı.

Mezarında bir firavun bulunmaması, birçoğu eski Mısır bilimcilerinin piramitlerde gördüğü matematik düzenliliklere dayanan sayısız teorinin doğmasına neden oldu. Örneğin, on dokuzuncu yüzyılda, İskoçyalı astronom Charles Piazzi Smyth, Büyük Piramit'in yeryüzünün çevresini ölçmek için bir model olarak kullanıldığını "keşfetti." Ne yazık ki, Piazzi Smyth'in dikkatli hesaplamaları, büyük miktarda molozun piramidin tabanını hala kapladığı bir zamanda yapılan ölçümlere dayalıydı.

1974'de, fizikçi Kurt Mendelssohn, piramitlerin mezarlardan çok, kamu işleri projeleri olduğunu ve dağınık kabileler halindeki Mısırlılara ulusal bir kimlik kazandırmayı amaçladığını öne sürdü. Mendelssohn'un teorisi sadece cesetlerin bulunmayışını değil, mezar teorisinin bir başka çetin sorununu, yani birçok firavunun neden birden çok piramit yaptırdığını da açıklıyordu. Örneğin, Khufu'nun babası, Snefru'nun üç piramidi vardı; öldüğünde cesedinin bunların arasında dağıtılmasını istediği kolay kolay düşünülemez. Khufu'nun kendisinin sadece bir piramidi vardı ama burada yeraltı odaları olarak tasarlandığı görülen üç oda bulunuyordu.

Birçok savunucusu olan bir başka teori, piramitlerin anıt olduğunu söylüyordu bunlar ölen firavunların anıtlarıydı ama soygunculardan uzak tutmak için başka yerlere gizlenen gerçek mezarları değildi. Cenaze takı ve süslerinin bol miktarda bulunmasına karşılık, cesetlere rastlanmayışının nedeni buydu.

Yine de, eski Mısır bilimcilerinin çoğunluğu, başka amaçlara hizmet de etmiş olsalar, piramitlerin en başta mezar olarak inşa edildiğine inanmaya devam ediyorlar. Bunlar daha alt düzeyde görevlilere ait olan diğer mezarlarla çevrilidir. Eski ve yeni soyguncular onların kalıntılarının çoğunu çaldıysa bile, firavunların cesetleri eskiden buralarda bulunuyordu.

Üzerinde uzlaşılan görüşe göre, piramitleri en iyi, bugün (içinde cesetlerin bulunduğu) 'mastaba' denilen kerpiçten dikdörtgen şeklindeki, düz tepeli mezarlarla başlayan mimari ilerlemenin parçası olarak anlayabiliriz. Daha sonra, mimarlar bir düz tepeli yapıyı diğerinin üzerine yerleştirmeye başlamışlar, en ünlüsü Kahire'nin güneyinde, Sakkara'da hala ayakta duran "basamaklı piramitler" olarak bilinen yapıları yaratmışlardı. En sonunda, birisi basamakları doldurmayı akıl etmiş ve belki de Sakkara'nın altmış kilometre kadar güneyine düşen Meidum'da bilinen tam piramit doğmuştu.

Arkeolojik gelişme, tanrıbilimsel değişikliklerle çakışmıştı. Mastabalarda bulunan metinler, firavunun gökyüzüne piramitlerin basamaklarını tırmanarak çıkacağına inanıldığını gösteriyor. Gerçek piramitler döneminden kalma daha sonraki metinler, güneştanrı tapımını yansıtıyor ve firavunları güneşin ışınlarına yükselirken betimliyordu. Güneş ışınlarının yeryüzünü aydınlatmasına benzetildiği kadarıyla, piramidin eğimli kenarları, gökyüzüne açılan yeni yoldu.

Güneş tapımı Mısırlı mimarlara piramitleri tasarlamak için esin vermiş miydi? İlk bakışta, sadece bir merdivenin artık gökyüzüne ulaşmanın pratik bir yolu

olarak görülmemesi nedeniyle, tonlarca taşın çıkarılması, taşınması ve yerlerine yerleştirilmesi olanaksız görünüyor. Ama 4500 yıl sonra bizim için bunu kavramak ne kadar zor olsa da, Mısır halkı bunun çabaya değdiği düşünmüş olmalıydı. (Ve piramitleri Yahudi köleler inşa ettiği şeklindeki yaygın inanışa rağmen, bunları yapan Mısırlılar'dan başkaları değildi.)

Mısır uygarlığından kalan hemen hemen her şey ölümle ilgilidir. Ölümün dinlerinin, edebiyatlarının, sanatlarının belirleyicisi olduğu anlaşılıyor. Firavunlar için, ölümden sonraki yaşam, ister merdivenlere tırmanarak olsun, ister güneş ışınları yoluyla olsun, açıkça çok somut bir amaçtı. Bu nedenle, eski Mısır uygarlığını günümüze taşıyan bu anıtların, ölümlerine bir yuva bulmak amacıyla yapıldığını neredeyse kesin bir biçimde söyleyebiliriz.

4. Bölüm

Troya Savaşı Gerçekten Oldu Mu?

Çanakkale'den sadece birkaç kilometre uzaklıkta, Trakya'yı Anadolu topraklarından ayıran dar boğazın Asya yakasında, Hisarlık adlı küçük bir tepe vardır.

Heredot, Ksenefon, Plutarkhus ve diğer Yunanlı ve Romalı klasik yazarlara göre, burası Troya'nın, Homeros'un İlyada ve Odysseia'sında geçen Troya'nın bulunduğu yerdir. Klasik Yunanlılar, Homeros'un Troya'yı sahiden görmüş olduğundan emin değillerdi. Buna karşılık, ne anlattığı savaşların gerçekliğinden ne de Hisarlık ve çevresinde geçtiğinden kuşku duyuyorlardı.

İnsanların tanrılara benzediği (ve tanrıların da tam anlamıyla insan olduğu) bir dünyada, iki tarafın en büyüklerinin savaştığı yer işte burasıydı! Troya Kralı Priamos'un oğlu Paris'in, dünyanın en güzel kadını Helena'yı Yunanistan'daki evinden kaçırdıktan sonra getirdiği Troya burasıydı! Yunan kralı Agamemnon'un Helena'yı geri getirmek için askerlerine hedef gösterdiği Troya burasıydı! En büyük Yunan savaşçısı Achilleus'un, Paris'in kardeşi Hektor'u öldürdüğü yer işte bu Troya'ydı. İlyada'nın son sahnesinde, Priamos oğlunun cesedini geri götürmek ve Yunanlılar ile Troyalılar arasında bir ateşkes yapmak için Achellius ile buluşmuştu.

Ama Odysseia'yı okuyanların bildiği gibi, öykü orada noktalanmamıştır. Paris, Achellius'un topuğuna indirdiği ölümcül bir darbe ile kardeşinin intikamını almıştır. Ve dev tahta atın yardımıyla, Yunanlılar Troya surlarının içine sızarak, en sonunda şehri tahrip etmişlerdir. Böylece Troya'nın altın çağı sona ermiş ve çok zaman geçmeden, Yunanistan'ın altın çağı başlamıştır.

Bütün bunların gerçekliğine ve Hisarlık'ta geçtiğine duyulan inanç, daha sonra fatihleri bölgeye çekmişti. İÖ 480'de Pers Kralı Kserkes, Çanakkale'den Yunan topraklarına geçmeden hemen önce, Hisarlık yakınlarında bin boğa kurban etmişti. Bir buçuk yüzyıl sonra, Büyük İskender birliklerini ters yönde harekete geçirdiğinde, aynı yerin yakınlarında Achellius'un anısına adaklar adadı. Tüm Ortaçağ ve Rönesans'ta, gezginler Troya olduğuna inandıkları Hisarlık'ı ziyaret etmeyi sürdürdüler.

Ne var ki, on sekizinci yüzyıldan başlayarak, bilim insanları daha kuşkucu bir yaklaşım benimsemeye başladılar. Birçoğu, bırakalım Homeros destanlarının anlattığı anıtsal savaşı, Troya'da bir savaş olduğundan bile kuşkulanıyordu. Onlara göre, bir kere Heredolos ile Homeros arasında yüzlerce yıllık bir mesafe bulunuyordu; üstelik yine yüzlerce yıllık bir zaman dilimi, allın çağ denilen dönemi ozanın yaşamından ayırıyordu.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar, araştırmacıların sadece küçük bir azınlığı, İlyada Odysseia'nın gerçek olayları aktardığına inanıyordu. Eğer tarihte

gerçekte Troya diye bir şehir varsa, bu şehrin Hisarlık'ta olduğuna inananlar daha küçük bir azınlıktı. Çoğunluk İlyada ve Odysseia'nın tarih değil, büyük bir destan olduğunu düşünüyordu.

Troya'nın gerçekliğine inanmayı sürdürenler arasında, bölgedeki ABD konsolosu ve amatör arkeolog. Frank Calvert de vardı. 1860'ların ortasında, Calvert Hisarlık'ta birkaç ön kazı yapmış, klasik çağlara ait bir kale kalıntısı ve İskender döneminden kalına bir sur bulmuştu. Buldukları cesaret vericiydi ama Calvert'i Hisarlık'ın altında birçok tarihsel katmanın bulunduğu ve burası için kendisinininkinden daha çok para yutacak türde bir kazının zorunluluğuna da inandırmıştı.

Calvert, daha sonra, 1868'de, bölgeyi ziyaret eden Homeros tutkunu bir Alman milyoneri, Heinrich Schliemann'ı yemeğe davet etti. Calvert'in tersine, Schliemann'ın bu konuda bir şeyler yapabilecek kadar çok parası vardı.

1870'de ekibiyle birlikte kazıya başladı.

Schliemann, Homeros'un Troya'sının ancak Hisarlık'ın alt katmanlarına bir tünelle inilerek bulunabilecek kadar eski olduğuna inanıyordu. Böylece, doğrudan katı kaya yatağına ulaşınca kadar, tepenin çok büyük bir kesimini açtı. Kazarken, çeşitli Taş Devri eşyaları bulması kafasını karıştırdı, çünkü bunların mantıksal olarak Homeros'un betimlediği Tunç ya da Taş Devri şehrinin altında bulunması gerekirdi. 1872 Mayısında, Schliemann günlüğüne yazdığı notta "kafasının karıştığı"nı itiraf etti. Gene de kazıyı sürdürdü.

Derken, 1873 Mayısında sözcüğün gerçek anlamıyla altın buldu. Schliemann, daha sonra öyküyü anlatırken söylediği gibi, işçilerinin altın parıltısına gösterebileceği tepkiden çekinmişti. O günün doğum günü olduğunu o anda hatırladığını söyleyerek, kazıyı paydos etmişti. Sonra altını salıyla kaçırarak olan karısı, Sophia'yı çağırmıştı. Schliemann çifti rüyalarını süsleyen hazinelerini ancak daha sonra inceleyebilmişti. Binlerce altın yaprak parçasından oluşan 2 altın taç, 60 altın küpe ve 8750 altın yüzük dahil, nadide altın ve bakır işleri vardı.

Schliemann, bunun Helena'nın mücevherlerinin de bulunduğu Kral Priamos'un hazinesi olduğu sonucuna varmıştı. Daha sonra, kraliyet ailesinin bir üyesinin Yunanlılar şehri yağmalarken, hazine sandığını kaçırdığı spekülasyonunu yapmıştı. Hazine sandığı ve şehir alevler içinde kaldığında, talihsiz Troya enkaz yığınının dönüşmüştü. Schliemann, mücevherlerin yakınlarında bulunan bakır anahtarın, bir zamanlar sandığı açmak için kullanıldığını sanmıştı.

Hazinenin güvenliğinden hala kaygılı olan Schliemann, hazineyi Yunan sınırından kaçırdı. Bu, Türk yetkililerinin hoşuna gitmedi ve Schliemann'ı mahkemeye verdiler. 1875'de Schliemann'ın Türk hükümetine elli bin frank ödemeyi kabul etmesi karşılığında, Türkler bu eşsiz ve paha biçilmez hazinenin mülkiyetinin ona ait olduğunu onayladı.

Ama Schliemann'ın o anda uydurduğu gibi, bu 'Priamos'un Hazinesi' miydi? Schliemann özel konuşmalarında bazı kuşkuları olduğunu itiraf etmişti. Hazine ne denli muhteşem olursa olsun, Hisarlık'ın Homeros'un Troyası olduğunu gösteren başka işaretlerin olmayışı hala yeterli açıklama bekliyordu. Schliemann, destanların yazdıklarına bakarak, beklediği geniş caddeler ya da kuleler ve giriş kapıları değil, tarih öncesine ait küçük bir yerleşimin kalıntılarını bulmuştu.

Kazıyı yeniden başlatma niyetindeydi ama hazineyi ülkeden kaçırdığı için kendisine hala kızgın olan Türkler ona kazı izni vermeyi reddetti. Böylece hareketsiz kalabilecek birisi olmayan Schliemann, Troya Savaşı arayışını başka yerde sürdürmeye karar verdi.

Eğer Priamos'un krallığına ulaşamazsa, bunun yerine Agamemnon'un kine ulaşma niyetindeydi. Burada da, klasik yazarlar ipuçları veriyor ve Yunanistan'ın Argolic Yarımadası'ndaki Korent'in güneyinde yer alan Miken'e işaret ediyorlardı. Miken'in eski Yunan krallarının gömüldüğü yer olduğu düşüncesi çok eskilere uzanıyordu ve Hisarlık'ın aksine Miken ortalıkta görülebilen, etkileyici harabeleriyle övünüyordu.

Schliemann'ın aklına, hiç kimsenin daha önce araştırmadığı Miken surlarının dışını kazmak gibi parlak bir fikir gelmişti. Sonuçlar Hisarlık'takinden çok daha gösterişliydi. Hepsi altınla kaplı, yanlarında iki çocuk da olan on dokuz erkek ve kadın mezarının kalıntılarını bulmuştu. Mezarlarda altın ve gümüş işli tunç kılıç ve hançerler, altın ve gümüş kap ve kutular ve yüzlerce süslü altın parça bulunmuştu. Erkeklerin yüzleri, olağanüstü işçiliğe sahip, portre oldukları sanılan altın masklarla örtülüydü. Her zamanki gibi, olayları dramatize etme yeteneğiyle Schliemann, Agamemnon'un yüzünü görmüş olduğunu ilan etti.

Schliemann, Homeros'un gerçek insanları ve gerçek savaşları anlatmış olduğuna artık daha çok inanıyordu. Bununla birlikte Miken'deki muhteşem mezarlığın Hisarlık'taki küçük kasabayı iyice arka plana itmiş olmasının yol açtığı çelişki Schliemann'ı rahatsız etti. En sonunda, 1890'da, Türkler Schliemann'a Hisarlık kazalarına devam etme iznini ancak yüksek miktarda nakit para karşılığında verdi.

Bu kez Schliemann, Priamos hazinesini bulduğu şehrin yirmi beş metre dışında, tepenin batı sınırı yakınlarını kazdı. Orada büyük bir binanın kalıntılarını buldu. Nihayet bu, Homeros kahramanlarına layık bir yapıydı; Schliemann burasının Priamos'un sarayı olabileceğini düşündü. Üstelik işçiler binanın duvarlarının içinde tartışmasız Miken tarzı ve süslemeleriyle bir çömlek kalıntısı bulmuştu. Böylece Schliemann aradığı Miken ve Troya ilişkisini bulmuştu! Eğer birbirleriyle savaşmadıysalar, en azından ticaret yapmış olmalıydılar.

Ne gariptir ki, 1890 aynı zamanda, Schliemann'ın korkulu rüyasının gerçekleştiği yıldır; çünkü yeni bulgular Schliemann'ın 1870'de kazdığı kasabaya göre, yüzeye çok daha yakın katmanlarda bulunmuştu. Bu, Homeros'un Troyası'nın Schliemann'ın hazineyi bulmuş olduğu küçük yerleşimden yüzyıllar

sonra yapıldığını gösteriyordu. Dolayısıyla, hazine ne Priamos'a ne de herhangi bir İlyada kahramanına ait olabilirdi. Daha kötüsü, bu bir an önce tepenin dibine varmak için sabırsızlanan Schliemann'ın, Homeros'un Troyası'nın kalıntılarını kazıp geçmiş olduğu anlamına da geliyordu. Böylece umutsuzca peşinden koştuğu şehrin bazı kalıntılarını neredeyse kesin olarak ortadan kaldırmıştı.

Schliemann'ın 1890'da ölmesi üzerine kazıları sürdürmek eski yardımcısı Wilhelm Dorpfeld'e düştü. Dorpfeld yılın başlarında ortaya çıkarılan büyük evin, Schliemann'ın aradığı Tunç Devri şehrine ait olduğunu öne sürdü ve kazıya ilk kasabanın batısı ve güneyi yönünde devam etti. 1893 ve 1894 yıllarında, daha çok sayıda büyük ev, bir gözetleme kulesi ve üç yüz metrelik şehir surunu ortaya çıkardı. Ayrıca çok sayıda Miken çömleği de buldu.

Dorpfeld, burasının Homeros'un Troya'sı olduğu sonucuna vardı. Gerçekten de, Schliemann'ın bulduğu binalar göz önüne alınırsa, kule, büyük evler ve geniş caddeler ozanın anlattıklarına daha uygun düşüyordu. Dorpfeld'in Hisarlık katmanlarını analizi, onu Schliemann'ın küçük yerleşiminin Hisarlık'taki ikinci yerleşim olduğu ve yaklaşık İÖ 2500 yılına tarihlendirilebileceği sonucuna götürdü. Dorpfeld'in Troya'sı, aynı alanda inş'ı edilen altıncı şehirdi ve İÖ 1500 ile 1000 yılları arasında kurulmuştu. Kesin olmasa da, Dorpfeld'in bulduklarını Troya Savaşı'nın geleneksel tarihine yaklaşık İÖ 1200 iyice yaklaştıran tarihleme, Homeros'un Troya'sını bulmuş olduğu inancını pekiştirdi.

Dorpfeld'in görüşleri yaklaşık kırk yıl, Cari Blegen'in liderliğinde bir Amerikan ekibinin Hisarlık'a ulaştığı ana kadar geçerliliğini sürdürdü. Blegen'in 1932 ve 1938 yılları arasındaki kazıları, Dorpfeld'in hipotezinde bazı ciddi sorunlara işaret etti. Blegen, altıncı Troya'nın yok oluşunun bir Yunan istilasına bağlanamayacağı sonucuna ulaşmıştı. Surun bir parçasında temel değişikliğe uğramışken, diğer parçalar tamamen yıkılmış görünüyordu. Blegen, bu tip bir hasarın tanrısal özelliklere sahip bile olsa insan ürünü olamayacağına inanıyordu. Dolayısıyla bu hasarı ancak bir depremin yaratabileceğini düşündü.

Blegen'a göre, Homeros'un Troya'sı Hisarlık'taki bir sonraki yedinci yerleşimdi. Troyalılar, depremden sonra şehri tamamen farklı biçimde yeniden inşa etmişti. Altıncı Troya'nın büyük evleri şimdi küçük odalara bölünmüş ve geniş caddelerin kenarına, içlerinde her biri tabana sapanan büyük malzeme çömleri bulunan minik evler inşa edilmişti. Blegen, bütün bunlara bakarak, bu yerleşimin kuşatma altında bir şehir olabileceği izlenimi edinmişti. Yunanlılar Troya surlarının dışında bulunduğundan kullanılabilen her yere göçmenler ve eşyalar doldurulmuştu. Blegen, yedinci şehrin altıncıdan kısa süre sonra düştüğü sonucuna ulaştı; dolayısıyla kalıntılar Troya Savaşı için verilen geleneksel tarihleme hala uygundu.

Önce Schliemann, sonra Dorpfeld, sonra da Blegen; bu üç arkeolog da Homeros'un Troya'sının Hisarlık'ta gerçi farklı katmanlarda bulunduğuna inanıyordu.

Onlardan sonra gelen bilimciler ve arkeologların çalışmaları üçün de cesaretlenebilirdi. En umut verici kanıtlardan biri, İÖ 1200'den sonra yayılan Hitit uygarlığının kalıntılarında geldi. 1970'ler ve 1980'lerde, bilimciler orada bulunan kil tabletleri çözdüler. Bunların bir kısmında Hititlerin ilişkide olduğu yabancı kral ve diplomatların adları bulunuyordu. Bazı bilimciler, bu adların arasında Priamos ve Paris'in Hititçe'ye çevrilmiş adlarına rastladıklarını öne sürdüler.

Tekrar Hisarlık'ta, 1990'ların ortasında, Alman arkeolog Manfred Korfmann, DorpfeldBlegen'in ortaya çıkardığı şehir surlarının bilinen sınırlarının dışında nerelere uzandığını saptamak amacıyla, yeni uzaktan belirleme teknolojisini kullandı. Korfmann'ın Troya'sı, Homeros kahramanlarına önceki meslektaşlarınınkinden daha çok yakışan bir kaleydi. Korfmann'ın analizleri, Troya surlarının İÖ 8. yüzyılda, Homeros'un bölgeye yaptığı olası ziyareti sırasında hala görülebildiğini de göstermişti.

Bununla birlikte, bilimcilerin çoğunluğu bugün herhangi bir sonuca ya da en azından Schliemann, Dorpfeld ya da Blegen'inki kadar dramatik sonuçlara balıklama atlamayacak kadar temkinli. Onlar Hitit tabletlerinin çok fazla yorumu açık olduğunu ve bırakın bir Hector ya da bir Helena'yı ya da bir Achilleus ya da Agamemnon'u, Paris ya da Priamos'un yaşadığı konusunda kesin bir kanıt oluşturmadığını vurguluyorlar.

Bilimcilerin çoğunluğu Troya Savaşı'nın gerçekliğinin kesin olarak söylenemeyeceğini itiraf ediyor. İlyada ve Odysseia, hem ozanın canlı hayal gücünün hem de uzun süren bir altın çağa duyulan özlemin ürünü olduğundan, bu özellikleriyle destanlar kesinlikle güvenilir bir tarihsel anlatı olamazlar. Ama Hisarlık tepesinde, bir zamanlar Miken kalesi kadar büyük bir şehrin bulunmuş olduğu konusunda hiçbir kuşkunun kalmamış olması, Schliemann'ı haklı çıkarmıştır. Tarihçiler her iki şehirde de yaşamış olan insanların adları ve yaptıkları konusunda kesin bir şey söyleyememekle birlikte, bu iki halkın büyük olasılıkla birbiri hakkında epey bilgi sahibi olduğunu düşünüyorlar.

Troyn halkı ve Miken halkı birbiriyle konuşmuş, ticaret yapmış ve çok akla uygun olarak, savaşmıştı. Schliemann ve Homeros en azından bu kadarıyla haklı çıkmışlardı.

5. Bölüm İsa Çarmıhta Mı Öldü? Bu, klasik bir "kilitli kapı" sırrıdır.

Bir adam ölüme mahkum edilmiştir: Çarmıha gerilmiş, sonra kesinlikle ölmesi için göğsüne bir mızrak saplanmış. Bazı anlatılanlara bakılırsa, deneyimli lejyon kolcularının gözetiminde, cesedi bir mezara gömülmüştür.

Ama iki gün sonra mezar boştu. Durumu iyice gizemli kılan, adamı iyi tanıyan insanların, onu gördüklerini ve onunla konuştuklarını söylemeleri idi. Başlangıçta, bunun bir tür düş ya da sanrı olduğundan kuşkulandıysalardı da, sonra ona dokunup birlikte yemek yemişler ve en sonunda, adamın dirildiğine karar vermişlerdi.

Kuşkusuz, bu adam Nasıralı İsa'dan başkası değildi. Dirilişi de sadece Hıristiyanlığın temeli olmakla kalmamış, aynı zamanda yaklaşık iki bin yıldır tarihçileri uğraştıran bir gizem olarak kalmıştı.

Döneminde yaşayan çoğu insana kıyasla, İsa'nın oldukça iyi belgelenen bir yaşamı vardı.

İkinci yüzyılın başlarında yazmış olan Romalı tarihçi Tacitus, "Hristos"un Romalı vali Pontius Pilatus tarafından ölüme mahkum edildiğini belirtmişti. Tacitus onun ölümünün ona inananların "ölümcül batıl inançları"nın engellemediğini de eklemişti.

Yahudi kaynakları, birinci yüzyıl tarihçisi Josefus [2500 Yıllık Savaş Tarihi, J. Keegan, Aykırı Yayınları, s. 50'de Romalıların Kudüs Kuşatması'nı anlatan yazar] dışında, aynı derecede eksiktir. Josefus, Pilatus tarafından çarmıha gerilerek idama mahkum edildikten sonra, İsa'nın nasıl "dirilmiş olarak ortaya çıktı"ğın aktarır. "Çünkü Tanrının peygamberleri, bunlar ve onunla ilgili diğer mucizeler konusunda kehanette bulunmuşlardı." Bu anlatım tarzı apaçık inanlara özgü olduğundan, çoğu tarihçi sonradan bazı Hıristiyan kopyacıların bunu eklemiş olmaları gerektiği sonucuna varmışlardı. Yine de, çoğu Josefus'un ilk metninin İsa'nın ölümüyle ilgili ifadeler içerdiğini öne sürmüşlerdi.

Roma ve Yahudi kaynaklarında tek bulabildiğimiz bazı anlatımlardır. Tarihçiler, İsa'nın "çile çekmesi" ya da acı çekmesi hakkında daha çok şey öğrenmek için, gözlerini Yeni Ahit'e, özellikle de Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'nın dört sevindirici haberine çevirmişlerdi. Sevindirici haberlerin en eski versiyonları dördüncü yüzyıldan kalmıştır ama çoğu tarihçi orijinallerinin 70 ve 110 yılları ya da dirilişten sonra 40 ve 80 yılları arasında yazılmış olduklarına inanıyor. Bu versiyonlar, İsa'nın havarileriyle son yemeği dahil, hep aynı temel öyküyü anlatıyor: İçlerinden birinin, Yahuda İşkariyot'un ihaneti, tutuklanma, yarılama, çarmıha gerilme ve diriliş!

Bunun dışında, aklınıza gelen her türlü tutarsızlık bulunur. Tarihçilerin çoğunun yazıların en eskisi olarak gördüğü Markos'da. üç kadın mezarda beyaz giysili genç bir adam görür; adam onlara İsa'nın dirildiğini söylemek için gönderilen bir haberci çıkar. On yıl ya da daha uzun bir zaman sonra, Matta bir deprem, göz kamaştırıcı bir ışık ve İsa'nın kadınlara gerçekten görünmesini ekler; sonra İsa, Gelile dağında on bir havarisine görünür. (On ikincisi, Yahuda kendisini asmıştır.) Matta ile aynı zamanda yazılan Luka'da mezardaki kadınların sayısı belirtilir

mez; mezarda iki melek belirir ve dirilen İsa ilk önce kadınlara değil, Emmaus yolunda iki kişiye görünür. Yuhanna'da ise, bir kadın mezara gider ve İsa defalarca görünür.

Bu yazıların yazarları neden öykülerini dosdoğru anlatmazlar? Başka ayrıntılar gibi, dirilen İsa'nın kaç kez görüldüğü, kimlere görüldüğü, görünme zamanı ve yerleri konusunda da farklı şeyler anlatırlar.

Birçok kişiye göre, bu tutarsızlıklar yazıların tarihsel belge niteliğini tamamen yitirmeleri için yeterli bir nedendi. Daha derin düşünülürse İsa'nın diğer mucizeleri gibi diriliş öykülerinin tümü akılcı inanca meydan okur. Daha ikinci yüzyılda, filozof Celsus, dirilişin "bu başarısızlık karşısında İsa'nın öldükten sonra dirildiğini sanacak kadar kendilerini ağır yas havasına kaptıran" havarilerin bir fantezisi olduğunu söylemişti.

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda, akılcılığın eğitim gören Batılıların çoğunda dinsel inancın yerine geçişiyle birlikte, özellikle Alman üniversitelerinin önde gelen ilahiyat bölümlerini dolduran liberaller arasında, Celsus'un görüşleri değişik şekillerde egemendi. Örneğin, 1782'de Kari Friedrich Bahrdt çarmıha gerilme için "iki çivi teorisi"ni ortaya attı: İsa çarmıha gerilirken, ayaklarından değil, ellerinden çivilendiği için, çarmıhtan indirildiğinde yürüyebildiği sonucuna varmıştı. Bahrdt, İsa'nın inananlarının ona ağır kesici ilaçlar verdiklerini, ölmüş gibi görünmesinin de bayılmasına bağlı olduğunu, sonra İsa'yı sakladıklarını ve sağlığına yeniden kavuşturdıklarını varsaymıştı. 1835'de David Friedrich Strauss sadece efsane oldukları gerekçesiyle, bütün yazılardaki anlatılanları göz ardı etmişti. Strauss diriliş öyküsünü kitlesel histeri olarak açıklamıştı.

Amerika'da da akılcılık egemen olmuştu. 1804'de, Thomas Jefferson yazılardan gerçek sanılan çok şeyi çıkarmaya karar verdi; "Jefferson İncilleri"nde geriye kalanlar, çok sayıda özdeyiş, kıssa ve özgün anlatıların salt iskeletiydi. Hiçbir mucize, İsa'nın tanrısallığına ilişkin hiçbir açıklama ve elbette hiçbir diriliş yoktu.

Ne de olsa, bütün bunlar "Akıl Çağı" denilen bir çağda akla uygun görünüyordu. Artık yirminci yüzyılda, en dindar Hıristiyanlar bile İsa'nın öyküsünü akılcı tarihçilere bırakmaktan büyük ölçüde hoşnuttu. Ortaya çıkan bir çeşit ateşkes gibiydi: Dindarlar için Hristos, tarihçiler için İsa vardı. İki taraf da birbirine pek aldırmıyordu.

Ateşkes yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar sürdü.

Bir dizi etken, tarihsel İsa arayışını tekrar canlandırdı. İlahiyatçılar ilahiyat fakülteleri ve kilise okullarından, İsa'ya yeni bir gözle bakmakta özgür oldukları laik kurumlara geçtiler. Diğer disiplinlerden, özellikle kültürel antropoloji ve sosyal bilimlerden gelen bilimciler, din tarihine ilgi duymaya başladılar. Ama en önemlisi bir dizi eski belgenin ortaya çıkarılması oldu. Bunlar tarihçilerin İsa'nın hayatına ve ölümüne bakışlarını adamakıllı değiştirdi.

Aralık 1945'de, Yukarı Mısır'da Nag Hammadi adlı bir yerde, Muhammet Ali alSamman adlı bir Arap köylü fide hazırlamak için yumuşak toprak arıyordu. Ayağı kırmızı topraktan yapılmış bir çömleğe takıldı. Çömleği açınca, dağılmış bazı papirüs yapraklarla birlikte deriye ciltlenmiş on üç papirüs kitap buldu. Bu kuru yapraklardan birkaçını ateş yakmak için kullandı ama en sonunda diğerleri Kahire Kıpti Müzesi'nin yolunu tuttu.

Muhammet Ali alSamman'ın bulunduğu belgeler arasında, bir tanesinin başlığı "Thomas'a Göre Sevindirici Haber"di. İlk kilise belgeleri Thomas'ın sevindirici haberi'nden (çoğu kez küçümsemeyle) söz etmiş olsalar da tarihçiler bunun tamamen kaybolduğunu düşünüyordu. Oysa Mısır çölünün kuru havasında tümü ve neredeyse kusursuz bir biçimde gün ışığına çıkmıştı. Papirüs yaprakları radyokarbon yöntemi ile 350 ve 400 yılları arasına tarihlendirildi. Buna rağmen, Thomas'ın neredeyse

tamamen İsa'nın kendi sözlerinden oluştuğuna dikkat eden bazı bilimciler, metnin İsa'nın kendisinin yaşadığı yıllara yakın bir zamanda, belki daha 50'lerde yazılmış olduğundan kuşkulandılar. Bu, Thomas'ın Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'dan daha eski olması demektir.

Peki ya Thomas diriliş konusunda ne söylüyordu?

Kesinlikle hiçbir şey.

Ne de olsa, bir ölünün dirilişi öyle kolay kolay küçümsenebilecek bir yaşamöyküsü ayrıntısı değildir. Thomas'ın bunu duymamış ya da söz etmeyi unutmış olabileceği düşünülemez. Bu nedenle, birçok tarihçi, dirilişin İsa ya da havarilerinin değil, sonraki Hıristiyanların, belki Markos'un uydurması olduğu sonucuna ulaştılar.

Thomas, modern bilimcileri İsa'nın ölümünden sonraki iki yüzyıl boyunca şiddetlendiği görülen bir tartışmaya çekti. Bir tarafta (Matta, Markos, Luka ve Yuhanna ile birlikte) İsa'nın dirildiğinde ısrar eden Ortodoks Hıristiyanlar vardı. Üstelik sadece görünmesinden söz edilmiyordu; meşru kabul edilen sevindirici haberler, dirilen İsa'nın sadece inananlarına görünmekle kalmadığını üstüne basa basa vurguluyorlardı. İsa onlarla konuşuyor; birlikte yemek yiyor; açık açık onlara (Lukka'da) "hayalet olmadığını" söylüyordu.

Bu Ortodoks görüşün karşısında, Thomas'ın sadece farklı bir kesimini temsil ettiği "Gnostikler" vardı. Onlar da İsa'nın kelimenin gerçek anlamı ile değil yaşamaya devam ettiğine inanıyorlardı. Gnostikler için, İsa vecde gelme sırasında, hayallerde ve düşlerde görünüyordu. Daha çok, bin yıldan fazla bir zaman sonra Martin Luther ya da bugünkü çeşitli bağımsız kiliseler gibi, Gnostikler İsa'nın herhangi bir zamanda herhangi bir bireye görünebileceğine inanıyorlardı.

Ortodoks Hıristiyanlar neden kelimenin gerçek anlamında bir dirilişte ısrar etmişlerdi? Neden Gnostisizmi bir sapkınlık olarak şiddetle reddetmişlerdi?

Önde gelen Gnostiklerden biri, Elaine Pagels, yanıtın dinden çok politikayla ilgili olduğunu öne sürdü. Dirilişin, dirilen İsa'yı görmüş olan öğrencilerden kilisenin liderliğini miras alan insanların iktidarını meşrulaştırmaya yaradığını söylemişti. Eğer bir insan İsa ile kendi başına ilişki kurabilseydi, bu onların iktidarını tamamen ortadan kaldırırdı. Dolayısıyla, Pagels'e göre, kilise liderleri için (Luka gibi) dirilen İsa'nın yeryüzünde kırk gün kalıp, sonra göklere yükselmesi çok önemliydi. Bu kırk günden sonra İsa'nın bir daha görünüp görünmediğine gelince... Bunu sayan mı oldu ki?

Eskiden egemen olan İsa anlayışının yerini 1980'ler ve 1990'larda, yeni ve çok daha liberal bir uzlaşa aldı. Dirilişin, gösterişli da olsa, politik bir kurnazlığa indirgenmesiyle, ilahiyatçılar özgürce İsa'nın ölümünden çok özdeyişleri üzerinde yoğunlaşabileceklerini hissettiler. "Mesih" imgesinden kurtulan İsa çeşitli kılıklara büründürüldü: Köylü, haham, Buda, devrimci, hatta ince espriler yapan bir talkshowcu.

Bu tabloları çizen birçok kişi 1985'te "İsa Seminer"inde bir araya geldi. Burada katılımcılar sadece yazıların tarihselliğini ele alıp tartışmakla kalmadılar, bunları oyladılar da! İsa'nın sözlerini kırmızı mürekkeple basma geleneğini alaya alan akademisyenler, sırayla bir sandığa boncuklar attılar. Kırmızı boncuk yazının özel bir bölümünün "özgün" olduğu anlamına geliyordu. Pembe "belki" demektir. Siyah "kesinlikle olmadığı" anlamındaydı.

Oylama hem oldukça gülünçtü hem de açıkta yapılması sağlanmıştı. Katılanlar cidden ilgilidiler, birçoğu için İsa'nın tarihselliği akademik bir ilginin ötesindeydi. Kurucu Robert Funk, İsa Semineri'ni Hıristiyan sağa doğrudan ve bilinçli bir meydan okuma, dinsel söylemin kontrolünü Pat Robertson ve Jerry Falweller gibilerinden alma çabası olarak görüyordu.

Gene de Robertson ve Falwell'in tersine, Funk ve izleyicileri ciddi akademisyenlerdi ve bu, onlara entelektüel bir problem sunuyordu. Onlara göre, yazılar kırsal bölgelerde gezinen bir bilgeye, bir tür Yahudi Sokrates'e ait yığınla kanıt içeriyordu. Bununla birlikte, sadece İsa'nın özdeyiş ve kıssalarını aktarıp, ardından kendi ölümü ve dirilişi konusunda İsa'nın kendi sözleri dahil, yazılardaki her şeyi bir yana atamazlardı.

Böylece çok çeşitli yollar izlediler. Bazısı, California'daki Antik Çağ ve Hıristiyanlık Enstitüsü'nden Burton Mack gibi, çilenin daha sonraki Ortodoksluğun uydurmasından başka bir şey olmadığını öne sürdü: Tapınak olayı olmamıştı, son yemek yoktu, hatta belki İsa çarmıhta da ölmemişti. Chigaco'daki DePaul Üniversitesi'nde profesör olan eski bir papaz, John Dominic Crossan, son yemek olduğu sonucuna vardı ama "herkesin bir son yemeği vardır, marifet, onu önceden bilmektir" diye espri yapmaktan da geri durmadı. Crossan, çarmıha gerilen İsa'nın cesedinin diğer çarmıha gerilenlerin yazgısından kurtulmasının olanaksız olduğu yani, vahşi köpekler tarafından yendiği sonucuna vardı.

Muhafazakar akademisyenler, yazıların ya da tarihsel çözümlerinin gerçek İsa'yı açığa çıkarabileceği konusunda yanlış yönlendirmekle semineri suçlayınca, İsa Semineri'nin bir karşı tepki yaratması şaşırtıcı değildi. Birçok muhafazakar akademisyen, yazıların çarmıha gerilme ve diriliş kehanetleriyle ne ölçüde dolu olduğunu vurgularken, liberaller için bunlar sadece "Sevindirici Haber" yazarlarının uydurmalarına yeni örneklerdi.

Genelde, feminist hatta gay bir İsa'nın bile düşünüldüğü akademik çevrelerde, liberal uzlaşımın farklı türleri geçerliliğini koruyordu. Martin Luther gibi, İsa Semineri'nden Robert Funk da tezlerini kilisenin kapısına çivilemiş ya da belki şeffaf bantla yapıştırmıştı.

Bunların kilise kapısında kalıp kalmayacaklarını ise zaman gösterecek...

6. Bölüm Nazca Çizgileri Neydi?

1926 Eylülünde, iki arkeolog Peru'nun güneybatısında, Nazca kasabası yakınlarındaki kayalık yamaçlara tırmandı. Perulu Toribio Mejia ve Amerikalı Alfred Kroeber'in amacı yakınlardaki bir mezarlığı görmektir. Sonra, bir an için durup, aşağıdaki düz, taşlık çöle baktıklarında, gözlerine ufka doğru uzanan çok sayıda uzun, doğru çizgiler çarptı. İki bilim insanı da o an için bu çizgilerin bir tür sulama sistemi olabileceğinden başka bir şey düşünmemişti.

Ancak bazı hava yollarının çölün üzerinden uçmaya başladığı 1930'lu yıllarda, pilot ve yolcular bu çizgilerden daha çok olduğunu ve başka yerlerde de yığınla benzer çizgi bulunduğunu gördüler. Kuşbakışı, birçoğu dıştan merkezlere doğru uzanan, bazıları kilometrelerce uzunlukta kusursuz doğrular oluşturan yüzlerce çizgi görülebiliyordu. Üçgenler, dikdörtgenler, yamuklar, sarmallar ve bazı hayvan şekilleri dahil, başka şekiller de vardı. Antropolog Anthony Aveni'nin yazdığı gibi, kuşbakışı manzara yoğun geçen bir geometri dersinden sonra silinmemiş bir karatahtayı andırıyordu.

Toprakta ise arkeologlar çizgi ve şekilleri incelemiş ve bunların basitçe çöl yüzeyini kaplayan çakıl taşlarının bir kenara itilerek yapıldığını anlamışlardı. Altta açıkça göze çarpan açık renk kumlar vardı, çünkü koyu çakıl taşları artık çizgiler ve şekillerin etrafında bir sınır oluşturmaktaydı. Arkeologlar, bu çizimlerin bir kez yapıldıktan sonra ilk durumlarını sonsuza kadar koruyabileceğini de anlamışlardı. Nazca çevresinde çöl o kadar kuru (yılda yaklaşık yirmi dakika yağmur alıyordu) ve rüzgarsızdı ki, çizgiler pekala yüzlerce ya da hatta binlerce yıl eski olabilirdi. Gerçekten de, bu çizgilerden bazılarının yanında bulunan çömlek kalıntıları, bazılarının iki bin yıldan eski olduğunu gösteriyor gibiydi.

Bilimciler, bu kadar zor bir tuval seçmeleri için dönemin sanatçılarına neyin esin kaynağı olabileceğini merak ediyorlardı. Ayrıca, neden zeminde farkına bile varılamayacak kadar büyük modeller çizmişlerdi? Bazıları, belki de antik Nazcaların bir tür ilkel planörler ya da sıcak hava balonları kullanarak uçabildiklerini varsayıyordu. Ya da belki, çizgi ve şekillerin en sansasyonel açıklamasına göre, bunlar Nazcalılar tarafından değil, uzaydan gelen ziyaretçiler tarafından çizilmişti. Bu teoriye bakılırsa, çizgiler iniş işaretleri, şekiller ise yabancı uzay gemileri için iniş pistleriydi.

Erich von Daniken'in tüm dünyada çok satan "Tanrıların Arabaları" adlı kitabının üne kavuşturduğu bu uzaylılar teorisi tam bir fanteziydi. Sadece çöldeki şekillerin küçük bir kısmı ile modern bir havalimanı arasında çok yüzeysel bir benzerlik kurulmasına dayanıyordu. Ama antik Nazcaların uçmayı bildiği teorisi gibi, von Daniken'in kitabı da en azından dev ve gizemli resimlere bir çeşit açıklama öneriyordu.

Kuma çizilen ve sadece kuşbakışı görülebilen bu şekillere bilimciler başka ne tür açıklama getirebilirdi ki?

Nazca çizgileriyle ilgili ilk ciddi araştırma, bir Amerikalı tarihçi, Paul Kosok'un çölü ziyaret ettiği 1941'de yapıldı. Kosok da gizemin çözümünü gökyüzünden bakarak arayanlardandı. Güneşin batışını seyrederken esin perisi geldi. Ansızın güneşin uzun doğrulardan birinin neredeyse tam bitiminde batmakta olduğuna dikkat etti. Hemen o günün yılın en kısa günü ve güneşin tam batının en kuzey noktasında battığı 22 Haziran olduğu aklına geldi.

Kosok daha sonra anılarını anlatırken, "Büyük bir heyecanla, bir anda bilmecenin çözüm anahtarını bulduğumuzu düşünmüştük!" demişti. "Aslına bakılırsa, antik Nazcalılar bu çizgileri kış gündönümünü işaretlemek için çizmişlerdi. Eğer bu doğruysa, o zaman diğer işaretler de pekala aynı şekilde astronomik ya da ilişkili etkinliklere bağlanabilirdi."

Kosok daha kapsamlı bir inceleme yapmak için çölden ayrılmak zorundaydı. Bu yüzden Lima'da matematik öğretmenliği yapan Alman asıllı Maria Reiche'nin yardımını istedi. Yıl sonuna varmadan, Reiche diğer on iki çizginin ya kış gündönümünü ya da yaz gündönümünü gösterdiğini buldu. Kosok ve Reiche, çölün "dünyadaki en büyük astronomik kitabı" olduğu sonucuna ulaşmıştı. Ufuktaki en önemli astronomik konuları işaret eden bu çizgiler, aynı zamanda dev bir takvim görevi de görüyordu.

Kosok ve Reiche'yi eleştirenler, farklı yönlerde ilerleyen çok sayıda çizginin varlığı nedeniyle, bir kısmının güneş ile aynı hizada bulunmasının kolaylıkla rastlantı ile açıklanabileceğini öne sürüyorlardı. Daha sistemli bir yaklaşım gerekliydi.

1968'de, Peru'ya gelen Gerald Hawkins işte böyle bir sistemli yaklaşımı amaçlamıştı. Hawkins bu işin tam adamı gibi görünüyordu. Bir kere arkeolog değil, astronomdu ve Stonehenge'in izdüşümleri hakkında yaptığı bilgisayar destekli analizler, onu harabelerin bir zamanlar bir astronomi gözlemevi olduğuna inandırmıştı. Hawkins, işe çöl üzerinde uçmak için bir ekiple işbirliği yaparak başladı ve çizgilerin tam bir krokisini çizerken kullanabileceği bir dizi fotoğraf çekti. Daha sonra, güneş, ay ve ufuk çizgisindeki çeşitli yıldızların konumlarını, son iki bin yıldır yavaş yavaş meydana gelen değişiklikleri de kaydettiği bilgi sayar programını kullanarak, bunları karşılaştırdı. Sonuçta, çölün belli bir kesiminden 186 çizgiyi numune olarak seçti.

Hawkins 186 çizgiden 39'unun astronomik konuma uyduğunu buldu. Bu etkileyici görünebilirdi ama seçtiği çok sayıda astronomik konum onu büyük bir düş kırıklığına uğratmıştı. 19 çizgi salt rastlantı sonucu izdüşüme şöyle böyle uydurulabiliyordu. Uygun düşen diğer çizgilerin çoğu gerçekte tek bir çizginin bir yönde kış gündönümünü, diğer yönde yaz gündönümünü gösterdiği "tekrarlar"dı. Ayrıca, seçilen çizgilerin yüzde 80'inden çoğu tamamen gelişigüzel yönlerde ilerliyordu.

Dolayısıyla, Stonehenge konusunda astronomik açıklamanın bir numaralı savunucusu Hawkins, Nazca'da "yıldızgüneşay takvimi teorisinin bilgisayar tarafından ortadan kaldırıldığı" sonucuna ulaştı.

1980'lerin başlarında, Kanadalı arkeolog Parsis Clarkson çizgilerin etrafında bulunan çömlek parçalarını toplayıp, Peru'nun farklı tarih öncesi dönemlerinden geldiği bilinen çömleklerle karşılaştırdı. Vardığı çarpıcı sonuca göre, bazı parçalar, özellikle hayvan şekillerinin yanında bulunanlar, iyice eski bir tarihe, İÖ 200 ve İS 200 arasındaki bir döneme tarihlendirilirken, bazıları yaklaşık bin yıl sonrasında hakim olan üsluba uyuyordu.

Çizgilere bir açıklama arayanların çabaları etkileyici bir sonuca ulaşmıştı. Eğer şekil ve çizgiler bu kadar uzun bir dönemde yapılmış ve çok farklı dönemlerde yaşayan insanların ortak eserini temsil ediyorsa, o zaman farklı amaçlara da hizmet etmeliydiler. Başka bir deyişle, çizgiler için birden fazla açıklama geçerli olabilirdi. Ya da Aveni'nin benzetmesine dönecek olursak, karatahta bir değil, birçok değişik geometri dersinin silinmemiş problemleri ile kaplı olabilirdi.

1980'lerin sonlarında bunları izleyen açıklamalar, çoğunlukla su ile ilgiliydi. Suyun çölde ne kadar kıt bulunduğu düşünülürse, bu şaşırtıcı sayılmaz. Antropolog Johan Reinhard, bazı çizgilerin, belki de hasat töreninin parçası olarak sulama sistemlerinin bazı bölümlerini tapınaklara bağladığını öne sürdü. Özellikle, modern Nazca çiftçileri balıkçıl, pelikan ya da tepeli akbabanın görülmesini, yağmur alameti olarak yorumladıklarından, birçok kuş çizimi yeni bir anlam kazanmıştı. Belki kuş ve diğer hayvan çizimleri yağmur duası niyetiyle çizilmişlerdi.

Diğer iki antropolog, Aveni ve Helaine Silvermann, çizgilerin çeşitli coğrafi ölçüm işaretleriyle ilişkili olduğu kanısındaydılar. Çizgilerin çoğu ender görülen çöl yağmur fırtınasının ardından suların akışı yönünde uzanıyor ve birçoğu suların bir zamanlar aktığı yakınlardaki oluklarla aynı doğrultuda ilerliyordu. Aveni ve Silverman, bu çizgilerin sulama kanalları olduğunu düşünmedi, çizgiler bu amaç için çok sığdı. Ama çizgiler ve su arasında bir çeşit törensel bağ olduğu konusunda Reinhard ile aynı fikirdeydiler.

Aveni, İspanyollar gelinceye kadar Peru'nun büyük bölümünde hüküm süren İnkalar konusunda uzman olan bir diğer antropolog, Tom Zuidema ile de birlikte çalıştı. Zuidema, İnka başkenti Cuzco'nun, şehir merkezindeki Güneş Tapınağı'ndan çıkan bir doğrular ağı olarak tasarlandığını biliyordu. İlk İspanyol kronikçilerine göre, ışınsal düzenin İnkalar için dinsel ve toplumsal bir önemi vardı. Zuidema ve Aveni, çöldeki birçok çizginin ışınsal düzeninin, Nazcaların da benzer inançlara sahip olduğunu gösterdiği sonucuna ulaştı.

Bir başka antropolog, Gary Urton, Cuzco yakınlarındaki dağ köylerinde yaşayan modern halkın geleneklerindeki paralellikleri araştırdı. Urton, Pacariqtambo köylülerinin nasıl bazı festivallerde meydanın uzun, ince şeritlerini süpürme törenine katıldıklarını anlatıyordu. Urton'a göre, eski Nazcalıların da çöl çiz-

gilerinde benzer bir tören gerçekleştirdiğini düşünmek hayal gücünü aşın zorlamak olarak görünmüyordu.

Bu sırada Marie Reiche, Nazca'da yaşamayı sürdürüyor, çizgilerin sadece uzmanı değil, bir koruyucusuymuş gibi davranıyordu. Erich von Daniken'in eserleri, Nazca'yı turistik bir yere dönüştürdüktan sonra, Reiche kendi sınırlı mali kaynaklarıyla özel korumalar tutmuştu. Hatta iyice yaşlı olmasına rağmen, tekerlekli sandalyesiyle çölde devriyeye çıkıyor, çizgileri tahrip edecekler diye turistleri bölgeden uzaklaştırıyordu. Nazca'da bir halk kahramanı olmuştu.

1990'ların başlarında, Reiche ve kız kardeşi Renate Reiche, en azından bazı araştırmacıların gözünde biraz fazla titiz davranmaya başlamıştı. Maria Reiche'nin korumaları, çanak çömlek parçalan çalmakla suçladıkları Clarkson'un ve ovaya bilerek zarar vermekle suçladıkları Urton'un çölde çalışmasını geçici olarak engellemişlerdi. Belki de, Marie Reiche'yi eleştirenler, yaşlı kadının çizgiler kadar kendi astronomi teorisini de korumaya çalıştığını düşünmüşlerdi.

Eğer böyleyse, 1998'de 95 yaşında ölen Marie Reiche, Aveni ve bir İngiliz astronom, Clive Ruggles'in gerçekleştirdiği en son astronomik analizlerle biraz olsun teselli bulabilirdi. Hawkins gibi, Aveni ve Ruggles da göksel izdüşümlerin birçok Nazca çizgisini açıklayamadığını görmüştü. Ama yine de, Hawkins'in tersine, hepsi rastlantı olarak açıklanamayacak sayıda izdüşüm olduğu sonucuna da vardılar. Aveni, Cuzco'daki ışınsal çizgilerin bazılarının güneş, ay ve yıldızların konumlarını gösterdiğini kaydetti. Bu durum, onu astronominin Nazca'da bir rol oynamış olabileceğini, ama bu rolün hiç de Kosok ya da Reiche'in düşündüğü kadar büyük olmadığı sonucuna ulaştırmıştı.

Von Daniken'in okurları da çizgilerle ilgili en son görüşten kuşkusuz düş kırıklığı yaşamış olmalı! Örtüşen teorilerin astronomik, tarımsal, dinsel boyutları, tek bir açıklamanın verebileceği türden bir doyum sağlamıyor. Ne yazık ki, tek bir açıklamanın bütün bu çizgi ve şekilleri aydınlatması, neredeyse tamamen olanaksız.

Bununla birlikte, Aveni, Silverman, Urton, Zudiema ve başkalarının son buluşları, başlangıçta görülebildiğinden çok daha fazla ortak yan içeriyor. Bu bilimcilerin her biri Nazcalılar ile eski ya da yeni Peru kültürleri arasında ilişki arayışıyla işe başlamıştı. Buldukları her ilişki Nazca çizgilerinin anlam kazanmasına yardımcı olmuştu.

Çizgilerin "antik dünyanın harikaları" olarak adlandırılmış olmaları, bunların Güney Amerika antik çağı hakkında bilinenlerin hiçbiri bağlamında anlaşılacak kadar çarpıcı oldukları anlamına geliyordu. Oysa Nazca üzerinde çalışan yeni arkeolog, antropolog ve tarihçilerin çoğuna göre, bunun tersi doğru: Eğer çizgilere bir açıklama getirilecekse, bu sadece onların dünyası bağlamında olabilir.

7. Bölüm Maya Uygarlığı Neden Çöktü?

"Her şey gizem, karanlık, kalın bir sis perdesi ardındaki gizemdi."

Çok satan bir gezi kitabı yazarı, John Lloyd Stephens 1840'da, Copan'da harabelerle karşılaştıktan sonra bu satırları kaleme almıştı. Stephens, katır ve kanoyla yolculuk yapmış, sonra eski Mayaların kayıp şehirlerini bulma umuduyla, Honduras yağmur ormanlarında kendine yol açarak güç bela ilerlemişti. Güney Meksika ve Orta Amerika'da geçirdiği sonraki üç yıl boyunca, kırktan fazla farklı harabe keşfetmişti. Buralarda, ormanda üzerlerine hiyeroglif benzeri yazılar oyulmuş anıtsal taş heykellerin yanında, etrafa saçılan saray ve piramit kompleksleri gizliydi. Stephens bunların büyük bir uygarlığın izleri olduğunu açıkça görmüştü.

Stephens'i izleyen arkeologlar, özellikle anıtlardaki bazı işaretleri çözmeyi başardıktan sonra, onunla aynı fikri paylaştılar. İşaretlerin sayılar olduğu ortaya çıkmıştı, anlaşılan Mayalar usta matematikçilerdi. Milyonlarca yıl geriye uzanan takvimler yapmış ve karmaşık astronomik hareketleri inceden inceye hesaplamışlardı. Önde gelen arkeologlar, bütün bunlara bakarak, Mayaların ya da en azından yöneticilerinin akıllı insanlar olduğu sonucuna ulaşmışlardı.

1946'da yazan Sylvanus Morley'e ve 1954'de yazan J. Eric Thompson'a göre. Mayalar aynı zamanda eşi benzeri bulunmayan barışçı bir halktı. Bu iki önde gelen arkeolog, Maya harabeleri çevresinde görünürde hiçbir tahkimat olmadığını belirtmişlerdi. Morley ve Thompson, buraların rahipkralların evrenin matematiği üzerine, sadece kendilerine yiyecek getiren ve akıl danışan köylülerin arada sırada yaptığı ziyaretlerle kesintiye uğrayan düşüncelere daldıkları kutsal yerler olduğu sonucuna ulaşmışlardı.

Anıtlara oyulan rakamlar, Maya uygarlığının ne zaman sona erdiğini de gösteriyordu. Copan'da kaydedilen en son tarih (Maya takviminden çevrilirse) İS 820'ydi ve diğer Maya şehirleri domino taşları gibi yıkılmıştı: Naranjo 849'da, Caracol 859'da, Tikal 879'da. Ama şu soru yanıtsız kalıyordu: Maya uygarlığı neden son buldu? İspanyol fatihler tarafından ortadan kaldırılan Meksika'daki Aztekler ve Peru'daki İnkaların tersine, Mayalar şehirlerini 900'e varmadan Kolomb'un Amerika'ya yelken açmasından neredeyse 600 yıl önce terk etmişlerdi. Azteklerin savaşçı ataları gibi bir başka Yerli Amerikan uygarlığının Maya şehirlerini ortadan kaldırdığı konusunda hiçbir iz yoktu. Ayrıca şehirler arası savaşlar, en azından, arkeolojik düşünce tarzlarını Mayaların barışçılığı üzerine oturtan Morley ve Thompson'a olanaksız görünmekteydi.

Dolayısıyla, Maya uygarlığının yok oluşu, en azından son yirmi otuz yıl öncesine kadar, her yönüyle onu kuşatan orman kadar gizemli görünüyordu.

Birçok bilimci bir çevre sorunu yaşandığını öne sürdü. Örneğin Morley, Mayaların sonuçta topraksız kalıncaya kadar çiftçilik amacıyla ormanı açtıklarını varsaymıştı. Diğerleri Mayalı çiftçilerin topraksızlıktan tükenip gittiklerini düşündü. Gene diğerleri doğal bir felaket, belki bir deprem, bir hortum veya uzun süreli bir kuraklık olduğunu öne sürdüler. Ayrıca sıtma ve sarıhumma da suçlular arasında sayıldı, çünkü özellikle bu salgın hastalıklar İspanyol fetihlerinden sonra yıkıcı bir rol oynamıştı.

Bütün bu teorilerin sorunu, herhangi birini destekleyecek gerçek kanıtlar bulunmayışında yatıyor. Belki, bunların tersi de kanıtlanamaz ama Mayalarınki gibi bir uygarlığı ortadan kaldıracak boyutlardaki bir çevre felaketinin, arkeolojik kayıtlarda bir parça iz bırakmış olması gerekir oysa bu örnekte böyle bir iz rastlanmamış değil.

Thompson'ın teorisi, orta Meksika ya da Meksika Körfezi kıyılarından gelen daha geri bir halkın, Yucatan Yarımadası'nın en kuzeyindeki Maya şehirlerine saldırıp buralardaki yöneticileri devirmiş olabileceğini varsayıyordu. Bunun askeri değil, daha çok kültürel bir istila olmakla birlikte, hem buralardaki hem de güneydeki yerleşik Maya politik ve dinsel düzenini bozduğunu düşünüyordu. Bu durum, kendi rahip seçkinlerine itirazsız boyun eğen, ancak barbar yabancılara haraç ödemeye direnen Mayalı köylülerin ayaklanmasına yol açmış olabilirdi.

Thompson, teorisine en azından bazı kanıtlar göstermişti. Onuncu yüzyıla tarihlenen Orta Meksika üslubu portakal renkli çömlekler, Yucatan Yarımadası'ndaki bazı Maya şehirlerinde bulundu. Meksika Körfezi sahili mimari üslubu orada kısa süre sonra kendini göstermeye başladı. Burada sorun, güneydeki Maya anakarasının hiçbir yabancı etki izi taşımamasıydı. Çömlekçilik ve mimari açıdan, bu durum pekala tam bir barışçıl ticaret sonucu da ortaya çıkmış olabilirdi. Yabancılar kuzeyi zorlamışlarsa bile, çanak çömlek ve mimari kalıntıların tarihlemesi, onların Mayaların çöküşünden önce mi, sonra mı gelmiş olduklarını söyleyecek kadar kesin değildi. Yabancılar pekala Maya yöneticileri tarafından çoktan terkedilmiş olan bir boşluğu doldurmaktan başka bir şey yapmamış da olabilirdi.

Bununla birlikte, daha uygun seçeneklerin olmadığı bir ortamda, Thompson ve Morley'in fikirleri Maya araştırmalarına egemen olmaya devam etmişti. Bu durum, sonuçta dilbilimcilerin eski Maya yazısındaki rakamların yanı sıra sözcükleri de okumayı başardığı 1960'lar ve 1970'lere kadar sürdü. Çevrilen metinler, sadece Thompson ve Morley'in çöküş ile ilgili fikirlerini sorgulamanın ötesine geçti. Aslında, bu çeviriler Maya uygarlığı ile ilgili akademik görüşü tamamen değiştirdi.

Thompson olmasaydı, yazıtlar belki de yıllar, hatta on yıllar öncesinden çözüldü. Thompson, eskiden çevrilenler gibi, bunların da sadece esrarengiz matematiksel kavramlar ve takvimler içerdiğinden emindi. Maya anıtlarına rakamlar ya da resimler gibi sözcüklerin ya da harflerin oyulmuş olabileceğini

öne süren herkes, öyle büyük bir küçümseme ile karşılaşır ki, yazıtları okuma girişiminden hemen vazgeçerdi.

Thompson o kadar büyük bir etkiye sahipti ki, akademisyenler Diego de Landa'nın çalışmasını büyük ölçüde gözden uzak tutmuşlardı. Landa, 1550'lerin ortasında Stephan'ın aynı kalıntıların bazılarına ulaşmasından yaklaşık üç yüz yıl önce Maya şehirlerinin kalıntılarını gezmiş olan bir Fransisken misyoneri idi. Landa, Maya sembollerini harflere çevirmek için bazı ilkel girişimlerde bulunmuştu. Bunların doğru olmadığı ortaya çıkmıştı ama doğru iz üzerindeydi. Ne yazık ki, Landa bilim insanı değil, inançlı bir misyonerdi. Toplamış olduğu Maya kitaplarının "hurafeler ve şeytanın yalanları"ndan başka bir şey içermediğine karar verdikten sonra, hepsini yakmıştı.

İspanyol misyonerleriyle nemli tropikal iklimin yıkıcı etkilerinden sadece dört kitap kurtulabilirdi. En sonunda, bunlardan biri Berlin Ulusal Kütüphanesi'ne ulaştı. II. Dünya Savaşı'nın sonunda, kütüphane alevler içindeydi, bu kitap da az kalsın kül olacaktı. Bereket, Yuri Knosorov adlı bir Sovyet askeri kitabı kurtarıp, yanında ülkesine götürdü. Orada, Thompson'ın aydın despotizminden uzakta kalan Knosorov kitap üzerinde çalışmaya başladı. 1952'de, şifreyi çözdüğünü ilan etti: Maya yazıtı ne (Landa'nın sandığı gibi) sırf harflerden ne de (Thompson'ın sandığı gibi) sırf rakam ve resimlerden oluşuyordu. Doğrusu, bunun işaret ve sözcüklerin bir karışımı olduğuydu.

Thompson alışık olduğumuz üslubuyla Knosorov'un çalışmasını alaya aldı. Tipik küçümseyici edasıyla, "Bu, Rusya'da... Parti ile yapılan kesin işbirliğinin tam bir örneği olabilir" diye yazdı. "Özgür dünyanın iyiliği için, askeri araştırmayı ilgilendirdiği kadarıyla, Knosorov'un dediklerinin doğru olduğunu umalım!"

Ne var ki, diğer akademisyenler yavaş yavaş Thompson'ı sorgulamaya ve Knosorov'un sezgilerini ciddiye almaya başladılar. Thompson 1975'te öldüğünde, Maya gramerinin ve sözdiziminin genel ilkeleri artık anlaşılmişti ve akademisyenler Maya yazıtlarını çevirmeye başlayabilirdi.

Gene de önlerinde yapılacak çok iş vardı, ellerinde bulunan sadece dört kitaba karşılık, Maya çömleri ve bina duvarları üzerindeki gibi, taş anıtlara oyulmuş ya da boyanmış binlerce Maya metni vardı. Bu farklı zeminlere yazılan yazılar çevrildikten sonra, Morley ve Thompson'ın sunduğu Maya görüntüsü dağıldı. Çevirmenler, bir anıttan diğerine koşturup yazıları çevirdikçe, askeri stratejilerin, kanlı savaşların, savaş esirlerine zalimce davranışların ayrıntılı bir biçimde anlatıldığını gördüler. Mayaların barışçı, aydınrahip yöneticileri yerini kana susamış savaşçı yöneticilere bırakmıştı. Yazıtların çoğu onların askeri zaferlerini belgeliyordu.

Artık Morley ve Thompson'ın bakış açısından kurtulmuş olan arkeologlar, şimdi Maya militarizminin diğer kanıtlarını ortaya çıkarmaya başlamışlardı. Örneğin, Tikal'da hisar hendeği ya da istihkam siperi olabilecek uzun, dar çukurlar; Becan'da savunma amacıyla yapıldıkları besbelli olan surlar; Caracol'da binalarda yangın izleri ve bir piramidin tabanında gömülmemiş bir çocuk cesedi

bulunmuştu. Bonampak'da eskiden bir çeşit töreni gösterdiği düşünülen canlı freskler, şimdi gerçek savaş sahneleri olarak görülebilirdi.

Yeni, militarist Maya imgesinin yaratılmasıyla birlikte, arkeologlar bunu şimdi uygarlığın çöküşüne getirdikleri yeni açıklamalarla birleştirebilirlerdi. Arlen ve Diane Chase, Beliz'de bir alanda silahlar buldu ve Maya şehirleri arasında kontrol altına alınamayan bir savaşın buradaki uygarlığın çöküşüne neden olduğu sonucuna vardılar. Arthur Demarest, kuzey Guetamala'da bir kazı esnasında çok miktarda kesik baş buldu ve benzer bir sonuca ulaştı. 820'de ya da daha sonra, oradaki Maya nüfusunun eski miktarının yüzde 5'ine kadar düştüğünü tahmin etti.

Demarest, "çöküş Bosna benzeri bölgesel bir savaşa bağlıydı" dedi.

Arkeologlar tam da şehirlerarası savaşların etkisi üzerinde bir uzlaşmaya varmış görünürken, çöküşe getirilen eski çevresel açıklamalardan birini canlandıran yeni kanıtlar ortaya çıktı. 1995'te, orta Yucatan'da Chicancanub Gölü'nün tabanındaki tortular üzerinde araştırma yapan paleoklimatologlar, 800 ve 1000 yıllan arasındaki dönemden kalan tortuların özellikle kalsiyum sülfat bakımından zengin olduğunu buldular. Kalsiyum sülfat sadece gölde çok az su varsa özellikle bir susuzluk sırasında tabana çökme eğilimindedir. David Hodell ve çalışma arkadaşları, bu susuzluğun Maya uygarlığının çöküşüne katkıda bulunan tahıl yetersizliğinin, kıtlık ve hastalıklara neden olacak kadar şiddetli olduğunu öne sürdüler.

Bu, bilim insanlarını tekrar başladıkları yere geri mi getirmişti?

Tamamen değil.

Bir kere, Hodell susuzluğun çöküşün tek nedeni olduğunu öne sürmemiş, buna karşılık bütün bir çevresel ve kültürel krizin tetikleyicisi olduğunu söylemişti. Aynı şekilde, çöküşten savaşı sorumlu tutanların birçoğu, kendi tezlerini çok sayıda etken arasında sadece biri olarak saymıştı. Gerçekten de, 1970'lere kadar tartışılan bütün taraflar çevresel baskılar ve dış düşmanlarla ya da Maya şehirleri arasında bir savaş dahil çok sayıda faktörün karşılıklı etkisini dikkate alan açıklamalara daha da sıcak bakmaya başlamışlardı. Birçok farklı etken Mayalan zayıflatmış, son bir kriz karşısında tamamen savunmasız yakalanmalarına yol açmış da olabilirdi. Bu son krizin niteliği şehirden şehre farklılık göstermiş de olabilirdi.

Yirmi otuz yıldır, arkeologların gözlerini güneydeki Maya anakarasından Yucatan Yarımadası'ndaki kuzey ileri karakollara çevirdiklerine tanık olduk. Muhteşem güney şehirleriyle hiç karşılaştırılamasalar da, bu şehirlerin bazıları komşularından yüzlerce yıl fazla dayanmıştı; hatta birkaçı İspanyol fetihlerine kadar yaşamıştı. Belki bu kuzey şehirlerinden bazıları güneydeki Maya anakarasını vuran o krizden kaçan göçmenler tarafından sağlanılmıştı.

En son görüş Şu: S¼rekli savaş halinde oldukları d¼Ő¼n¼l¼rse, farklı Maya Şehirleri belki de kaçınılmaz iniŐçıkıŐlar yaşamıştı. 900'den ¼nce, kuzeydeki Şehirlerin y¼kseliŐinin yanında, b¼y¼k g¼ney Şehirlerinin ¼k¼Ő¼ bu kesintisiz s¼recin u ¼ bir ¼rneĐi de olsa, par ¼ası olmuş olabilir. Bazı arkeologlar, en başta E. Wyllys Andrews, Maya uygarlığının ¼kmedięini, sadece kuzeye taŐındięını ¼ne s¼recek kadar ileri gitmiŐti.

Arkeologların ¼oĐu bu kadar ileri gidemezdi. B¼ylesine olaĐan¼st¼ mimari ve sanatsal baŐarılardan sonra, g¼neyde rastladiğımız t¼rden bir ¼k¼Ő¼n Maya tarihinde, belki t¼m tarihte bir benzeri yoktu. Daha sonra, kuzey Şehirlerinin ¼ne ¼ıkıŐları ne olup bittiğini a ¼ıklamaya yardım edebilir. Ama bu ¼ne ¼ıkmalarına neyin yol a ¼tıĐına ya da Mayaların bir daha neden hi ¼ toparlanamadiğına elbette kesin bir a ¼ıklama getiremez. Bu sorular bir gizem olarak kalıyorlar. Daha 1840'da Stephens'a g¼r¼nd¼Đ¼ kadar karanlık ya da aŐılamaz olmasalar bile, her Şeye rağmen gizemlerini koruyorlar.

8. Bölüm

Paskalya Adalarındaki Heykelleri Kim Yaptı?

Yeryüzünde hiçbir yer, diğer yerleşim bölgelerine Paskalya Adası kadar uzak değildir. Güney Amerika, doğuda 4300 mil, Tahiti ise batıda 2300 mil uzaklıktadır. Bununla birlikte, gelişmiş teknolojiye sahip uygarlıklardan görünürde tecrit olmasına rağmen, ada halkı, her nasılsa birçoğu üç katlı bir binadan yüksek, insan biçiminde yüzlerce dev yekpare heykeller yontmuştu. Sonra, her nasılsa bu moai'yi adanın bir ucuna taşımış, birçoğunu taş platformların üzerine dikmiş ve dev kırmızı taş blokları üstlerine oturtarak işlerini tamamlamışlardı.

Hollandalı kaşif Jacob Roggeveen, adaları bulduğu 1722 Paskalya Pazarı'nda (adanın adı buradan türemiştir), heykeller hala yerlerinde duruyorlardı. Roggeveen şöyle yazmıştı: 'İlkin bu taş heykeller hepimizi çok şaşırttı; çünkü bu insanların... tam dokuz metre yüksekliğinde ve aynı oranlarda kalın bu heykelleri nasıl dikmiş olabileceklerini bir türlü anlayamadık.'

Sadece elli iki yıl sonra, Kaptan James Cook güney Pasifik'te eskiden beri varolduğundan kuşkulanan bir kıtayı ararken Paskalya Adası'na da kısa bir süre uğramıştı. Cook da hayretler içindeydi: "Her türlü mekanik güce yabancı olan bu adalıkların, nasıl böyle muazzam yapılar dikebildiğini ve daha sonra başları üzerine büyük silindirik taşlar yerleştirebildiğini aklımız almadı."

Paskalya Adası 'moai'sini kim ve niçin inşa etti?

Çoğu bilim insanı, bazı Polinezyalı göçmenlerin batıdaki bir adadan, belki Markiz Takımadaları'ndan uzun olsa da olanaksız olmayan bir yolculuktan sonra kıyıya ulaşmış olabileceklerini düşündü. 1940'ların sonunda, Güney Amerika Yerlilerinin Paskalya Adası'na yerleştiği ve 'moai'yi inşa ettiği teorisini formüle eden Norveçli bilim insanı Thor Heyerdahl'ı ciddiye alan sadece birkaç kişiydi.

Heyerdahl, haklılığını kanıtlamak amacıyla, ilkel bir sal yapıp, kendisi Pasifik'i geçmeye karar verdi.

Heyerdahl, teorisini ilk önce Paskalya Adası halkı ile Peru'da yaşamış olan antik İnkaların efsaneleri arasında bazı benzerlikler yakaladıktan sonra oluşturmuştu. Paskalya Adası halkı, kendi soylarının kurucusu olarak beyaz baş tanrı, Tiki'ye taparken, İnkalar uzak atalarının Peru'dan Pasifik'e yaydıkları beyaz baş tanrı, KonTiki'den söz ediyorlardı.

Heyerdahl, adayı on sekizinci yüzyılda ziyaret eden ilk Avrupalıların, normalde bronz tenli Polinezyahlardan ayırt edilebilen bazı beyaz adalıkların gizemli varlığı karşısında şoke olduklarını anımsamıştı. Tiki ve KonTiki aynı tanrı ve Paskalya Adası 'nın beyaz yerlileri de onun torunları olmalıydı.

Adayla ilgili diğer söylencelerin Heyerdahl'in teorisini güçlendirdiği görülüyordu. Adalılar kulaklarını delen ve yapay olarak uzayncaya kadar kulak memelerine ağırlıklar takan "uzunkulakh" bir soydan söz ediyordu. Söylenceye bakılırsa, uzun kulaklılar adayı kısa kulaklılar tarafından rahatsız edilip kovuluncaya kadar yönetmişlerdi. 'Moai' neredeyse omuzlarına kadar sarkan uzun kulaklara sahip olduğundan, kuşkusuz Heyerdahl heykellerin uzun kulaklılar tarafından yapıldığını düşündü. Peki

bu uzun kulaklılar nereden gelmiş olabilirlerdi? Adalıların söylenceleri hiçbir kuşkuyla yer bırakmıyordu: Arada sadece okyanusun... ve Güney Amerika'nın bulunduğu doğudan.

Eğer uzun kulaklılar ve Tiki ya da KonTiki Pasifik'i balsa kerestesinden yapılan bir salla aştıysa, Heyerdahl kendisinin de bunu başarabileceğini düşündü.

Böylece Ekvator ormanlarına kapağı attı, orada ekibiyle birlikte bulabilecekleri en büyük ağaçları kestiler. Sonra, Yerli usulü ağaçları kabuklarından ayırdılar ve sıradan kenevir halatlarıyla dokuz kütüğü birbirine bağladılar, hiçbir biçimde çivi ya da metal kullanmadılar. Salın üstüne açık bir bambu kabin, iki direk ve kare yelken eklediler.

Ekip tekneyi suya indirme töreninde pruvada bir Hindistan cevizi parçaladı ve tekneye törenle KonTiki adını verdiler. 1947 Nisanında, Heyerdahl beş kişilik mürettebat ve bir papağan ile birlikte, Peru sahilinden yelken açtı.

Heyerdahl'ınki Moby Dick ile boy ölçüşebilecek bir deniz macerasıydı. Elleri sadece zıpkınlar olan mürettebat, salın altına girdiğinde başı bir tarafta, kuyruğu diğer tarafta kalan dev gibi bir köpek balığıyla boğuştu. İçme suyu iki ayda tuzlandı ama yağmurlar su stokunu yeniledi. Kahvaltı çoğu kez palamut ve gece boyunca güverteye düşen uçan balıktan oluşuyordu.

Okyanus akıntıları ve alize rüzgarları, salı iyice batıya, gerçekte Paskalya Adası'nın epey uzağına sürüklemişti. Denizde geçen 101 günden sonra, sal Tahiti'nin doğusunda ıssız bir Güney Denizi adasında kazaya uğramıştı. Altı kişi de kurtulmuş, ancak papağan büyük bir dalgaya kapılarak sürüklenmişti.

Heyerdahl bayram ediyordu; KonTiki seferi basit bir salla Pasifik'in aşılabileceğini kanıtlamıştı. Ama sadece bir şeyin olabileceği, onun olduğu anlamına gelmezdi. Heyerdahl'ın Güney Amerikalıların Paskalya Adası'na yerleştiğini kanıtlamak için daha fazla şeye ihtiyacı vardı.

1955'te Heyerdahl, bu kez bir balıkçı gemisinden bozma teknesi ve profesyonel bilim adamlarından oluşan yeni mürettebatıyla Paskalya Adası'na gitmek için tekrar yollara düştü. Ne gariptir ki, en sonunda Heyerdahl'ın teorisini büyük ölçüde çürüten kişiler, onun kanatlan altına ilk giren bilim insanları ve onları izleyenlerdi.

Bir kere, radyokarbon tarihleme yöntemine göre, adaya ilk yerleşim İS 5. yüzyılda gerçekleşmiş, oysa en eski 'mıoi' 900 ile 1000 yılları arasında yapılmıştı. Heyerdahl'ın adalıların ataları olduğuna inandığı Peru ve Bolivya dağlarında yerleşik Tiauhuanaco kültürü, yaklaşık İS 1000 yılına kadar etkisini Güney Amerika sahillerine yaymamıştı. Bu Güney Amerikalılar nasıl olur da henüz dağları aşmadan okyanusu geçebilirlerdi?

Ayrıca, araştırma gezisinde, Paskalya Adası'nda Peru kültürünün en tipik iki ürününün, çömlekçilik ve tekstilin hiçbir izine rastlamamıştı. Tersine, arkeologlar Güney Amerika'ya çok daha yakın Pasifik takımadaları olan Galapagos'ta, en azından bir kısmı açıkça İnkâ öncesi Güney Amerikalılar tarafından yapılanlarla aynı türden çok sayıda kap bulmuşlardı.

Diğer bilimsel alanlardaki araştırmalar Heyerdahl'ı daha da köşeye sıkıştırdı. Botanistler adanın totora kamışlarının Peru'da bulunanlardan farklı olduğu sonucuna varmışlardı. Heyerdahl'ın savunduğu Güney Amerika bağlantısı için temel aldığı adadaki tatlı patatesler de Polinezya'da bir yerlerden gelmiş olabilirdi.

Dilbilimsel çözümler de batıya işaret ediyordu. Adalıların kullandığı birçok sözcük, Polinezya'daki özdeş sözcüklere yakın görünüyordu ve uyuşmazlıklar rahatlıkla uzun tecrit yıllarına bağlanabilirdi. Adanın "Rongorongo" yazıtı da Perulularınkinden çok, Polinezya yazıtı ile ortak özelliklere sahipti.

İskeletlerin incelenmesi de adalıların Güney Amerikalılardan çok, Güneydoğu Asyalılarla ortak özellikleri olduğunu gösterdi ve çoğu bilim insanı ilk Avrupalı ziyaretçilerin beyaz tenli insanlara ilişkin tanımlamalarının abartılmış olabileceği sonucuna vardı. En başta, Paskalya adalarıyla ilgili ilk anlatımların sadece birkaçı bu beyazlardan söz ediyordu. Başkalarına gelince, örneğin, ünlü kaşif Kaptan Cook, "renk, özellikler ve dil bakımından, daha batıda kalan adaların halkına o kadar benziyorlar ki, onların aynı köklere sahip olduğundan hiç kimse kuşkulanamaz" diye yazmıştı.

Şu eski Tiki ve KonTiki masallarına gelince, çoğu bilim insanına göre bunlar söylencelerden başka bir şey değildi. Paul Bahn'ın sözleriyle, bu yavan hikayeleri yutmak için "büyücek bir tutam deniz tuzu" gerekirdi. Bahn, Heyerdahl'ı söylenceleri ayıklayarak kullandığı için eleştirmişti. Ancak böyle bir ayıklama, diğer anlatılanları örneğin, adanın ilk kralı Hotu Matua'nın, Hiva diye bir adadan geldiğini göz ardı ederken, teorisini destekleyenlere ağırlık vermesini sağlıyordu. Hiva, Paskalya Adası'nın iki bin yüz mil kuzeybatısında, Markiz Takımadaları'nda herkesin bildiği bir addır.

Dramatik KonTiki macerası bile bilimin titiz sorgulamasından kaçamamıştı. Bazıları İnkâ öncesi yerlilerin yelken değil, kürek kullandığını ve Peru'nun çöl kıyılarında sal ya da kano yapımı için gereken türden hiçbir hafif kereste bulunamayacağını öne sürdüler. Ayrıca KonTiki'nin kıyıda elli deniz mili açıkta yedekte çekilmesi, Heyerdahl'ı Polinezya yakınlarında bir yere değil, Panama yakınlarında bir yere sürükleyebilecek akıntılardan kurtulmak içindi.

Heyerdahl'ın 1955-1956 keşif seferi ile başlayan bilimsel çözümler furyası, Paskalya Adası'na ilk yerleşenlerin Polinezyalıları olduğu konusunda güçlü bir uzlaşıyla sonuçlandı. Güney Amerika Yerlilerinin tersine, önemli bir denizcilik deneyimine sahip olan Polinezyalıları, Havai ve Yeni Zelanda gibi adalarda koloniler kurmuşlardı. Bazı bilim insanları, (Şili'de bulunan bazı Doğu Paskalya Adası üslubu mızrak başları gibi) Güney Amerika ve Polinezya kültürlerinin iç içe geçtiğini gösteren her türlü kanıtın, Yeni Dünya'ya ayak bastıktan sonra yurtlarına dönmüş olabilecek Polinezyalı denizcilere bağlanabileceğini iddia edecek kadar ileri gitmişlerdi.

Bunlar, keşiflerin doğuya değil, batıya yelken açtığını savunmaya devam eden Heyerdahl'ı pek ikna edememişti. Tarih yazımı dalgasına direnmeyi sürdürmüş, adaları tekrar ziyaret etmiş ve ona kulak verenlerin sayısı giderek azalmasına rağmen, tezlerini savunmuştu.

Ne var ki, bu, onun başarılarını küçültmez. Paskalya Adası'na ilk bilimsel keşif gezisini düzenleyen ve kendisine eşlik eden bilim insanlarına kendi araştırmalarını önyargılardan uzak bir şekilde sürdürmelerini sağlayan Heyerdahl'dı. Ayrıca diğer araştırmacıları oraya çeken ve 'moai' yontucularını araştırmayı sürdürmelerinin esin kaynağı Heyerdahl'ın ünlü keşif gezileriydi.

Paskalya Adası'na ilk önce Polinezyalıların yerleştiğine ilişkin görüş üzerinde uzlaşılması, en azından dev heykellere kısmi bir açıklama getiriyor. Atalara tapınma tüm Polinezya'da yaygındı, dolayısıyla 'moai' adalı kabileler ya da ailelerin ölülerini yüceltmek amacıyla diktikleri bir çeşit anıt olabilir. En büyük 'moai'nin tepesine yerleştirilen kırmızı taş bloklar, Markiz Takımadalan'nda yas işareti olarak bir ölü imgesinin üzerine taş koyma geleneğinden gelmiş olabilir.

Bununla birlikte, bu 'moai' konusunda Cook'un kısa ziyareti sırasında gözüne çarpan bir başka gizem var. Birçok heykel platformlarından devrilmişti ve bazılarının kafaları açıkça bilinçli olarak koparılmış durumdaydı.

'Moai'leri için bu kadar olağanüstü bir çaba harcamış olan bir halk neden onları devirmiş olabilirdi? Heykellerin sapsağlam durduğu Roggeveen'in 1772 yılındaki ziyareti ile Cook'un adaya ulaştığı 1784 tarihleri arasında ne olmuştu?

Heyerdahl, Avrupalılardan önce gelip, ilk Güney Amerikalı yerleşimcilerle savaşa tutuştuklarını söylediği Polinezyalı göçmenleri suçluyordu. Adayı yöneten uzunkulaklılara karşı "kısakulaklıları" ayaklanmasını anlatan ada söylencelerine tekrar başvuruyordu. Yeni kurgusuna göre, belki de kısa kulaklılar hem uzun kulaklıları hem de onların heykellerini devirmiş olabilirlerdi.

Gerçi arkeolojik kanıtların yokluğu Heyerdahl'ın teorisini bir kez daha köşeye sıkıştırmıştı. Paskalya Adası tarihinin bu kesitinde, ya da aynı şekilde diğer kesitlerinde, yeni kültürel etkilerin aniden araya girdiğine dair hiçbir mimari ya da el sanatlarına ait bir iz yoktu.

Arkeologların, Avrupalıların adayı keşfinden önceki döneme tarihlendirilen çok sayıda mızrak başı ve hançer bulmuş olmaları, birçoğunu savaşın 'moai'nin ve onlara tapan kültürün devrilmesinde bir rol oynamış olabileceği sonucuna varmasına yol açtı. "Kuş adamlar" döneminin kaya sanatının ortaya çıkışı, aynı zamanda atalara tapınmanın yerini almış olabilecek yeni bir kültürün de göstergesiymiş gibi görünüyor.

Çoğu araştırmacı ekolojik bir krizin adalıları görülmedik ölçüde azalan kaynaklar için savaşmaya ittiğine inanıyor. Aşırı nüfus ya da ormanların yok oluşu, en büyük 'moai'nin dikildiği on altıncı yüzyılda artık ciddi sorunlar haline gelmişti. Bazı arkeologlar, umutlan iyice tükenen ada halkının tanrıların yardımını istemek amacıyla, çok sayıda heykel dikme yolunu seçtiğini öne sürmüşlerdi. Ataları yardımlarını esirgeyince, adalılar onlara inançlarını yitirmiş ve öfkeyle heykelleri devirmiş olmalıydılar.

Adalıların ataları ya da tanrıları yerine, elbette kısa süre içinde müdahaleye gelenler Avrupalılar oldu. On dokuzuncu yüzyıla kadar, misyonerler ve köle tüccarları Paskalya Adası'nın özgün kültürü ve dininden kalan her şeyin kökünü hemen hemen kazımıştı. Aynı zamanda, Avrupalılar (ve Amerikalılar) gecikmeyle de olsa, Paskalya Adası'nın özgün kültürünü koruma çabaları nedeniyle övgüyü hak ediyorlar. 1960'larda, içlerinde Heyerdahl'ın kesit gezisine katılmış olan bazı bilim insanları, birçok devrilen 'moai'yi taş platformlarına yeniden yerleştirdiler. Şimdi bu heykeller orada huzur içinde duruyor, adalıları (ve bu günlerde kalabalık turist kabilelerini) gözetliyorlar.

Tam karşılarında ise her zamanki gibi Pasifik Okyanusu uzanıyor.

9. Bölüm

Jeanne D'arc'ın 'İşaret'i Neydi?

Eğer on yedi yaşındaki bir köylü kızı, kendisini Fransa tahtına aday olarak ilan etmemiş olsaydı, yüz yıl savaşları hiçbir zaman bu kadar uzun süremezdi.

1429'da Jeanne D'arc, geleceğin kralı VII. Charles ile tanıştığında, Fransa ve İngiltere arasında kah başlayan kah ara verilen savaşlar daha doksanıncı yılımdaydı ve sona yaklaşıldığı görülüyordu. İngilizler Agincourt'ta Fransız ordusunu bozguna uğratmış, sonra Burgundy Dükü ile kurdukları ittifak sayesinde Fransa'nın yarısında etkin bir kontrol sağlamışlardı. [2500 Yıllık Savaş Tarihi, Aykırı Yayınlan, s.74, bu savaşı anlatıyor.] Paris, İngiliz ve Burgundların elindeydi, Parlement Poitiers'de sürgündeydi ve Loire Irmağı'nın kuzeyindeki son Fransız istihkamı Orleans, İngiliz birlikleri tarafından kuşatılmıştı.

Daha da kötüsü, Charles kendi davasına sahip çıkmakta büyük kararsızlık gösteriyordu. 1422'de babasının ölümünden sonra Charles Fransa kralı unvanını almış ama hiçbir zaman resmen taç giymemiş ve ""veliaht" ya da veliaht prens olarak adlandırılmaya devam etmişti. Kendi annesi, Kraliçe Isabeau, Burgundionların tarafına geçmiş ve veliahdı evlatlıktan reddetmişti. Hiçbir zaman kararlı bir tavır sergilemeyen Charles'in içini şimdi de kendi meşruluğu ile ilgili kuşkular kemiriyordu. Hem babasının öz oğlu olup olmadığından hem de kendisinin Fransa'yı yönetip yönetemeyeceğinden kaygılanıyordu.

Bu umutsuz durum, Fransa'nın kurtarıcısı olarak Jeanne D'arc'ı öne çıkardı. Zırhlar kuşanan genç kız, Chinon'da kral kalesinde kendisini gösterdi ve hızla kralın güvenini kazanarak, ordusunu harekete geçirdi. Mayıs'ta, Orleans Savaşı'nda İngilizleri geri çekilmeye zorladı ve iki ay sonra, muzaffer veliaht prensin taç giyme töreni için Reims'e kadar Charles'a eşlik etti.

Ancak Jeanne için zafer günleri çok çabuk sona erdi. Burgundianlar tarafından tutsak edildi. İngilizlere satıldı ve bir sapkın olarak suçlanarak, 1431 Mayıs'ında yakıldı. Ama Fransa'yı kurtarmıştı; Yüz Yıl Savaşı 1453'e kadar sürmesine rağmen (aslına bakılırsa 116 yıl sürmüştü), İngilizler bir daha tüm Fransa'yı çiğnemekle tehdit edemeyeceklerdi.

Ama Jeanne bunu nasıl başarabilmişti? Ayrıca, en önemlisi, pimpirikli Charles'ın kaderini, sadece on yedi yaşında, askeri deneyimi olmayan bir köylünün, üstelik de bir genç kızın ellerine teslim etmeye inandıran ne olmuştu? Çağdaşları Jeanne'in veliahdabir "işaret" onun güvenini hemen kazanmasını sağlayan bir şey gösterdiğini söyleyen masallar anlatıyorlardı. O zamandan beri tarihçiler bu işaretin ne olduğunu bulmak için uğraşıp duruyorlar.

Jeanne'in 1431'de sapkınlık suçlamasıyla yargılandığı mahkemede "işaret" in üzerinde çok durulmuştu. Üç kopyası günümüze gelen mahkemenin resmi

tutanakları, savcı ve yargıçların onu bu konuda tekrar tekrar sorguya çektiklerini gösteriyor.

Başlangıçta Jeanne cevaplamayı reddederek, "işaret" in kral ile kendisi arasında bir konu olduğunu söylemişti. Ama bu mahkeme Engizisyon'un gözetimi altında yapıyordu ve engizisyoncular onu nasıl çökerteceklerim biliyorlardı. 10 Mart'ta mahkemenin yedinci duruşmasında, Jeanne direnmekten vazgeçip soruları yanıtlamıştı. Mahkemeye bir meleğin "işaret"! krala vermiş olduğunu söyledi. Daha fazla sıkıştırılınca, Jeanne meleğin kesinlikle ne vermiş olduğu şeklindeki soruları geçiştirmeye devam etti. İki gün sonra, meleğin krala Jeanne'ı ordusuna alabileceğini söylemiş olduğunu ekledi.

13 Mart'ta, mahkemenin onuncu duruşmasında, Jeanne "işaret" ile ilgili olarak tekrar sorgulandı. Mahkemeyi neredeyse birazdan yalan söyleyeceğine uyarırcasına, "Kendi aleyhime yalancı tanıklık etmemi mi istiyorsunuz?" diye sordu. Sonra da nasıl kimisi kanatlı, kimisi taçlı çok sayıda meleğin krala som altından bir taç getirdiklerini uzun uzadıya anlattı. Meleklerden biri krala tacı uzatmış ve "İşte işaretin" demişti. Jeanne, "taç şimdi kralın hazinesinde" diye eklemişti.

Çoğu tarihçinin Jeanne'ın tanıklığına inanamayışı anlaşılabilir bir şey. Engizisyon yöntemleri dürüst cevaplar almaya elverişli değildi; gerçi Jeanne hiç işkence görmemiş olmasına karşın, on yediden çok kilise görevlisi ve avukatın karşısında yapılmış kalmıştı. Jeanne'ın kendisi hakkında yalancı tanıklık yapmasını mı istediklerini sorması, onlara direnmeye son verdiğini ve istedikleri şeyi, yani, kendisinin doğaüstü güçlerle ilişkide bulunduğu kanıtları itiraf etmeye karar verdiğini gösteriyordu. Jeanne bunu bir kez itiraf ederse, bunların melek mi yoksa şeytan mı olduğuna karar vermek engizisyonculara kalmış bir işti ve kuşkusuz ikincisini seçeceklerdi. Kaderi çizilmişti.

Jeanne'ın ölümünden yirmi beş yıl sonra, ikinci bir mahkeme davayı yeniden görerek ilk hükmü bozmuştu. Bu tutanaklar da günümüze kalmıştır. İlk hüküm gibi, bu da büyük ölçüde baştan belirlenmişti. Adına sapkın lekesi sürmek istemeyen Charles, ilk mahkemenin incelenmesini emretmişti. Duruşmalar ikinci mahkemenin ilkinin "sahtekarlık, iftira, kötülük, çelişki yumağı olduğunu ve açık bir olgu ve hukuk hataları ile dolu olduğunu" ilan etmişti. Mahkemenin yeni kararıyla Jeanne "aklanmıştı."

"Jeanne D'arc'ın itibarının iade edildiği mahkeme" olarak bilinen bu ikinci davada, Jeanne'ın veliaht ile ilk buluşmasının şimdi ünlenmiş olan yeni bir yorumu ortaya çıkmıştı. İki tanık Jeanne'ın Chinon kalesine girdiğinde Charles'ın maiyeti arasında gizlendiğini anımsamıştı. Buna rağmen, Jeanne daha önce veliaht ile hiç karşı karşıya gelmediği halde, onu hemen tanımıştı. Sonra, Jeanne tanığa göre veliaht ile özel bir görüşme yapmış ve veliaht bunun ardından "ışıklar saçarak" görüşmeden ayrılmıştı.

Daha sonra Jeanne'ın kral rolü takınan bir saray adamı ile konuşmayı reddetmesinin de eklenmesiyle süslenen bu "kralgizli" öyküsü Jeanne yönünden

hiçbir doğaüstü güce baş vurmaksızın açıklanabildiğinden, tarihçilere çekici gelmişti. Birçok tarihçi, eğer Jeanne daha önce kralı hiç görmemişse, bir başkasının tarifine göre onu tahmin etmiş olabileceğini yazmıştı. Öykü aynı zamanda büyüüne kapılınacak kadar teatraldı; büyüüne kapılanlar arasında Shakespeare, Schiller, Twain ve Shaw da vardı.

Gizlenen kral öyküsü pekala doğru da olabilir, gene de geriye yanıtlanmamış sorular kalıyor. Charles, Jeanne'a sadece kalabalığın arasından kendisini bulup çıkardığı için mi güvenmişti? Charles kendisini birilerinin Jeanne'a tarif etmiş olabileceğini düşünemez miydi? Ve onun "ışıklar saçması"nın sağlamak için Jeanne ona ne demiş ya da göstermişti?

Jeanne'ın itibarının iade edildiği mahkemede, tanıklardan hiçbiri bu sorulan yanıtlamamıştı.

1516'da ortaya atılan bir teoriye göre, Jeanne, veliahdın ettiği yeni duadan ona söz etmişti. Öyküyü VII. Charles'ın yakın bir arkadaşından duyduğu iddiasındaki Pierre Sala'nın yazdığı bir kroniğe göre, Charles Tanrıdaiveğer gerçek varisse krallığı ona başışlamasını, yok eğer değilse, ölüm ya da hapisten kurtarmasını dilemişti. Jeanne, Charles'a onun duasını hiç kimseye sırrını vermediği duasını bildiğini söylediğinde, veliaht bunu kıza güvenebileceği bir "işaret"e yormuştu.

"Kralgizli" öyküsü gibi, dua öyküsü de rahatlıkla doğru olabilir.

Bu da doğaüstü güçlere baş vurmaktan açıklanabilir. Jeanne'ın, Charles'ın anne babası hakkındaki güvensizliğini sezinlemesi için kahin olması gerekmezdi. Saray, özellikle annesi Burgundanlar ve İngilizlerle yaptığı ittifak nedeniyle onu evlatlıktan reddettiğinden beri, meşru varis olmadığı dedikodularıyla çalkalanıyordu. Gerçek babasının VI. Charles'ın kardeşi, Orleans Dükü olduğu şeklindeki yaygın söylentileri Charles'ın kendisi de duymuş olmalıydı. Dolayısıyla, Jeanne rahatlıkla onun duasında söylediklerini tahmin edebilirdi ve Charles bunlara yanıt bulacak birinin gelmesinden kesinlikle rahatlamış olabilirdi.

Ama gizli dua öyküsünün sorunu kralgizli öyküsününkiyle aynıydı. Bu doğru olsa bile Charles'ın kaderini tanınmayan bir genç kızın ellerine teslim edişini açıklamaya yeter mi? Charles zayıf ve kararsız olabilirdi ama ne aptal ne de saftı. Daha sonraki tarihçiler gibi, o da Jeanne'ın kendisinin nasıl biri olduğunu ya da dualarının neye benzediğini bilebileceğini anlayacak kadar akıllıydı. "Kralgizli" ve gizli dua hikayelerinin çekiciliği akılcı, modern tarihçinin bunlara anlam yüklemesi aynı zamanda bunların zayıflığıdır; çünkü eğer Jeanne'ın "işareti" rahatlıkla açıklanabilirse, bunun neden Charles'ı büyülediği de aynı şekilde açıklanabilir.

Açıkçası, gereken tek şey, veliahdı melekleri ya da şeytanları ya da başka doğaüstü güçleri araya sokmadan da etkileyebilecek daha belirgin bir "işaret"ti. 1805'te, Pierre Caze ihtiyaca uygun bir teori ortaya attı: Kraliçe İsabeau ve

Orleans Dükünün gayri meşru çocukları Charles değil, Jeanne'di. Bu açıklamaya bakılırsa, Jeanne bebekken babasının düşmanlarından kurtarılmak amacıyla Paris'ten kaçırılmış. Kendisini büyüten (Jeanne'in öyküsünün bu versiyonunda köylü değil, bir taşra asilzadesi olan) Jacques D'arc'a verilmiş. Demek ki, Jeanne'ın Chinon'da Charles'a verdiği "işaret" onun üvey kız kardeşi olduğuna ilişkin bir kanıttı; ne bileyim belki bir yüzük ya da belge veya aile içinde sır kalan bir bilgiydi. Caze'nin teorisi her çeşit sorunun çözümünü barındırıyordu. Veliahdın kıza neden güvendiğini açıklıyordu. Aynı zamanda Jeanne'ın veliahdı nasıl ilk bakışta tanıdığını ve askeri taktik ve stratejiyi nasıl öğrenmiş olduğunu da açıklıyordu. Karşımızdaki sıradan bir köylü kızı değil, kraliyet kanı taşıyan, kraliyet içinde bağları bulunan, doğuştan komutan olan bir prensesti. Bu teori özellikle bir köylünün krallığı kurtardığı fikrine hiçbir zaman tamamen sıcak bakmayan monarşistler arasında rağbet gördü. Ayrıca komplo severlere de güzel göründü, 1960'lar ve 1970'lerde çeşitli biçimlerde tekrar ortaya çıktı.

Sorun teorinin en küçük bir kanıt parçasına bile dayanmayışydı. Ne Caze ne de izleyicilerinden herhangi biri, bugüne kadar bu konuda bir kanıt sunabilmişti. Aslında Jeanne'ın her iki mahkemesinden gelen kanıtların da büyük bölümünün bir biçimde çarpıtılmış olduğu varsayılmaktadır. Jeanne'ın doğumuyla ilgili tanıklıklar sadece ana babasından değil, ya doğumuna tanık olduklarını ya da doğduğu günden beri onu tanıdıklarını söyleyen başka akrabaları ve komşularından da gelmiştir. Jeanne'ın kralın kız kardeşi olabilmesi için, aslında çoğu onun doğduğu kasabadan olan bütün bu tanıklar, onun hanedanlıktan geldiğini gizlemek için düzenlenen büyük bir komplonun parçası olarak yalancı tanıklık etmiş olmalıydı.

Caze'nin teorisi, dahiyane de olsa açıkça inanılır gibi değil.

Başkaları daha küçük, hanedanlığa daha az bulaşan komplolardan söz ettiler. 1756'da Voltaire veliahdın adamlarının, Chinon'da kendisini şöyle bir gösterdiğinde korkak Charles'ın ve moralsiz askerlerinin İngilizlere karşı koymalarını sağlayacak bir esin perisi olacağını ummuşlardı. 1908'de, Anatole France'ın Jeanne yaşamöyküsünde kilise liderleri aynı tip bir komploya bulaşmıştı. Kiliseye ya da devlete karşı kuşkucu yaklaşımı paylaşanlar için, bu tür komplo teorileri çok cazipti; ne yazık ki, ne Voltaire ne de France'ın elinde teorilerini destekleyecek herhangi bir kanıt vardı.

Jeanne'ın etkisine bir başka açıklama yolu da bunun görüldüğü kadar büyük olmadığını öne sürmekti ve bu görüşe bazı kanıtlar bulunabilirdi. Charles, Jeanne'ın "işareti"yle sarsılıp harekete geçmiş olabilirdi ama askerlerini bir anda onun emrine vermiş değildi. Tersine, tipik bürokratik tarzda, kıza daha çetin bir sınavdan geçirecek bir komisyon kurmuştu. Komisyon üyeleri Poitiers'de üç hafta toplandılar. Raporları kayıptı ama Jeanne daha sonra Orleans'a ilerlediği için, anlaşılan onun öyküsüne inanmışlardı.

Bu arada, birçok tarihçi Orleans savaşında bile, Jeanne'ın askeri katkılarını küçümsemiştir. Örneğin, Anatole France onu en fazla Fransız ordusunun maskotu olacak kadar küçülmüştü: Kahraman ve esin perisiydi, evet ama

savaşın planlanmasında ve yürütülmesinde hiçbir gerçek rolü olmamıştı. Jeanne'in iki mahkemesinde de hiçbir tanklık onun Orleans'da askerlere komutanlık ettiğini göstermemişti. Bazı tarihçiler, söylediği kadar abartılı şeyler yapmadığı için, Jeanne'in yaptıklarını nasıl yaptığını tartışmanın gereksiz olduğunu öne sürmüşlerdi.

Elbette, bu tür küçümseyici yaklaşımlar, kimi zaman yakılarak öldürülmesi, İsa'nın çarmıha gerilmesinin karşısına çıkarılan Fransa'nın genç kadın kurtarıcısı efsanesiyle rekabet etmektedir. Yüzyıllar boyu, Jeanne politik ya da dini inançlardan bağımsız olarak Fransa'nın sembolü olmuş, herkes tarafından benimsenmişti. Diğerleri arasında, aynı şekilde devrimci cumhuriyetçiler de, Katolik monarşistler de onu savunmuşlardı. En son olarak, Jean-Marie Le Pen'in milliyetçi aşırı sağı onu kendilerinden biri gibi gördüğünü ilan etti.

Bu grupların hepsi, Jeanne D'arc'ın güçlerine diş dokunur bir açıklama getirilmeden, bu güçleri göklere çıkarmakta yarış halindeydi. Gene de, daha az önyargılı olmalarına rağmen, çoğu tarihçi daha iyisini yapmamıştı. Anatole France'ın tersine, çoğu Jeanne'in savaşta önemli bir etken olduğuna ve onun en azından bir süre için kralı parmağında oynattığına inanmıştı. Ama neredeyse tümü, ister Jeanne'in hanedanlık kanından geldiği sonucuna, isterse Charles'ın adamlarının oyununa dayansın komplo teorisinin her türünü reddediyor. Bu durum, krala gösterdiği "işareft"en başlayarak, Jeanne'in başardıklarına ilişkin genel geçer bir açıklamadan tarihçileri yoksun bırakmıştı.

Dolayısıyla, beş yüz yıllık bir tarih yazımından sonra, tarihçiler de Jeanne'in engizisyoncuları ile aynı soruları soruyorlar: Burada işe karışanlar melekler mi, yoksa şeytanlar mıydı?

Elbette, tarihçi açısından yanıt "hayır" olmalı. Ama bu sorulara dönüş çok isabetli olmuştur, çünkü on beşinci yüzyıl insanları için onu suçlayan avukatlar ve din adamları gibi Jeanne, Charles ve Fransız askerleri de bunların arasındaydı melekler ve şeytanlar epey gerçektir. Dolayısıyla Jeanne'in duymuş olduğuna inandığı ve St. Catherine ve St. Margaret'e bağladığı "sesler" de... Fransız askerleri azizler ve meleklerin ondan yana olduğuna inandıkları için savaşta onun ardından gitmişlerdi. Ayrıca, Jeanne'ı yargılayan yargıçlar şeytanların ondan yana olduğuna inandıkları için onu ölüme mahkum etmişlerdi.

İyi eğitim almış ve aydın bir saray adamı olmasına rağmen, Charles da kendi devrinin insanıydı. Jeanne'in duyduğu seslerin ya da meleklerin krallığı kurtarabileceğine pekala inanmış olabilirdi. Jeanne D'arc'ın Chinon'da söylediği ya da yaptığı her şeyden çok bu inanç, onun gücünün gerçek "işareti"ydi.

10. Bölüm Matbaayı Kim İcat Etti?

Dünya tarihinin büyük dönüm noktalarından biri olduğuna neredeyse hiç düşünmeden kalıbımızı basacağımız bir olayın kurcalanması gerektiğini düşünemezdik. Üstelik Johann Gutenberg'in adının öne çıkmasını kim sorgulayabilirdi ki? Gutenberg'in matbaayı icat eden kişi olduğu öyle geniş bir genel kabul görmüştür ki, Marshall McLuhan hiç düşünmeden onun oluşturduğu kültürden "Gutenberg gökadası" diye söz edebilmiştir.

Oysa kafamızı kurcalayan çok sayıda soru işareti bulunmaktadır.

Böylesine büyük bir tarihsel etki yaratan bir kişilik olarak, Gutenberg'in hayatı her zaman bir ölçüde gözlerden uzak kalmıştı. Hatta kendi zamanında bile, Gutenberg'in matbaayı icat eden tek kişi olduğu hiçbir şekilde söylenmemişti.

Matbaanın icadıyla ilgili en eski göndermeyi, Gutenberg'in ölümünden sadece dört yıl sonra, 1472 tarihli bir mektupta buluyoruz. Guillaume Fichet adlı bir Sorbonne profesörünün mektubudur bu. Fichet, bir dostuna Mainz şehri yakınlarında, "Gutenberg soyadıyla doğan, kitapların ne tüy kalem... ne de dolmakalemle yazıldığı... ama metal harflerle hazırlandığı kitap basımı sanatını herkesten önce tasarlamış olan Johann adlı birinin yaşadığı kesindi" diye yazmıştı.

İlk kaynakların bir kısmı, matbaanın Strassburg'da icat edildiğini, icat eden kişinin bazen Gutenberg, bazen Johann Mentelin adlı bir başka matbaacı olduğundan söz ediyorlardı. Ama bu arada, bazıları matbaanın icadını Venedik ve Milanolu matbaacılara da bağlıyordu. Bu iddiaların birçoğunun temelinde hemşehrilik duygularının yattığı söylenebilir.

Bunların dışında, iki mahkeme tutanağını göz önünde bulundurarak, Fransa'da, Avignon'da önemsenebilecek iki olaydan söz etmeliyiz. 1446 tarihli iki sözleşmeye göre, Procopius Waldvogel adlı bir Praglı gümüşçü "yapay yazı yazma"nın sırrını bazı hemşehrilerine öğretmeyi kabul etmişti. Sözleşmelerden birinde merak uyandıracak şekilde, "çelikten iki alfabe, kırk sekiz teneke kalıp ve diğer şekiller"den söz ediliyordu. Bu harfler Gutenberg tarzı basım tekniğinde kullanılan harfler olabilir miydi? Waldvogel'in benzer bir icat üzerinde çalıştığına kuşku yok ama çoğu bilim insanı onun alması gereken epey uzun bir yol olduğu sonucuna ulaşmıştı. En geçerli senaryo, Waldvogel'in harflerinin geleneksel tahta kalıp baskı tekniğinin belki gerçek matbaacılıktan çok mekanik daktiloya benzeyen bir anlamda farklı bir türü olarak kullanılmış olabileceğiydi.

İlk önceleri, 1588'de bir Hollandalı bilim insanı Hadrian Junius'un Haarlem'li Laurens Coster'in matbaayı icat eden kişi olduğu iddiası daha uzun ömürlü olmuştu. Junius'a göre, Coster 1440'da torunları için kayın ağacının kabuğundan harfler keserken matbaa fikrini ortaya atmıştı. Daha sonra Coster kayın

ağacından yaptığı harfleri kurşun ve en sonunda teneke ile değiştirmiş ve basım işi hızla gelişmişti.

Junius, ne yazık ki Coster'in işinin büyümesi üzerine, içlerinden birinin "Johann adlı biri"nin şeytana uyduğu kalfalar çalıştırmak zorunda kaldığını yazmıştı. Johann sanatın sırlarını öğrendikten sonra, herkesin kilisede olduğu Noel arifesine kadar bekledi. O gün bütün harf ve donanımları çalarak kendi işini kuracağı Mainz yolunu tuttu.

Bu Coster öyküsü yıllar sonra Fransız, İngiliz ve Amerikalı bilim insanlarının desteğiyle, Hollanda sınırları dışına taşı. Bunun bir nedeni de bir kısmı metal harflerle, bir kısmı tahta kalıplarla basılan tarihsiz ama eski Hollanda basımı yayınların çok miktarda bulunmuş olmasıdır. Haarlem'in şehir meydanında "matbaa sanatını icat eden" Coster'in heykeli hala duruyor.

Ne var ki, son yıllarda Coster öyküsü büyük ölçüde gözden düştü. Harfler, yazılar ve kağıtların daha titiz analizleri sonucu, Hollanda'da basılan ilk ürünlere ait kanıtların çoğu 1465'den sonrasına Gutenberg'in memleketi Mainz'de basılmış olan en eski kitaplardan on yıl sonrasına tarihlendirildi.

Coster öyküsünün bir heyecanlı öykü kitabı konusu gibi işlenmiş olması da kuşku yaratıyor. Coster'in torununa bahsettiği harf kesme fikrinden, kolayca kitap basımı ve büyüyen bir iş kurmaya sıçrayışı bunların hepsi topu topu Noel Arifesi'nde yaşanan hırsızlıktan önceki altı aya sığdırılmıştı rahat rahat yutulacak cinsten değil.

Coster efsanesinin çok uzun olmasının tek nedeni, hainin "Johann" olduğunun söylenmesi ve bu şekilde Gutenberg ile ilgili iddialara doğrudan yanıt vermesiydi. Waldvogel'de de güya Gutenberg ile bağlantılı bazı ilişkiler görülüyordu. Bir dönem için Gutenberg'i tanıdığı anlaşılan Walter Riffe, Waldvogel orada yaşarken, Avignon'u ziyaret etmişti.

Bu bağlantılar en iyimser yorumla önemsizdir ve en çok 15. yüzyılda çok sayıda insanın matbaanın icadını Gutenberg'e bağladığını göstermeye yarar. Buna rağmen, 18. yüzyıla kadar, Gutenberg'in kendi yaptıkları konusunda çok az şey biliniyordu. Bu durum, farklı arşivlerde Gutenberg'e karşı açılan davalarla ilgili bir dizi belgenin ortaya çıkarılmasıyla, 1727 ve 1770 yılları arasında değişti.

Bir yandan Gutenberg'in matbaayı icat eden kişi olduğu iddiasına yeni ve o zamana kadarki en ciddi tehdidi oluşturan bu belgelerden, çok daha net bir Gutenberg tablosuna da ulaşıyoruz.

Ortaya çıkarılan ilk önemli belge 1439'da, daha Gutenberg Strassburg'da yaşadığı sırada aleyhinde açılan bir davanın tutanaklarıydı. Buluşçu tutkuları matbaanın ötesine taşan Gutenberg'in yeni bir ayna yapım yöntemi icat ettiği de görülüyordu. Bunları imal edip Aachen yolunda hacılara satmak için Andreas Dritzehn ile ortaklık kurmuş ama işi batırmışlardı. Anlaşılan ortaklar 1439'da değil, bir yıl sonra yapılacak olan haccın tarihinde yanılmıştı. Aynaları satmak

için bir yıl bekleyemeyeceklerine karar verdiler. Böylece Dritzehn daha sonra bunun yerine kendisine bir başka ve adı belirtilmeyen sanatı öğretmesi gerektiğini öne sürdü. Gutenberg ve Dritzehn, Gutenberg'in "sanat ve „serüveni"ni kapsayan yeni bir sözleşme yaptılar.

Sakın bu, matbaacılık sanatı ve serüveni olmasın? Belgeler çok belirsiz: açıkça davada iki taraf da bilerek sırrı açığa vurmaktan kaçınmış. Belgeler sadece ipuçları sunuyor ama bunlar kurşun ve diğer madenlerin, bir presin ve bazı "kalıplar"ın satın alınmasından söz edildiğine ilişkin.

Gutenberg neyin peşinde olursa olsun, diğerleri bunda büyük başarı kazanacağına inanmışlardı. Mahkemedeki tanıklara bakılırsa, bir kadın bir gece Andreas Dritzehn'i ziyaret etmiş ve onun ne kadar yatırdığı konusunda çekinceleri olduğunu belirtmiş. Dritzehn mirasını ipotek ettirdiğini itiraf etmiş ama kadına özgüvenle şunları söylemiş: "Çuvallamayacağız. Bir yıl dolmadan sermayemizi kurtaracak ve sonra zengin olacağız."

Dritzehn'in erkek kardeşleri de icadın çok para gerektirdiğini düşünmüşlerdi. Zaten dava da bu yüzden açılmıştı. Sözleşmede, taraflardan birinin ölümü halinde mirasçılarının onun "yerine geçemeyeceği" maddesi yer almıştı. Buna rağmen, Dritzehn öldüğünde, erkek kardeşleri anlaşma yapmak istemişti. Gutenberg anlaşmayı reddetmiş ve davayı da kazanmıştı. Sonuçta, kardeşleri Dritzehn'in Gutenberg'den öğrendiği gizli sanatı öğrenemedikleri gibi, biz de bunun ne olduğunu kesin olarak öğrenemiyoruz.

Diğer önemli belgenin matbaacılıkla ilgisi daha açık. Belge 1455 Ekim tarihli, bu tarihte Gutenberg Strassburg'dan memleketi Mainz'e dönmüştü. Burada Gutenberg yeniden mahkemeye çıktı. (Patent haklarının tanınmadığı bir çağda bir mucidin kaçınamayacağı şekilde birçok kez dava edilmişti.) Bu yeni davanın tutanakları, noter Ulrich Helmasperger'in belgeleri onaylayıp imza etmesinden sonra "Helmasperger Senedi" olarak bilinir.

Davacı, Gutenberg'in bir diğer ortağı olan ve bazı tarihçilerin matbaanın gerçek mucidi olduğunu düşündükleri Johann Fust'tu.

Bu kadarı Helmasperger Senedi'nden açıkça anlaşılıyor: Fust "kitap işi" diye açıklanan bir işlem için Gutenberg'e büyük miktarda borç para vermişti. Daha sonra, Fust çoğunu mahkemede kazanacağı ana para ve faizi istemişti. Helmasperger Senedi ne kesin miktar belirtiyor ne de Gutenberg'in ödeyebildiğini. Bununla birlikte, birçok tarihçi kararın Gutenberg'in iflasına ve onun matbaa atölyesini devralan Fust'un zenginleşmesine yol açtığı sonucuna vardı.

İster Gutenberg'in atölyesiyle ister kendi kurduğu atölyeyle olsun, Fust daha sonra başarılı bir matbaacı olacaktı. Yeni ortağı, Peter Schöffer ile birlikte Fust'un adı, on nüshası hala mevcut olan 1457 tarihli "Mainz Psalter"ın üzerinde yazılıdır. Psalter, yer, tarih ve basımcının kesin bilindiği ilk basılı kitaptır ve

Fust'un destekleyicileri Gutenberg'in değil, kendi adamlarının matbaayı tamamlayıp ilk kez kullandığının kanıtı olarak bunu öne sürerler.

Ama Fust gerçekten de matbaanın icadına katkıda mı bulunmuş yoksa sadece Gutenberg'in icadına sermaye mi koymuştu? Psalter basılan ilk kitap mıydı, yoksa sadece yer, tarih ve basımcı adının yazılı olduğu ilk kitap mıydı?

Ya peki Gutenberg'in İncil'ine ne demeli? Birçok kişinin hala sadece basılan ilk kitap değil, aynı zamanda en güzellerinden biri olarak gördüğü Psalter değil, İncil'dir. İncil'i basan kimdi? Ve ne zaman?

İncil hakkında Helmasperger Senedi'nde kesin yanıtlar bulamayız. Basımcının adı, matbaanın yeri, tarih içermeyen kitabın günümüze ulaşan kopyalarında da. Ama diğer ipuçları basımcının Gutenberg olduğuna ve Psalter'den daha eski bir tarihe işaret ediyor.

Şimdi Paris, Bibliotheque Nationale'de bulunan bir kopyadaki bir not, ciltçi ve boyacının işi 1456 Ağustosunda bitirdiğini belirtiyor. Buradan akıl yürüterek, yaprakların 1454 ya da 1455'te Fust'un Gutenberg'in matbaasını devralmadan önce basılmış olduğunu düşünebiliriz.

1947'de, Aeneas Silvius Piccolomini'nin (sonradan Papa II. Pius oldu) bir İspanyol kardinaline yazdığı Mart 1455 tarihli bir mektubun ortaya çıkarılmasıyla, başka bir kanıtla ulaştık. Piccolomini 1454 sonbaharında bu "şaşırtıcı adam"ın bastığı İncil yapraklarını gördüğünü söylemişti. Mektupta "şaşırtıcı adam"ın Gutenberg mi, Fust mu olduğu yazılmamıştı ama ilk basımın tarihini doğrulayarak, Gutenberg İncili'nin basımcısının gerçekten de Gutenberg olduğu lehine kanıtları güçlendiriyordu.

Tarihçilerin çoğuna göre, not ve mektup Gutenberg'in ününü hak ettiğinin güvencesi.

Aslında Fust'un matbaacılık tarihindeki önemli yeri yadsınamaz. Yüzyıllarca, Fust öykünün kötü adamı, klasik hayalperest mucit Gutenberg'in sırtından kar eden "kötü kapitalist" olarak damgalandı. Bu görüşe göre, Fust tüm finans kaynaklarını kısa sürede ünlü olacak İncil'in basımına harcamaya kadar bekledi. Sonra, artık Gutenberg'in parayı geri ödemesinin hiçbir yolu olmadığını bildiğinden, alacağını istedi ve ortaklığın tüm olanaklarını eline geçirdi. Ayrıca Fust adı onun ününe de yardımcı olmadı, bazen "Faust" diye yazılması, bazı eski tarihçilere Faust efsanesinin öğelerini öyküye katma cesareti verdi.

Modern tarihçiler Fust konusunda daha duyarlı. Bir kere, çoğu tarihçi onun kuyumcu bir aileden geldiğini belirtiyor. Bu nedenle, matbaayı icat eden kişi Gutenberg olsa bile, Fust zanaatla hiçbir ilgisi olmayan salt açgözlü bir paragöz olarak göz ardı edilmemeli.

Eğer hiçbir dayanaktan yoksun olmasaydı, Mainz yargıçlarının davayı onun lehine sonuçlandırması da mümkün değildi. Tam da Fust'un iddia ettiği gibi,

Gutenberg'in ortak İncil projelerinde kullanılmak üzere ondan bir miktar borç almış, buna karşılık parayı takvim ve dilbilgisi kitapları gibi diğer yayınların basımında kullanmış olması akla yatkın. Fust'un diğer yayınlardan gelen kara ortak olmadığı için kendi finans kaynağının bu şekilde bölünmesine kızmış olması anlaşılabilir bir şey.

Dolayısıyla, ne Fust şeytan ne de Gutenberg azizdi. Belki Fust matbaaya bazı küçük teknik katkılarda bulunmuş bile olabilir. Aynı şekilde, Gutenberg de bazı teknikleri ya \Valdvoegel ve Coster'dan ya da Fransa veya İtalya veya Almanya'da başkalarından öğrenmiş olabilir. Aynı şekilde, bazı fikirleri metal harflerin bir türünün yüzyıllardır kullanıldığı ve ipek, barut ya da porseleni saymazsak kağıdın icat edildiği Uzak Doğu'dan da almış olabilir. Gitgide daha çok tarihçi tüm bu yerleri, tüm bu zanaatçı ve mucitleri matbaanın icadına yol açan gelişim sürecinin parçası olarak görüyor.

Buna rağmen, çağların tüm eğilim ve deneyimlerini birleştiren Johann Gutenberg'in dehasıydı. Diğerlerinin yaptıklarına kuşku ile yaklaşıyoruz. Ancak doğru kalite kağıdı, doğru kıvamda mürekkebi, her ikisine uygun baskı makinesini ve en başta kısa bir sürede binlerce seçenikle dizgi yapabilen dizgi aygıtını bir araya getiren odur.

Bütün bunların bir araya ne zaman getirildiği hala bilinmiyor. Bazıları Dritzhen davasından, Gutenberg'in icadı Strassburg'da belki 1440'larda başarmış olduğu sonucunu çıkarıyor. Ne var ki, tarihçiler arası uzlaşmada, bunun doğru olarak Gutenberg adına bağlanan İncil basımından çok uzun süre geçmeden, 1450'lerde Mainz'de gerçekleştiği yolunda.

Ne zaman olursa olsun, yazıcıların bir yılda yazabildiğinden fazlasını bir günde basan bir üretim yöntemi yaratmıştı Gutenberg. Ve artık dünya hiçbir zaman eskisi gibi olmayacaktı...

11. Bölüm

Kolomb'un Asıl Amacı Amerika'yı Keşfetmek Miydi?

Yaygın efsanenin tersine, Kristof Kolomb İspanya kralı ve kraliçesini ya da bir başkasını dünyanın yuvarlak olduğuna inandırmakta hiçbir güçlük çekmemiştir. Bu, 1492'den çok uzun süre önce, eğitilmiş Avrupalıların genelde kabul ettikleri bir bilgiydi. Kolomb'un planına direniş, farklı ve çok daha radikal bir fikirle, yani Avrupa'dan batıya yelken açarak Asya'ya yeni bir yol keşfedebileceğiyle ilgiliydi.

Genel geçer anlayışa göre, eğer Asya'ya denizden ulaşılacaksa, bu ancak Afrika'yı dolaşp, doğuya, Hint Okyanusu'na doğru ilerleyerek mümkün olabilirdi. Aslında Asya, Avrupa'nın doğusunda olduğundan, bu tam anlamıyla mantıklı bir plandı ve 1499'da Portekizli kaşif Vasco de Gama'nın Hindistan'a ulaşmasıyla başarılı bir şekilde sonuçlandırılmıştı. Tersine, Kolomb'un "Hindistan Seferi" önemli değildi. Eğer Hindistan (o zaman söylendiği gibi, Asya) Atlantik'in bir yerlerinde bulunuyorsa bile, bir 15. yüzyıl denizcisi için, bu, çok uzağa yapılacak bir gezi olurdu. Kolomb'a en sıcak yaklaşan coğrafyacı, Paolo del Pozzo Toscanelli, Hindistan'ın, Kanarya Adaları'nın 3500 mil batısına düştüğünü tahmin etmişti ve çoğu bilimci daha da uzakta olduğuna inanıyordu.

Ama herkesin bildiği gibi, Kolomb vazgeçecek gibi değildi.

Avrupa ve Asya'yı sadece 2760 millik bir açık denizin ayırdığını hesaplamış, İspanya kral ve kraliçesi, Ferdinand ve İsabella'yı bu yolculuğu finanse etmeye degeceğine inandırmıştı. Böylece, 1492 Eylülünde. Nina, Pinta ve Santa Maria Kanarya Adaları "udun denize açıldı. Sadece beş hafta sonra tam da karayı bulacağını tahinin ettiği noktada Kolomb kıyıya ayak bastı.

Elbette Kolomb'un karaya ayak basma başarısının garipliği, onun Asya'ya yakın bir yerlerde olmayışında yatıyordu. Bu örnekte genel kabul gören anlayış tamamen doğrudu: Asya, Kolomb'un şimdi ayak basmış olduğu Bahama adasının en az 6.000 mil batısında. Eğer Avrupa ve Hindistan arasında iki kıta ve sayısız ada olmasaydı, Kolomb ve mürettebatı kesinlikle denizde yok olup giderdi.

Dört yüz yılı aşkın bir süre, Atlantik'in her iki yakasında anlatılan Kolomb öyküsü, büyük bir yanlışlığa rağmen Amerika'yı keşfeden büyük kahraman öyküsü işte böyleydi. Ama 20. yüzyıl sona ererken, bu öykü gitgide daha çok kuşku çekmeye başladı.

Birçok tarihçi Kolomb'un bu kadar büyük bir yanlışlığa nasıl düşebileceğini soruyordu. Ayrıca, bulduğu toprakların Çin ya da Japonya olmadığına ilişkin çok kesin kanıtlar karşısında, buraların Hint Adaları ve halkının "Hintli" olduğunu iddia etmeyi nasıl sürdürebilmiştir? Bazı tarihçiler Kolomb'un hiçbir zaman Asya'ya gitme niyeti olmadığını ve bu "Hindistan Seferi"nin sadece diğer kaşifleri atlatmak için düzenlenen bir oyun olduğu sonucuna vardılar. Onlar

başından beri, Kolomb'un amacının Yeni Dünya'yı keşfetmek olduğunu öne sürüyorlar.

Kolomb tüm dünyaya amacının kesinlikle Hindistan'a ulaşmak olduğunu söylemişti ve çağdaşı vakanüvisler de ona inanmıştı. Bunların içinde en dikkat çeken Bartolome de las Casas'dı. Casas, sadece Kolomb'un gezilerinin en kapsamlı tarihini yazmakla kalmamış, Kolomb'un kendi günlüklerinden parçaları da kitabına eklemişti. (Orijinalleri kaybolmuştu.) Las Casas'ın belgelediği şekliyle, Kolomb'un günlüğünün girişinin, amacını beklenebilecek en büyük açıklıkla tasvir ettiği görülüyor. Kaşif, Ferdinand ve Isabella'ya seslenerek şöyle yazıyor: "Majesteleri, ben Kristof Kolomb'u, yöneticileriyle görüşmek, şehirlerini, topraklarını, düzenlerini ve tüm diğer şeyleri görmek üzere Hint ülkesine göndermeye karar verdiler... Bana doğuya alışlagelen kara yoluyla değil, bildiğim kadarıyla henüz hiç kimsenin yolculuk yapmadığı batı yolunu izlememi emrettiniz."

Kolomb'un günlüğünün 21 Ekim tarihli bölümünde, uzak bir ada olarak tanımladığı bir yere ayak bastıktan sonra, hala "Büyük Han"a Çin İmparatoru Ferdinand ve Isabella'nın tanıtma mektuplarını sunmak amacıyla Asya anakarasına ulaşmaya kararlı olduğunu yazmıştı. Kolomb İspanya'ya dönüş yolunda, Ferdinand ve Isabella'ya kurmuş olduğu kalenin "...Büyük Han'la olduğu gibi, en yakın anakarayla her tür ticarete" uygun olduğunu yazmıştı.

Bunların hiçbirisi Kolomb'un nereye yöneldiği ya da nereye varmayı düşündüğü konularında hiçbir kuşku payı bırakmıyor.

En önemli ikinci çağdaş kronikçi, kaşifin oğlu, Ferdinand Kolomb'du ve babasının amacı konusunda aynı şekilde kesin konuşmuştu. Ferdinand, sadece Kolomb'un ilk yaşamöyküsünü yazmakla kalmamış, aynı zamanda geleceğin tarihçileri için paha biçilmez değer taşıyan kenar notları içeren babasının kitaplarını da korumuştur. Bunlar Kolomb'un, Marco Polo ve John Mandeville gibi ortaçağ yazarlarının yapıtlarını okuyarak Asya hakkında bilgi sahibi olduğunu gösteriyor. Aynı zamanda Kolomb'un, ikisi de Hindistan'a gitmek için batıya yelken açılacağından söz etmiş olan Aristoteles ve Seneca'ya da başvurduğu anlaşılıyor. Kolomb'un kitaplığındaki iki ortaçağ kitabı Pierre d'Ailly'nin 'Imago Mundi'si ve Papa II. Pius'un 'Historia Rerum'u okyanusun ne kadar dar olabileceği konusunda çeşitli tahminler yürütüyordu ve ilgili bölümlerin altı belki de Kolomb'un kendisi tarafından gerektiği gibi çizilmişti.

Bu arada, Ferdinand'in yaşamöyküsü, babası ile Toscanelli arasındaki mektuplaşmaların kopyalarını da içeriyordu. İtalyan coğrafyacının Avrupa ve Asya arasındaki uzaklık tahmini, Kolomb'un kendi teorisine ek bir destek sunmuştu. Ferdinand, Toscanelli'nin mektubunun "Amiralin içine daha büyük bir keşif coşkusu saldı" diye yazmıştı. Daha etkileyici olan ise, Las Casas'ın "Bunun Kolomb'un aklım başından almış olmasıydı" diye yazmasıydı.

Ama, hem Las Casas hem de Ferdinand Kolomb, Kolomb'un asıl hedefi konusunda hiçbir kuşkuya sahip olmamakla birlikte, her ikisi de "Sefer'e çok

farklı bir şekilde ışık tutan bir öykü anlatıyordu. Öykü ilk kez 1539'da, Gonzalo Fernandez de Oviedo'nun Amerika'nın keşfi tarihinde yayınlanmıştı. Oviedo'nun söylediğine göre, Portekiz'den İngiltere'ye gitmekte olan bir gemi kötü hava koşulları nedeniyle epey batıya sürüklenmiş, en sonunda çıplak insanların yaşadığı bazı adalara ulaşmıştı. Dönüş yolunda ise kılavuz kaptan ölümden kıl payı kurtulmuş ve 1480'lerin başında Kolomb'un zaman zaman yaşadığı Madeira Takımadalanı'nda karaya oturmuştu. Kılavuz kaptan da kısa süre içinde ölmüş ama ölmeden biraz önce yanındaki haritayı çıkarıp Kolomb'a vermişti.

Eğer "meçhul kılavuz kaptan" öyküsü doğruysa, o zaman Kolomb, sadece meçhul bir teorinin desteklediği büyük bilinmeze doğru yola koyulmamıştı. Eğer haritası varsa, nereye gittiğini belli ölçülerde biliyordu ve burasının Hindistan olmadığından kuşkulandırmaya nedenleri de vardı. Ama öyküyü anlatan ilk kişi, Oviedo, bunun doğru olmayabileceği sonucuna ulaşmış, Ferdinand Kolomb da inanmamıştı. Öykünün epey yayıldığını düşünen Las Casas bir parça daha inanmış görünüyordu ama bu, onun Kolomb'un Hindistan'ı aradığına olan inancını sarsmamıştı. Daha sonraki tarihçiler de onların yolunu izleyerek, bu öyküden söz etseler bile üzerinde durmamışlardı.

Kılavuz kaptana inanan birilerinin çıkması için 20. yüzyılın başını beklemek gerekecekti.

Henry Vignaud'un yirminci yüzyılın başında, bir dizi ciltte ısrarla öne sürdüğü şaşkıncı tezi Kolomb'un hiçbir zaman Hindistan'a gitme niyetinde olmadığıydı. Meçhul kılavuz kaptan Kolomb'a Amerika'dan söz etmiş ve Kolomb bu toprakları kendi gözleriyle görmek istemişti. Böylece, pekala Hindistan'a erişemeyeceğinin tamamen farkında olarak, sadece başka kimsenin Amerika yolunda önüne geçmemesini sağlamak için "Hint seferi"ni uydurmuştu. Vignaud, Kolomb efsanesi yaratıldıktan sonra, tarihçilerin "Kolomb'un ısrarla savunduğu gibi, bilimsel bir fikri gerçekleştirme amacıyla hazırlanmış olduğu büyük seferin sıradan bir keşif gezisi boyutlarına indirgenmesi" korkusuyla buna karşı çıkmaya cesaret edemediklerini öne sürmüştü.

Başka bir deyişle, Kolomb yalancıydı. Üstelik, Vignaud'ya ve izleyicilerine göre, tek yalanı meçhul kılavuz kaptan değildi.

Bir kere, seyir defteri (günlük) Kolomb'un gerçek amacını gizlemek için (ya Kolomb ya da Las Casas tarafından hazırlanan) bir sahtekarlıktı ya da en azından buna uygun bir biçimde tekrar yazılmış ve çarpıtılmıştı. Toscanelli mektuplaşmaları da, ya Kolomb'un ya da oğlunun düzmeceydi. En başta, birbirlerine yazdıkları mektuplara ilişkin tek kanıt, Ferdinand'ın kaleminden çıkan, bizim için güvenilebilir olan tek yaşamöyküsünde bulunuyordu.

Ayrıca Vignaud gibi kuşkucular, o zamana kadar görmezlikten gelinen ya da en azından hasır altı edilen bazı belgeleri kendiliklerinden öne çıkardılar. Bunların en önemlisi Kolomb ile İspanya kral ve kraliçesi arasında "Kapitülasyonlar" adlı sözleşmeydi. Kapitülasyonlar geziden Kolomb'un alacağı kar payının ayrıntılarına iniyordu ama bunlarda Hindistan adı hiç geçmiyordu. En kuşku

uyandıranı da, kapitülasyonların Kolomb'u Çin imparatorunun kesinlikle hoşgörüle karşılamayacağı bir deyimle, karşılaştığı her adayı "keşfetme ve ele geçirme" yetkisiyle donatmasıydı. Gerçekten de, imparatorun bir adayı hafif silahlı üç İspanyol gemisine teslim edeceğini düşünmek zor. Vignaud çok daha büyük bir olasılıkla, Kolomb'un, ayrıca Ferdinand ve İsabella'nın, kafasında bazı yeni ve Avrupalılarca bilinmeyen toprakların keşfi ve ele geçirilmesinin yattığına inanıyordu.

Gelenekçiler Kolomb'u savunmak için ayağa kalktılar. Denizci ünü tarihçi olarak güvenilirliğine olağanüstü katkıda bulunan Samuel Eliot Morison'un başını çektiği gelenekçiler, kapitülasyonlar açıkça Hindistan'dan söz etmese bile, Kolomb'un hepsi de Asya ürünleri olan inci, değerli taşlar ve baharattan alacağı paylara değinen bölümlerin, açıkça onun amacının Asya'ya gitmek olduğunu gösterdiğini söylediler.

Meçhul kılavuz kaptan öyküsüne gelirsek, Morrison öyküye olduğu gibi inanan denizcilikten habersiz insanları alaya aldı. Burada tarihçinin denizcilik deneyimi işe yaradı; öykünün meteorolojik bakımdan olanaksız olduğunu, çünkü sürekli rüzgarların bir tekneyi tüm Atlantik boyunca doğudan batıya sürükleyemeyeceğini öne sürdü.

Morrison, elbette Kolomb'un batı adaları ve Portekizlilerin kontrolü altındaki adalarda karaya oturan garip gemi enkazları hakkındaki masalları duymuş olabileceğini teslim ediyordu. Kaşif işitmiş olduğu denizci öykülerinden pekala etkilenmiş olabilirdi. Ama gizli harita ya da meçhul kılavuz kaptan yoktu; Morrison, Oviedo'nun öyküsünün "büyük adamların ününe talihsiz bir biçimde leke çalma eğilimi"nden başka bir şey göstermediğini söylüyordu.

Morrison'un ünü ve bilginliği Kolomb'un kaidesinden devrilmesini önlemişti. Ama Vignaud ve yandaşları, özellikle Kolomb'un daha sonraki seferleri söz konusu olduğunda, geleneksel öykü üzerine epeyce kuşku uyandırmayı başarmışlardı.

Kolomb'un keşif seferi Yeni Dünya'ya yaptığı dört gezinin sadece ilkiydi; 1493'de yeni kıtaya dönmüş ve sonra tekrar 1498 ve 1502'de de seferlerine devam etmişti. Vignaud'un izleyicileri, yolculukta bir yerlerde, bulmuş olduğu adaların Marco Polo ve John Mandeville'nin anlattıklarıyla uzaktan yakından ilgisi olmadığını görmüş olması gerektiğini öne sürdüler.

Kolomb'un gerçeği kabul etmeye en çok yaklaştığı an belki üçüncü gezisindeydi. 1498 Temmuzunda, Venezuela'nın Paira Yarımadası olarak bilinen yere ulaştı ve burasının Çin açıklarında bir ada olmayacağından kuşkulandı. Geniş Orinoco Nehri deltasına baktı ve doğru olarak bu kadar büyük bir tatlı su kaynağının sadece hayli büyük bir ana karadan gelebileceği sonucunu çıkardı. Las Casas'ın belgelediği şekilde, günlüğünde Kolomb şöyle yazdı; "Burasının bugüne dek bilinmeyen çok büyük bir kıta olduğuna inanıyorum."

Ama bu bir anlık aydınlanmadan sonra, Kolomb ilk "Hindistan Seferi"nden çok daha saçma bir sonuca sıçradı. Yeni kıtanın "Yeryüzü Cenneti" efsanevi Cennet Bahçesi olması gerektiğini düşündü. Ferdinand ve İsabella'ya yazdığı sonraki mektup tanrıbilim ve coğrafyanın garip bir bileşimiydi: "Yeryüzü Cenneti'nin söylemiş olduğum yer olduğu konusunda kafamda hiçbir kuşku olmadığına tamamen ikna oldum." Bunun nedeni, burasının "en iyi otoritelerin her zaman Cennet'in bulunabileceğini öne sürdüğü Ekvator'un tam yukarısına" düşmesi.

Sonra, daha garip bir anlayışa sıra gelmişti; Kolomb yeryüzünün yuvarlak olmadığını, "çok belirgin bir çıkıntı yapan sapı dışında her tarafı yuvarlak olan bir armut şeklinde olduğunu... sapın bulunduğu bu kesimin en yukarıda bulunduğunu ve gökyüzüne en yakın yer olduğunu" söylemişti. Kolomb, işte bu gökyüzüne en yakın yerde Cenneti bulmuştu.

Kolomb aklını mı yitirmişti? Belki de! Büyük bir baskı altındaydı ve o sırada hastaydı. Ama çoğu tarihçinin görüşüne göre, onun "Yeryüzü Cenneti"nin, öteden beri gezilerinin Tanrı tarafından esinlendirildiği inancından doğmuş olması daha büyük bir olasılıktı. Ayrıca Kolomb'un Cenneti bulduğuna inanması hiçbir biçimde Asya yolunda olduğu iddiasıyla çelişmiyordu. İspanyol hükümdarlarına yazdığı gibi, Cennet tam da otoritelerin söylediği yerdeydi; gerçekten de, Kolomb'un kitaphındaki en çok okunan kitaplardan birinde, Imago Mundi'de adlan geçen birçok ortaçağ Hıristiyan yazarı, Cennet Bahçesi'ni Uzakdoğu'nun en uzak noktasına yerleştirmişti.

Her neyse, Kolomb daha sonra Yeryüzü Cenneti fikrinden vazgeçti. 1502'de, Yeni Dünya'ya dördüncü ve son gezisi sırasında, bu yeni kıtadan Asya'ya geçebileceği bir boğaz aradığını ilan etmişti.

Hala Las Casas ve Ferdinand Kolomb'un izinden giden tarihçilerin çoğunluğu, Kolomb'un hiçbir zaman bu yeni kıtanın boyutlarını anlamadığını, aslında, hiçbir zaman burasının gerçek bir kıta olduğunu düşünmediğini vurguladılar. Daha çok, Kolomb'un kafasında, burası Malaya Yarımadası'nın bir uzantısıydı. Elbette, onun sandığından büyüktü ama geçebileceği ya da dolanabileceği bir yol bulsa, Asya tam onun ardında uzanıyordu.

En büyük olasılıkla, Kolomb Hint Adaları'na ulaştığına inanarak ölmüştü. Eğer öyleyse, Kolomb olağanüstü inatçı ve kararlı biriydi; aksi halde daha sonraki gezilerinin ve hatta, bu konuda, ilk gezisinin kanıtlarını göz ardı edebilmiş olmasının başka bir yolu yoktu. Demek ki, Kolomb'un Ferdinand ve İsabella'yı kendi gezisini finanse etmeye ve bilinmeyene yelken açmasını sağlamaya ikna eden, bu olağanüstü inatçılığı ve kararlılığı olmuştu.

12. Bölüm Shakespeare'in Oyunlarını Kim Yazdı?

Mark Twain, 1909'da Shakespeare yaşamöykülerinin Doğa Tarihi Müzesi'nde duran dinozora benzediğini yazmıştı. "Elimizde dokuz kemik vardı, geri kalanını alçıdan yaptık."

Twain her zamanki gibi abartıyordu. Ama bir noktaya parmak basmıştı: Shakespeare hakkında yazılan milyonlarca satıra rağmen, hakkında pek bir şey bilinmiyordu. Yaşamöyküsü yazarlarının hakkında söyleyebildiği şeyler, Avon yakınlarındaki Stratford kasabasında oturduğu ve bir eldiven imalatçısının oğlu, ayrıca küçük roller üstlenen bir aktör olduğuydu. 'King's Men' adlı bir tiyatro grubuna oldukça başarılı bir yatırım yapmıştı. Vaftiz edilişi, evliliği, görülen davaları, vergileri, ölümüyle ilgili belgeler de vardı. Ama hepsi bu kadar, geri kalanı Twain'in söylediği gibi, alçıdan yapılmadır.

Stratford arşivlerinde Shakespeare'in bıraktığın dünyanın en büyük yazarı, yazar olduğuyla ilgili hiçbir ipucu bulamazsınız. Kendi elinden çıkma hiçbir elyazması, hatta mektup bile yoktur. Altı adet titrek paraf dışında hiçbir imza da yoktur. Vasiyetinde kitaplar, elyazmaları ya da edebiyata dair bir ima bile yoktur. Stratford'da orta öğrenim kurumlarında eğitim gördüğüne ya da yurtdışına gittiğine ya da kraliçenin sarayında herhangi biriyle yakın ilişkileri olduğuna dair hiçbir belge de yoktur. Bununla birlikte, bir şekilde, oyunları ve şiirlerinden yola çıkarak, Shakespeare'in İtalya, kraliyet, felsefe, edebiyat, tarih, hukuk ve tıp konusunda yoğun bilgi sahibi olduğu çıkarılabilir.

Adı dışında Stratford'lu adam ile oyun yazarı arasında başka bir açık ilişki bulunmuyordu. Burada bile bazı kuşklar söz konusuydu. Stratford belgelerinde, bu ad farklı biçimlerde yazılmıştı: Shaxper ya da Shagsber ya da Shaksper. Yapıtlarının yayınlanmış versiyonları ya da bunlara yapılan o günkü göndermelerde, ad her zaman ya Shakespeare ya da Shakespeare olarak geçiyordu.

Twain açısından tüm bunların açıklaması basitti; oyun yazarı ve şair eldiven imalatçısının oğlu ile aynı kişi değildi. Twain oyunları yazanın kesin kimliğinden emin değildi. Ama başkaları emindi. Yıllar boyu bu kişiler aralarında Kraliçe Elizabeth, Kral James, Walter Raleigh, Christopher Marlowe ve (açıkçası, "Şeyh" sözcüğünün "Shake" gibi okunmasından yola çıkılarak) El Spar adlı bir Arap şeyhi olan birçok aday önerdiler.

Ölümünden sonraki ilk iki yüzyılda Shakespeare hakkında söylentiler yayılmış olabilir ama bunlar ancak 1800'lerde ciddi bir çalkantı yarattı. O yıllar Shakespeare'i şiir sanatının tam somutlaşması olarak gören ve yapıtlarına ne kadar taparlarsa, oyunları ve şiirleri yazarın Stratford'daki olağan gündelik hayatıyla uzlaştırmakta o kadar zorlanan Romantiklerin altın çağıydı. Hatta Coleridge gibi içten bir Shakespeareci bile, "Bu nitelikteki yapıtların böyle bir hayat yaşamış olan bir adamdan doğmuş olduğuna" şaşırılmıştı.

Yüzyıl ilerledikçe Stratford'lunun karşıtları tek bir adayda bileşmişlerdi: Francis Bacon. Bacon, Shakespeare'in yoksun olduğu her türlü ehliyete sahipti. Bacon, filozof, bilim adamı, avukattı, hem Elizabeth hem de James dönemlerinde saray çevrelerine yakındı. Bu tezin en ateşli savunucusu, Delia Bacon (aralarında hiçbir akrabalık yoktu) adlı Amerikalı bir kadındı. Delia Bacon, aynı soyadını taşıdığı Bacon'ın yazarlığını kanıtlayan belgelerin Shakespeare'in Stratford'daki mezar taşının altındaki bir çukurda gömülü olduğuna inanıyordu. 1856 Eylülünde, elinde kürekle mezarlıkta görüldü. Son anda, sınırları kaldırmadığından, Shakespeare'in kemiklerini huzur içinde bıraktı. Ama kendisine inananlardan oluşan ve sayıları giderek artan izleyicilere bu söylentiye yaymaktan da vazgeçmedi.

"Bacon"cular daha sonra gömülü elyazmalarını aramaktan vazgeçip, bunun yerine varolan yapıtlar üzerinde yoğunlaştılar. Ne var ki, bu sınırlı kalan bir araştırmaydı. "Bacon"cular neredeyse tamamen metinlerde güya hepsi Bacon'ın Shakespeare olduğunu gösterdiği sanılan gizli şifreler, şifreli mesajlar ve kodlara odaklanmışlardı. Şifre çözücülerin başını çeken Bacon'unki dahil, her türlü garip davanın peşinde koşan Minnesotalı bir Kongre üyesi, Ignatius Donnelly'ydi.

Donnelly'nin bu konuda yazdığı 1888 tarihli kitabın büyük bölümü okunamayacak kadar karışıktır. Metinde "Francis," "William," "shake," ve "spear" gibi çeşitli sözcüklerin geçtiği sayfa, satır ve sözcük numaralarını toplama, çıkarma, bölme ve çarpma işlemlerine dayalı her tür hesaplamayı içine alır. Ne var ki, Donnelly'nin buluşlarından birkaçı çok kolay anlaşılabilir: örneğin, Shakespeare'in oyunlarının 1623 tarihli bir derlemesinde, Birinci Kitap'ında, "bacon" sözcüğünün tarihçelerin 53. sayfasında ve aynı zamanda komedilerin de 53. sayfasında geçtiğine dikkat etmiştir. Donnelly'ye kalırsa, bu bir rastlantı olamazdı, yazarın gerçek kimliğini açıklamak için bulduğu bir yol olmalıydı.

Donnelly'nin yolunu izleyen başkaları da vardı. Onlar açıkça Shakespeare'in oyun ya da şiirlerini yazan meçhul kişinin, en başta gelecek kuşakların çözmesi için çetrefil bilmecelerle ilgilenmiş olduğuna inanmışlardı. Örneğin, Walter Begley, Shakespeare'in bir şiirinin son iki dizesini incelemişti: "Romalılar akıllı davranıp razı oldular/Tarquin'in müebbet sürgününe." [çn. Eski Roma'da efsane kahramanı Etrüsk Kralı; Tarquinius Superbus sürgün edildikten sonra Roma Cumhuriyeti kurulmuştu (İÖ 510)] Begley, ikinci dizenin son sözcüğünün [çn. "banishment"] ilk iki harfini (ba), ilk dizenin son sözcüğünün [çn. "consent"] ilk üç harfiyle (con) birleştirirsek, şiirin gerçek yazarını bulabileceğimizi söylüyordu. Donnelly gibi, Begley de rastlantının rolünü göz ardı ediyordu; herhalde Bacon sözcüğündeki harflerin çok yaygın olduğu ve gerek Shakespeare'in, gerekse Shakespeare'in olmayan metinlerde bunlardan çok sayıda bulunabileceği hiç aklına gelmemişti.

Kaçınılmaz olarak, şifre çözücüler özellikle Shakespeare'in 'Love Labour's Lost'unda bir soytarının kullandığı saçma bir sözcüğe kafayı takmışlardı. Sözcükte honorificabilutedinatibus dilediğiniz kadar gizli mesaj bulabileceğiniz sayıda harf vardı. En iyi "çözümler"den biri, 1910'da Edwin DurningLawrence

harfleri "Hi Ludi F. Baconis nati tuiti orbi" sözcüklerini içerecek şekilde yeniden dizdi. Latince'de bunun anlamı şuydu: "F. Bacon'ın ürünü olan bu oyunlar dünya için korunmaktadır." DurningLawrence'ın rahatlıkla göz ardı ettiği şey, honorificabilitudinatus'un, Love Labour's Lost'da kullanılmadan önce zaten varolan bir sözcük olmasıydı, dolayısıyla Bacon bu sözcüğü gizli mesajını saklamak için yaratmış olamazdı.

1920'lere kadar, "Bacon"cuların gizli mesaj arama sevdası, Shakespeare'in yazarlığı konusunda en kuşkucu olanlar arasında bile saygınlıklarını büyük ölçüde yitirmelerine mal oldu. Çoğu Shakespeare uzmanı, "Bacon"cuları sabit fikirli çılgınlar olarak umursamadı ve hatta onların yapıtları üzerinde yorum yapmaya tenezzül etmediler. Ama "Bacon"cuların yıldızı sönerken, yeni ve daha saygın bir aday, 17. Oxford Kontu Edward de Vere öne çıktı.

1920'de, J. Thomas Looney [çn. soyadının Türkçe'si "Üşütük"] gibi talihsiz bir soyadı taşıyan İngiliz öğretmenin ortaya attığı "de Vere tezi" güçlü gibi görünüyordu. De Vere, Oxford Kontu olmasının yanında, Kraliçe Elizabeth'in kuzeni ve onun vesayeti altındaydı, daha sonra da hazinedar, William Burghley'in damadıydı. Bütün bunlar ona saray hayatıyla geçici bir tanışıklıktan fazlasını veriyordu. En iyisi, de Vere tanınan bir şair ve oyun yazarıydı; 1598'de, Francis Meres adlı çağdaş bir eleştirmen de Vere'nin "içimizdeki en iyi komedi yazar" olduğunu belirtmişti.

Tiyatro onun dolandığı çevrelerde kötü ad yapmış olduğundan, Bacon'ın tersine 'de Vere'nin yazarlığını gizlemek için geçerli nedenleri olabilirdi. Ayrıca Elizabeth'in sarayında bazıları kendilerinin ya da atalarının portrelerinden hoşlanmayabilirlerdi. Dolayısıyla, Looney, de Vere'nin bir takma ad kullandığını öne sürdü. Ama kont gizli kimliğine ait bazı ipuçları bırakmaktan kendini alamadı, böylece bir mızrağa* [çn. spear] pençe atan* [çn. shake] bir aslan resmi çizilen aile armalarından birinden türetilen bir ad seçti.

Kont, soylu biri olduğundan, hayatı Shakespeare'inkinden daha iyi belgelenmişti ve Looney burada de Vere ve ona ait olduğu eserler arasında çok sayıda bağlantı bulmuştu. Örneğin, de Vere'nin 1575'de İtalya'ya gittiği, Padua, Cenova, Venedik ve Floransa'da kaldığı biliniyordu. Shakespeare'in oyunlarında bu yerler hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi bu şekilde açıklanabilirdi.

Looney en etkileyici kanıtın, Shakespeare'in ya da daha doğrusu, de Vere'nin en ünlü oyununda bulunabileceğine inanıyordu. Hamlet'in babası gibi, de Vere'ninki de erken ölmüştü; Hamlet'in annesi gibi, de Vere'ninki de hemen yeniden evlenmişti. De Vere bir keresinde Burghle'nin bir uşağını bıçaklayarak öldürmüştü ki, Hamlet de Polonius'u bu şekilde öldürmüştü.

Tekrar Hamlet gibi, de Vere korsanlar tarafından tutsak alınmış, daha sonra hayatı bağışlanmıştı. Looney çözümlemesini bitirene kadar, Shakespeare'in trajedisi 'de Vere'nin özyaşamöyküsü gibi görünüyordu.

Looney, diğer Shakespeare karakterlerinde de 'de Vere'nin hayatından esintiler bulmuştu. Lear gibi, 'de Vere' de büyük olan ikisi evli, üç kızıyla dul kalmıştı. Falstaff gibi o da keskin zekasıyla tanınırdı. Ve The Tempest'taki Prospero gibi, de Vere'nin hayatı da, mecazi anlamda da olsa, fırtınalı geçmişti.

Shakespeare'in sonelerine gelince, Looney, Southampton Kontu Henry Wriothesley'in Shakespeare'in "temiz genç" rolüne uyduğu sonucuna varmıştı. Daha sonra Oxfordcular bunu bir adım daha ileri götürerek, Wriothesley'in 'de Vere'nin oğlu olduğu ve bu "temiz genç" in "Vere'nin gençliği"ne cinash bir gönderme olduğu kurgusunu geliştirmişlerdi.

Yirminci yüzyılın ortasında, Oxfordcular "Bacon"cuları yenilgiye uğratarak, Stratford karşıtı duruşa egemen olmuşlardı. Ama akademi kurumuna göre, yeni hak iddiası eskisinden hiç de daha az mantıksız değildi.

Gerçekten de, Oxfordcuların de Vere'nin hayatı ve Shakespeare'in yapıtları arasında paralellik kurma çabaları "Bacon"cuların şifre çözümüyle aynı takıntılı eğilimden ve perspektifsizlikten zarar gördü. Oxfordcular zorlama ile edebiyat kahramanlarını tarihsel karakterlere dönüştürmek istiyorlardı ama bunu çok seçici bir tarzda yaptılar. Örneğin, birçok gelenekçi bilim insanının işaret ettiği gibi, Oxfordcular oğluna Hamnet adını veren kişinin, de Vere değil, Shakespeare olduğu gibi apaçık bir gerçeği bile açıkça görmezlikten gelmişlerdi.

"Shakespeare'in gerçekte Oxford" olduğu teorisinin bir başka büyük açmazı Shakespeare'in oyunlarının tarihleriyle ilgiliydi. Çoğu bilim insanına göre, King's Men 1614'e kadar yeni Shakespeare oyunları yaratmaya devam etti. Ama de Vere 1604'de ölmüştü. Bu durumda, Shakespeare'in otuz sekiz oyunundan sadece yirmi üçü yayınlanmış ya da basılı kaynaklarda geçmişti. Böylece, de Vere'nin ölümünden sonrasına kadar sahnelenmemiş kesinlikle oyun yazarının en başarılı yapıtları arasındaki Kral Lear, Macbeth, Antonius ve Kleopatra, Kış Masalı ve The Tempest dahil on beş oyun vardır.

Bazı Oxfordcular tarihleme sorununu de Vere'nin oyunlarına ölmeden başladığı, daha sonra bunların başkası tarafından tamamlandığını söyleyerek aşmaya çalıştılar. Diğerleri oyunlarla eşleştirilen tarihlerin yanlış oldukları ve neredeyse hepsinin 1604'den önce yazıldığını öne sürecek kadar ileri gittiler. Diğer tüm antiStratfordcular gibi, Oxfordcular da gelenekçi yaşamöyküsü yazarlarının hepsini canından bezdirmiş olan genel belgelerin olmayışını kendi lehlerine kullanmışlardır. Bazı oyunların tarihlerinin bir parça kurgu ve kestirime dayalı olduğu konusunda haklıyken, bu yüzden keyfi iddialar öne sürmekte haksızlardı.

Tersine, geleneksel tarihler Shakespeare ve yapıtlarına farklı güncel göndermelere dayalıdır. Örneğin, Francis Meres'in 1598 tarihli çalışması on iki oyunu listeliyor ve Shakespeare'in yapıtlarını "en harika" komedi ve trajedi yapıtları olarak övüyordu. Hatırlayacaksınız, Oxfordcuların, de Vere'i yazar olarak övdüğü için bağırmasına bastıkları aynı Meres'ti. Ama geleneksel tarihlemeyi desteklemek için kullanıldığında, onun tanıklığını rahatlıkla gözden düşürmekteydiler. Ayrıca Meres'in çalışması Oxfordcuların açısından bir başka

rahatsız edici soru daha çıkarıyordu: Eğer Shakespeare'in oyunlarını kendi adamları yazmışsa, neden de Vere ve Shakespeare aynı çalışma içinde ayrı ayrı ele alınmıştı?

Shakespeare'e diğer güncel göndermeler de gelenekçilerin savını destekliyor. Robert Greene, Shakespeare'den 1592 tarihli bir kitapçıkta söz ederken, Ben Jonson çok sayıda yapıtta onun adını veriyordu. Oxfordcular tıpkı Samuel Clemens'e Mark Twain dediğimiz gibi, Meres, Greene ve Jonson'ın üçünün de 'de Vere'nin takma adını kullanmış olabileceğini öne sürdüler ama bu olanaksız görünüyor. Jonson'ın 1623 tarihli Shakespeare methiyesi, ondan "Avon'ın zarif kuğusu" olarak söz ediyordu ve Avon yakınlarındaki Stratfordlu adamdan başkasını düşündüğünü hayal etmek zor. Çoğu bilim insanı için, Jonson'ın sözleri Shakespeare'in Shakespeare olduğu savını kesin olarak destekliyor.

Yine de. Oxfordcular ve "Bacon"cular en azından tutkularının esiri olmayanlar belgelerdeki açıklan yakaladıkları ve Shakespeare kurumunun görmezlikten gelmeyi seçtiği sorular sordukları için saygıyla anılmayı hak ediyorlar. Son on yılda, Charles Ogburn ve Joseph Sobran gibi en son Oxfordcuların yapıtları, geleneksel bilim insanlarının az da olsa saygısını kazandı. Akademisyenler antiStratfordçulara yanıt vermeyi daha çok kendileri üstlendiler ve bu yanıtlar kendi içlerinde yararlı ve kışkırtıcı oldu.

Ne var ki, bu Oxfordcuların birçok Shakespeareciyi kendi saflarına çektiklerini söylemek anlamına gelmez. Araştırmacıların ezici çoğunluğu için, sınırlı da olsa, belgesel kayıtlar açık ve yeterlidir. Shakespeareciler "Shakespeare'in oyunlarını yazan adam Shakespeare'in ta kendisidir" diye işi sık sık espriye vuruyorlardı.

Oxfordcular, amatörler diyerek kendilerini küçük gördükleri için akademisyenleri suçlamışlardı. Ama en büyük tersleme, sadece üniversite eğitimi alan bir soylunun bir edebiyat dahisi olabileceğini varsaymaktır. Sadece bir küçük kasaba eldiven imalatçısının oğlu olduğu için Shakespeare'in başarılı yadsınamaz.

13. Bölüm Mozart Zehirlendi Mi?

Constanze Mozart, kocasının ölümünden hemen sonra, Mozart'ın 1791 Aralık ayında ölümün eşiğindeyken bestelediği ölümlere Ağıt, Requiem hakkında çarpıcı bir öykü anlattı.

Constanze, yılın başlarında gizemli bir habercinin Mozart'ın Viyana'daki apartmanına geldiğini hatırlıyordu. Adam, Mozart'ın cömert bir ödeme karşılığında, Requiem'i besteleyip bestelemeyeceğini öğrenmek istemişti. En son operası, Don Giovanni fiyaskoyla sonuçlanan ve bu yüzden büyük nakit sıkıntısı çeken besteci, teklifi hemen kabul etti. Haberci paranın yarısını ödedi ve sadece Mozart'ı parçayı kimin sipariş ettiğini araştırmaya çalışmaması için uyaracak kadar kaldıktan sonra hemen ayrıldı.

Mozart, Requiem üzerinde gece gündüz çalıştı. Besteye kendini tamamen kaptırdı, defalarca bayıldı ama besteyi hiç bırakmadı. Constanze, kocasının ruh halini 1798'de Mozart hakkındaki anekdotları bir derleme halinde yayınlamış olan Friedrich Rochlitz'e anlattı. Rochlitz, "Her zaman sessizce oturuyor ve düşüncelere dalıyordu" diye yazmıştı. "En sonunda artık reddedecek durumda değildi, bu eseri kendi cenazesi için bestelediğinden kesinlikle emindi."

Mozart'ın ilk yaşamöyküsü yazarlarından biri, Constanze'ın sırdaşlarından Franz Niemetschek'ti. 1798 yılındaki bir çalışmasında o da öyküyü bu şekilde anlatmıştı. "Mozart ölümünden söz etmeye başlamış ve Requiem'i kendisi için bestelediğini söylemişti. Bu hassas adamın gözlerinden yaşlar boşanıyordu. 'Kesinlikle hissediyorum ki' diyordu, 'son günlerimi yaşıyorum, zehirlendiğimden eminim.'"

Mozart Requiem'i hiçbir zaman bitirmediği halde, parça bu şekliyle bile bir başyapıt olarak görüldü. Kuşkusuz, Constanze'ın anlattıkları eser ve bestecisi ile ilgili bir sansasyon yarattı: İşte karşımızda, bir yandan yaratıcılığının doruklarına yükselirken, bir yandan ne kendisinin ne de başkalarının anlam verebildiği güçleri tarafından kaçınılmaz bir sona sürüklenen Mozart! Mozart'ın kısa sadece otuz beş yaşındaydı ama parlak yaşamına daha uygun başka bir son olabilir miydi?

Bu, çok ilginç ve çarpıcı bir öyküydü. Hiç kuşku yok ki, Constanze'dan kaynaklanmıştı. 1828'de benzer bir değerlendirmeyi yayınlayan Vincent ve Mary Novello gibi, Rochlitz ve Niemetschek de öyküyü Constanze'dan duyduklarını söylüyorlardı. Ama şu soruları soramadan edemiyor insan: Requiem'i sipariş eden gizemli yabancı kimdi? Ayrıca, eğer doğruysa, Mozart'ı kim zehirlemişti?

Mozart'ın öldürüldüğü söylentileri ölümünden hemen sonra, hatta Rochlitz ve Niemetschek'in 1798'deki değerlendirmelerinden de önce çıkarılmıştı. 1791'in yılbaşı arifesinde, bir Berlin gazetesi, Mozart'ın "ölümünden sonra cesedinin

şışmış olması, zehirlendiği yolunda kuşkular doğurdu" diye yazmıştı. Kuşkular en başta Mozart'ın öğrencilerinden birinin kocası, Franz Hofdemel üzerinde toplanmıştı. Hofdemel'in Mozart'ın cenazesinin kaldırıldığı gün karısına saldırıp intihar etmesi, karısının besteciden çocuk beklediği gibi spekülasyonlara yol açmıştı. Oysa, Hofdemel'i Mozart'ın ölümüyle ilişkilendiren tek bir gerçek kanıt yoktu.

1820'lerde, Avusturyalı eski bir saray bestecisi, Antonio Salieri'nin adı da daha inandırıcı bir biçimde şüpheliler listesine eklendi. Salieri adına, konuklarının sağır besteci ile iletişim kurmak için kullandığı Beethoven'in "sohbet defterleri"nin birçok sayfasında rastlandı. Hem Beethoven'in oğlu Kari hem de bir başka ziyaretçi, Anton Schindler, Salieri'nin Mozart'ı zehirlediğini itiraf ettiğini defterlere yazmıştı. Bazıları da onun bu itirafının tüm Viyana'ya yayıldığını kaydetmişlerdi.

Salieri'yi harekete geçiren şey neydi?

Kıskançlık. Hakkında kurulan dedikodu kumpasına bakılırsa, Salieri Mozart'ın dehasını kabul ediyor ve bu yüzden ondan nefret ediyordu. Salieri her zaman saray efendisi ve nazik bir insanken, özellikle Mozart'ın genelde kaba ve kibirli olmasına rağmen, Viyana sarayının baş bestecisi olarak hep kendi önüne geçmesini çekemiyordu. En azından, zekice düşünülmüş edebi bir tema olarak, son derece ilgi çekici bir fikirdi bu. 1830 yılındaki bir oyunda, tiyatroya uyarlamak için bu temayı ilk işleyen kişi Alexander Puşkin'di. En son olarak, Peter Shaffer'in daha sonra filme de alınan 1980 Broadway hiti, Amedeus, Salieri'yi gene parlak ama görgüsüz bir Mozart görüntüsüne katlanamayan, vasat ama çok ciddi bir müzisyen olarak sunuyordu. Shaffer, Salieri'yi Mozart'ı zehirleyen kişi olarak göstermekten uzak durmuştu. Buna karşılık, saray bestecisi kurbanını sefil ve umutsuz bir duruma iten çeşitli entrikalarıyla sadece onun ölümünü hızlandırmıştı.

Salieri'nin katil ya da dalavereci olarak gösterilmesinin sorunu, Hofdemel'inkiyle aynıydı: Kanıt yoktu. Beethoven'in sohbet defterlerinde geçen sözde itiraf, başka hiçbir yerde geçmemişti. Aslında Beethoven'in öğrencilerinden, piyanist Igna Moscheles'in günlüğüne göre, Salieri Mozart'ı zehirlediğini açıkça reddetmişti. Gerçekten de, Moscheles, bunun üzerine Salieri'nin "onu entrikalarıyla moral olarak çökerttiğini ve bu şekilde yaşamının birçok anına zehir saçtığını" söyleyerek devam etmişti. Ama birkaç benzer dedikodu kaynağından başka, Salieri'nin bırakalım Mozart'ı öldürmeyi, ondan nefret ettiğine dair hiçbir gerçek kanıt yoktur.

Karşımıza bu kez kuşkulu olarak çıkan tek bir kişi değil, bir örgüt vardı: Farmasonlar.

Üye olmayanlara büyücülükmiş gibi gelen her çeşit gizli törenleriyle gizli bir dernek olmaları, Masonları rahatlıkla kötü kuşkular için uygun bir aday haline getiriyordu. Mozart, 1784'de küçük bir Viyana Mason locasına katılmıştı. Aktif

bir üyeydi, son tamamladığı eseri Sihirli Flüt dahil, Masonik temaları olan birçok eser bestelemişti.

Bilim insanları Sihirli Flüt'ün masonik imalarını ancak 19. yüzyılın ortasında ortaya çıkarmıştı. Örneğin, Mason törenlerinde büyük anlam taşıyan 18 rakamı, Mozart'ın operasında da önemli bir yere sahipti. II. Sahnenin başında, on sekiz papaz ve on sekiz sandalye vardır ve koronun söylediği şarkının ilk bölümü on sekiz ölçülüdür. Ayrıca bu sahneye orkestranın girişinde on sekiz nota grubu yer alır.

1791'de librettonun (metnin) ilk basımı, Mozart ve librettisti (metin yazar), Emanuel Schikaneder'ın (o da Mason locasındandır) operayı, en azından kısmen bir Masonik alegori olarak yorumladığına ilişkin daha açık kanıtlar sunar. Librettonun kapağında beş köşeli yıldız, bir kare ve mala ve bir kum saati yer alır bunların hepsi de Masonların simgeleridir.

Masonların Mozart'ı zehirlediğini ilk kez 1861'de G. F. Daumer öne sürmüş, Mozart'ın Sihirli Flüt'te bazı sırlarını açığa vurmasının. Mason dostlarıyla arasını açtığını söylemişti. Böylece, Daumer, Masonların ya da daha doğrusu, Masonların dar bir çevresinin intikam aldığını ima ediyordu. Bu teori birçok 19. ve 20. yüzyıl yazarı tarafından kullanılmıştı.

Ne var ki, Hofdemel ve Saliari teorileri gibi, Masonların komplo teorilerine de hiçbir kanıt gösterilemez. Hepsini olmasa da, çoğu bilim insanının, Sihirli Flüt'te Masonik öğeler bulunduğunu kabul ettikleri doğru ama Masonların opera ve bestecisiyle ilişkilerinden rahatsız olduklarına inanmamız için hiçbir neden yoktu. Gerçekten de, Mozart'ın ölümünden sonra, bağlı bulunduğu loca, bir anma töreni gerçekleştirmiş ve bestecinin anısına yapılan veda konuşmasını bastırıp dağıtmıştı. Aynı zamanda, komplo teorisyenleri, Masonların neden librettisti olarak operanın alegorik öğelerinden eşit derecede sorumlu olan Schikaneder'i değil de, Mozart'ı öldürdüklerini hiçbir zaman açıklayamamışlardı.

Komplo teorisi, kendilerine özgü bir kapalılığa sahip olmalarına rağmen Viyana'nın en saygın yurttaşlarını da içlerine alan Masonlara haksız bir yakıştırmadır. Gerçekten de, localar şehrin entelektüel seçkinlerinin büyük bölümünün toplandığı yerlerdi. Aynı şekilde, Amerika'da Masonlar üyeleri arasında George Washington, Benjamin Franklin ve Thomas Jefferson'ı sayıyorlardı. Fransa'da ise önde gelen cumhuriyetçilerin çoğu bu localara katılmıştı.

Ne var ki, birçok Masonun cumhuriyetçi eğilimi, Avusturya İmparatoru II. Leopold'ı iškillendirmişti. Leopold Avrupa'daki devrimleri büyük bir kaygı ile izliyor ve buna ülkedeki Masonları ezerek yanıt veriyordu. Çok sayıda Mason locasını kapatmış ve geri kalanları da polisin sıkı denetimi altına almıştı. Bazı tarihçiler, Mozart ve Schikaneder'in bir Masonik opera besteleme kararına bu baskıların yol açmış olabileceğini varsaydılar. Sihirli Flüt'ün halkı ve muhafazakar hükümeti, Masonların korkulacak bir yanı olmadığına ikna edebileceğini sanıyorlardı.

Eğer böyleyse, boşuna umutlanmışlardı. 1790'ların ortasında Leopold Masonları tamamen yasakladı. Üye sayılan ve etkileri azalmıştı. Ama Mozart'a dönersek, ölünceye kadar sadık bir mason olarak kaldı. Ayrıca Mason dostlarının da ona aynı şekilde sadık kaldığına inanmamız için her türlü neden var.

Eğer Mozart zehirlendiyse, asıl suçlular, kasıtlı olmasalar bile, doktorları arasında aranmalı.

Constanze doktorların ondan en az bir kez "kan aldığı"ni söylemişti. Bu tedavi yöntemi 18. yüzyıl sonlarında çok yaygın olduğu için, başka örnekler de olabilir. Birçok tıp tarihçisinin inandığı gibi, özellikle böbrek hastalığı söz konusuysa, gitgide zayıf düşen Mozart'ın ölümüne pekala bu tedavi yöntemi yol açmış olabilir.

Kan alına dışında, tıp tarihçilerinin söyleyebileceği fazla bir şey yoktu. Mozart'ın ölüm belgesinde ölüm nedeni "yüksek askeri ateş!" ["heated military fever"] olarak açıklanıyordu. Bu, günümüz doktorlarına hiçbir şey ifade etmeyen bir teşhisti. Constanze dahil, Mozart'ın ziyaretçileri hastalık belirtilerini o kadar farklı ve o kadar belirsiz bir biçimde açıklamışlardı ki, bunlara bakılacak olursa, bestecinin endocarditis bakteriyel, Henoch Schnlein sendromu, lösemi, stafilokok bronşalpnömani ve beyin kanamasından öldüğü söylenebilirdi.

1991'de, Mozart'ın ölümünün 200. yıldönümünde toplanan bir tıp sempozyumunda, ölüm nedeni için en baş sıraya iki aday yerleştirilmişti: Böbrek yetmezliği ve romatik ateş. Ama, hiçbirinin bestecinin zehirlendiğine inanmaması dışında, uzmanlar arasında açık bir uzlaşma yoktu.

Öte yandan, Mozart'ın kendi inancı söz konusu olduğunda, ölümüne neden olan hastalıkların herhangi birinin getirdiği delirium ya da depresyondan kaynaklanmış olabilir. Kuşkusuz, Requiem'i ısmarlamış olan gizemli habercinin ziyareti, bestecinin zihnini ölüme, özellikle kendi ölümüne kilitlemesine yol açmış olabilir. Gücsüz düşen bestecinin gizemli haberciyi Azrail'e benzettiği kolayca düşünülebilir. Gerçekten de, Shaffer, Mozart'ın ölüme taktığını bilen Salieri'nin, rakibini uçurumun kıyısına itmek için kendisini haberci kılığına sokmuş olduğunu öne sürmüştür.

En sonunda, Mozart'ın ölümünden 173 yıl sonra açığa çıkarılan habercinin sırrı daha az can sıkıcı olmakla birlikte, hiç de daha az acayip değildi. 1964'de, Otto Deutsch, Viyana'nın yaklaşık kırk beş kilometre güneyindeki bir kasaba olan Wiener Neusatdt'ta bulunan bir belgeyi yayınladı. "1791 'deki Başlangıcından 1839'a Bugünkü Döneme Kadar, W. A. Mozart'ın Requiem'inin Gerçek ve Ayrıntılı Öyküsü" başlıklı belge, bölgenin büyük toprak sahiplerinden, Kont von Walsegg tarafından işe alınan bir müzikçi, Anton Herzog tarafından yazılmıştı.

Herzog, kontun gelecek vaat eden bestecilerin eserlerini satın alıp, bunları kendisininmiş gibi yutturmaktan hoşlanan ateşli bir müziksever olduğunu söylemişti. 1791 Şubatında, kontun genç karısı öldü ve özellikle bir Requiem şaheseri ile onun anısını ölümsüzleştirmek istedi. Bu yüzden her zamanki gibi

cömert teklifiyle ve eseri kimin ısmarladığını araştırmamasın diye aynı uyarısıyla birlikte uşağını Mozart'a gönderdi.

Herzog ve müzisyen arkadaşları patronlarının nabzına göre şerbet veriyorlardı. "Kontun [ısmarlamış olduğu diğer parçalarda da] yaptığı gibi, bizi şaşırtmak istemesine hepimiz iyice alışmıştık" diye anımsıyordu. "Yanıdayken, her zaman bunun kendi kompozisyonu olduğunu söyler, bu sırada gülümserdi."

Dolayısıyla, Mozart'ın son başyapıtının, bir ölüm meleği için değil, garip bir eser hırsızı için bestelendiği ortaya çıkmıştır. Hiç de aptal biri olmayan Constanze Mozart'ın kompozisyonlarının hızla artan değerini hesaba katmazsak ölen kocasının hızla büyüyen ününe katkıda bulunması umuduyla meçhul haberci öyküsünü yaymış olabilir. Eğer böyleyse, rüyasında bile göremeyeceği kadar başarılı olmuştu çünkü Requiem Mozart'ın başyapıtları arasında görülmeye başlanmıştı. Ve sonuçta nasıl bestelendiğinden bağımsız olarak, böyle kalmaya da devam ediyor.

14. Bölüm

Freud Travma Teorisinden Neden Vazgeçti?

Freud 1925'te özyaşamöyküsünde, "bir süreliğine kapıldığım ve pekala bütün çalışmamda ölümcül sonuçlar yaratabilecek bir hatadan söz etmeliyim" diye yazmıştı.

Freud'un "küçük yanlış "ı 1890'lann başlarında ateşli bir biçimde inandığı "travma teorisi"ydi. Teorinin adı yanıltıcıydı çünkü daha çok çocuklarda cinsel taciz ile ilgiliydi. Freud bir dizi nevroitik sendrom yaşayan on sekiz hastasını tedavi ederken "travma teorisini" formüle etmişti.

Freud çok sayıda hastadaki sendromların köklerini bulduğu için çok heyecanlıydı. 1896 Nisanında Viyana Psikiyatri ve Nöroloji Derneği'nde sunduğu bir tebliğde, Freud kendi buluşlarıyla Nil'in kaynağının keşfini karşılaştırmıştı. Özel olarak, dostu ve doktor arkadaşı Wilhelm Fliess'e, travma teorisinin kendisine hem ün hem servet kazandırmasını umduğunu yazmıştı.

Bununla birlikte, 1897 Eylülünde, Freud büyük bir iç çelişki yaşamaya başladı. Fliess'e başka bir mektubunda "son birkaç aydır yavaş yavaş anlamaya başladığım büyük sırrı sana hemen vermeliyim" diye yazmıştı. "Artık travma teorime inanmıyorum." Teorinin bir sorununu, hastalarının hiçbirinde çocuklukta cinsel taciz belirtilerinin başarıyla tedavi edilmediğini itiraf etmişti. Hastalar aynı semptomları yaşamaya devam ediyorlardı.

Ama teorinin en büyük kusuru bu semptomların çok yaygın olmasıydı. Eğer bu semptomları yaşayan herkes çocukluğunda cinsel tacize uğramışsa, bu Freud şimdi anlamıştı bütün Viyana toplumunda çocuklarda cinsel tacizin yaygın olduğu anlamına gelecekti. Ashında bu semptomları Freud da yaşadığından, eğer travma teorisi doğruysa, kendisi de çocukken tacize uğramış olacaktı.

Bunların etkisiyle, Freud travma teorisinden vazgeçti. Ama hastalarının ona anlattığı öykülerin bir şeyi gizlediğine inanmaya devam etti. 1905'te 'Cinsellik Üzerine Üç Deneme'sinde, Freud yeni ve hatta daha devrimci bir teori ilan etti. Freud şimdi de hastalarının gerçekte cinsel tacize uğramadığını savunuyordu. Daha doğrusu, bastırdıkları ve bastırmaya devam ettikleri şey. kendi çocukluk fantezileriydi. Hastalar cinsel ilişkiye girmemişler, kendileri cinsel ilişkiyi arzulamışlardı. Daha da özele indirgersek, hastalar çocukluklarında, (kızlarsa) babalarıyla ve (erkeklerse) anneleriyle yatmak istemişlerdi.

"Oedipus kompleksi" işte böyle doğdu. Bu teori Freud'un yeni psikanaliz biliminin iki temel direğini, çocuk cinselliği ve bilinçdışı zihni de beraberinde getirmişti.

Freud'un öğrencisi ve yaşamöyküsünü yazan Ernest Jones bunun Freud'un düşünce tarzında belirleyici bir dönüm noktası olduğuna katılıyordu. 1950'lerde

1960'larda Freud tüm zamanların en büyük düşünürleri arasında sıvrılıyordu ve onun travma teorisinden vazgeçmesi, entelektüel cesaret ve dürüstlüğünün başlıca örneği olarak gösteriliyordu.

Ne var ki, 1970'lerde, Freud ile ilgili genel görüşte bir dağılma yaşandı. Onun, sözgelimi, kadın davranışının temel itici gücünün penis kıskançlığı olduğu gibi, bazı kadın düşmanı fikirlerinden rahatsız olan feministler saldırının başını çektiler. Başka bazı bilim insanları da Freud'ın kokain kullanmasından, psikanalizin yetersizliğine kadar değişik konularda eleştirileriyle fe

ministleri izlediler. Ama Freud'un izleyicileri için en sarsıcı olanı, Freud'un büyük ilerleyişine yepyeni bir yorum getiren bir dizi araştırma oldu. Bu revizyonistlere göre, Oedipus kompleksi travma teorisinin kalıntılarından doğmamıştı. Bu öykü bir yalandı. Freud'u eleştirenler, daha da kötüsünün yalanlarının nedeni olduğunu söylemişlerdi. Freud öyle bir yalan uydurmuştu ki, onun travma teorisinden vazgeçmesinin gerçek ve aslında skandal yaratabilecek nedeni bir daha hiç öğrenilemeyecekti.

En büyük gürültü koparan eleştiri, Ortodoks Freudcuları umutsuzluğa itecek bir biçimde kendi saflarından geldi. Bu kişi 1980'e kadar Kongre Kütüphanesi'ne bağlı Freud Arşivi müdürünün varisi olan genç Amerikalı psikanalist Jeffrey Masson'dı.

Masson bu sırada Freud'un arkadaşı Fliess'e yazdığı mektupları incelemeye başladı. Freud'un kızı Anna'nın editörlüğünde 1950'de bir seçki yayınlanmış olmasına rağmen, Masson'ın arşiv araştırması Freud'un arkadaşı Fliess'e yazdığı bazı mektupların kayıp olduğunu ortaya çıkarmıştı. Daha yakından araştırıldığında, kaybolan malzemenin Freud'un travma teorisi hakkındaki görüşleriyle ilgili olduğu anlaşılıyordu. Masson bu mektupların Freud'un o teoriyi daha sonra söylediği kadar hızlı ve kesin bir biçimde terk etmediğini, tersine, aylarca ya da belki de yıllarca bunun doğru çıkacağı umudunu koruduğunu gösterdiğini anladı.

Masson, Anna Freud'a bu malzemeleri neden çıkardığını sordu. Anna babasının yaşadığı kuşkuları ortaya sererek, okurun kafasını karıştırmak istemediği cevabını verdi. Masson'a göre bu kuşkular tarihsel önemdeydi. Mektuplar sadece Freud'un hastalarının ona cinsel tacize uğradıkları konusunda doğru söylediklerine değil, aynı zamanda gerçekte travma teorisinin de doğru olduğuna inanmaya devam ettiğini gösteriyordu. Masson, Freud'un hastalarının cinsel tacize uğradıklarına inanmıştı.

Peki, öyleyse Freud neden kendi buluşlarını bir yana atıp başka bir yola girmişti? Masson'a göre, Freud'un erkek çalışma arkadaşları, bu teori ve teorisinin içerdiği yaygın cinsel taciz suçlamaları karşısında dehşete düşmüşlerdi. Böylece, onların onayını alına umudu kalmayan Freud çark etmişti. Masson 1984'de yazdığı kitapta, "Freud'un travma hipotezinden cesaretsizlik nedeniyle vazgeçtiğini yavaş yavaş görmeye başladım" diyordu.

Masson, Freud'un Fliess'e mektuplarında Emma Eckstein adlı bir hasta karşısındaki tutumuna ilişkin ek kanıtlar bulmuştu. Eckstein ağırlı ve düzensiz adet görüyordu. Freud, kadına bir burun ameliyatı geçirmesi gerektiğini söyleyen Fliess'ten söz etmişti. Geçmişe dönersek, burnun bedenın temel organı ve Eckstein'nin adet sorunlarının kaynağı olduğuna inanan Fliess'in şarlatan olduğu görülüyor. Fliess'in yarada gazlı bez unıtması üzerine ameliyatın başarısız geçmesi işleri daha da kötüleştirmişti. Eckstein ağır bir kanama geçirmiş ve Fliess'in yaptığı ameliyattan uzun süre sonra bile kanamaları devam etmişti.

Freud, ameliyattan sonra Fliess'e yazdığı bir mektupta, Eckstein'deki sürekli kanamanın psikosomatik olduğunu söylüyordu. Bunun Eckstein'in Freud'a karşı duyduğu bastırılmış cinsel arzusunun sonucu olduğunu eklemişti. Bu açıkça saçma bir tanı, Freudcu bastırılmış cinsellik ve aktarma kavramlarının neredeyse bir parodisiydi. Masson için bu tür gülünç bir tanı, Freud'un bir meslektaşına yaranmak için ne kadar ileri gidebileceğini ve bir hastanın semptomlarını gerçek bir travmatik olaydan çok, fantezilere ne kadar çabuk yükleyebildiğini de gördü. Travma teorisiyle benzeşim açıldı. Freud nasıl ki, çocukların cinsel tacizinin yaygın, travma teorisinin ise doğru olduğu gibi hoş olmayan gerçekler konusunda Viyanalı meslektaşlarıyla çelişkiye düşmekten çekindiyse, burun teorisinin yanlışlığı, ameliyatın başarısızlığı gibi acı gerçekler konusunda da Fliess ile çelişkiye düşmekten kaçınmıştı.

Masson'ın kitabı çok büyük bir tartışma başlattı. The New York Times bunu "ruhun Watergate'i" olarak adlandırdı ve kitap çocukların, özellikle de kızların cinsel tacize uğramalarının küçümsendiğine ve öteden beri göz ardı edildiğine inanan birçok feminist ve başkaları tarafından baş tacı edildi. Freud Arşivleri'ndeki işinden kovulan Masson, çocuklarda cinsel tacize karşı hareketin kahramanı haline geldi.

Ne var ki, sadece Ortodoks Freudcuların değil, bilim çevrelerinin yanıtı da genelde olumsuzdu. Freud ve psikanalize sıcak bakmayan birçok kişi bile, Masson'ın tezlerini genelde inandırıcı bulmamıştı Eckstein vakasının, kanıt değil, bir benzetme olduğunu öne sürmüşlerdi. Sadece Freud'un Fliess ile ilişkilerindeki aşırı yumuşak başlılığı, hatta belki korkaklığı, Freud'un başka durumlarda da aynı şekilde hareket etmiş olduğu anlamına gelmiyordu.

Aslında birçok bilim insanı, travma teorisinin terk edilmesinin bir hayli cesaret gerektiren bir eylem olduğuna işaret etmişti; zira travmanın yerine konulan fikir çocukların ana babalarıyla cinsel ilişki kurma fantezileri hiç de Freud'u tıp kurumu karşısında şirin gösterecek bir fikir değildi, oedipus kompleksi, en azından çocuklarda cinsel taciz teorisi kadar radikaldi. Gerçekte daha da radikaldi, çünkü birçok doktor en azından bazı çocukların cinsel tacize uğradığını kabul etse de, hiç kimse Oedipus'u antik Yunan mitolojisinden başka bir şey olarak düşünebilmiş değildi.

Sadece bir noktada Masson haklı çıkmıştı. Freud'un yeni yayınlanan Fliess'e mektupları, birçok bilim insanını Freud'un Fliess'e Eylül 1897 tarihini taşıyan

mektubunda çark ettikten uzun süre sonra travma teorisini kurtarabilme umudunu sürdürdüğüne inandırmıştı. Masson'dan sonra, Odiv kompleksinin travma teorisinin terk edilmesinin doğrudan sonucu olduğunu öne sürmek zorlaşmıştı. Gerçekte, Freud sadece birini yavaş yavaş bırakıp, diğerine sarılmıştı. Ama travma teorisini bırakmasının nedenine gelince, Freud'un hastalarının gerçekte cinsel tacize uğradığından kuşkulananmaya başladığını öne süren geleneksebaçıklama Masson'dan gelen darbelere dayanmıştı.

Eğer sadık Freudcular, Masson belasını başlarından savar savmaz gevşeyebileceklerini sandırlarsa, çok yanıılmışlardı. Bu kez bilim insanı, filozof ve edebiyat eleştirmenlerinden oluşan bir gruptan gelen yeni ve çok daha etkili bir saldırı eşikteydi. Bunlardan, edebiyat eleştirmeni Frederick Crews'ın en çok tartışma açan kişisi olması, kısmen yapıtının ilk kez uzun süredir Freudcuların kalesi gibi görünen New York Review of Books'da yayınlanmış olmasına bağlıydı.

1993 ve 1994'te yayınlanan denemelerde Crews, Freud'un travma teorisini terk etmesiyle ilgili neden yalan söylediği konusunda Masson ile aynı fikirdeydi. Buna rağmen, Freud'un hastalarının cinsel taciz öykülerini korkaklığı yüzünden geri çevirdiğine inanan Masson'ın tersine, Crews Freud'u temelde en başta bu öyküleri yaratmakla suçluyordu. Crews'a göre, Freud kendi travma teorisini kanıtlamaya o kadar hevesliydi ki, hastalarını çocukken cinsel tacize uğradıklarını anımsamaya özendiriyordu. Önce hiçbirisi güvenilir olmayan ve doktoru hoşnut etmek isteyen hastalar, kendilerini aslında hiçbir zaman olmayan cinsel taciz öykülerini gerçekmiş gibi anlatmak zorunda hissetmişlerdi.

Kendi tezini kanıtlamak için Crews, Freud'un 1890'lardaki tebliğlerini inceledi. Analizlerden önce, Freud'un hastalarının çocukluklarında cinsel tacize uğramış olabilecekleri konusunda hiçbir fikre sahip olmadıklarını defalarca itiraf ettiğine rastladı. Freud 1896'da, "sadece tedavinin en güçlü zorlayıcı etkisi, onlarda cinsel taciz sahnelerinin yeniden canlandırılmasını sağlayabilir" diye yazmıştı. Crews, bunun Freud'un öyküleri bilinç

li olarak uydurduğuna değil, hastalarının onun telkinlerine ne kadar açık olduklarını düşünmeden bunları küçümsediğine yorulabileceğini söylemişti.

Ne var ki, Freud dinlediği çocuklukta cinsel taciz öykülerinin doğru olmadığını yavaş yavaş anladı. Ya belki, terapinin neden işe yaramadığını anladı ya da belki bazı hastalar öykülerden vazgeçtiler. Ama artık çok geçti; Freud çoktan travma teorisini meslektaşlarına sunmuş ve bulgularının ölümcül derecede kusurlu bir terapi biçiminin sonucu olduğunu itiraf etmek onu çok rahatsız etmişti. Freud kapana kısılmıştı. Eğer taciz öykülerinin doğru olduğunu savunmaya devam etseydi, düş kırıklığı yaşayan bazı hastalar, onu kamuoyu karşısında çelişkiye düşürebilirlerdi. Eğer hastalarının zihinlerine taciz sahneleri telkin ettiğini itiraf etseydi, bu kez de bir terapist olarak gözden düşerdi.

İşte o zaman zeki Freud açmazdan kurtulmanın bir yolunu buldu. Cinsel tacizin hiçbir zaman olmadığını kabul eden ama gene de öyküleri terapistlere değil, hastalara yükleyen bir teori yarattı. Freud öykülerin hastaların bilinç dışı ve

bastırılmış arzularının ürünleri olduğunu açıkladı. Crews'a göre, Oedipus kompleksi bu şekilde yaratılmıştı.

Crews'un psikanalizin kökenleriyle ilgili yorumu Masson'inkinden daha rahatsız ediciydi. Masson'ın korkağı, yerini tam bir şarlatana bırakmıştı. Freud özetle bir sahtekardı. Crews sonuçta hastaların ve başkalarının acı çekmeye devam ettiğini vurgulamıştı.

1980'ler ve 1990'larda "canlandırma [recovered memory] terapileri moda olduğu sırada, Crews'a yönelik ilginin belirgin bir biçimde arttığı görülüyordu. Freudcu bastırılmış cinsel anılar kavramının üzerine atlayan birçok psikolog, yetişkinleri çocuklukta cinsel tacizi anımsamaya özendiriyor ve bu da çok sayıda tacizci hakkında dava açılmasına neden oluyordu.

Crews'un da aralarında bulunduğu, terapileri eleştirenler, bu taciz vakalarının büyük kısmının olmadığına ve canlandırmanın, Freud'ım hastalarının öyküleri gibi, terapistin telkinlerinin sonucu olduğuna inanıyorlardı.

Freud'u savunanlara göre, bu saldırı hem adil değildi hem de garip bir görünüm sergiliyordu. Bir yandan, en sonunda Freud'u çocukluklarında cinsel tacize uğrayan kurbanları yüz üstü bırakmakla suçlayan Masson'dan kurtulmuşlardı. Daha sonra, hastalan cinsel tacizin gerçekte olmadığını "anımsama"ya özendiren Freud'un fikirlerini suçlayan Crews piyasaya çıkmıştı. Freud hem cinsel tacizcilerin paçayı sıyırmasına yardımcı olmaktan hem de masum insanları cinsel tacizle suçlamaktan nasıl sorumlu olabilirdi? Bazı öfkeli Freudcular iki saldırının birbirini götürmesi gerektiğini söylemişlerdi.

Ne yazık ki, Freudcular için eleştiriler bu kadar kolayca savuşturulamadı. Freud'a karşı çeşitli saldırılar, psikanalizin hem saygınlığını zedeledi hem de işlerini bozdu. Eğer Freud'un psikanalizin kökenleri konusunda doğruyu söylediğine güvenilemezse, hastalar kendi ruhsal sağlıklarını güvenle nasıl onu izleyenlere terk edebilirlerdi ki?

Bununla birlikte, en ateşli eleştirmenleri yadsısa bile, Freud'un konumu tüm zamanların en önemli düşünürlerinden biri olarak sağlam kalmaya devam etti. Eleştirmenleri Freud'un büyük buluşuyla ilgili kendi yorumunun eksik olduğunu kanıtlamayı başarmış, travma teorisini terk edişinin iddia ettiği kadar çabuk ve tam olmadığını vurgulamışlardı. Ama çoğu düşünce tarihçisi Freud'u, Masson ya da Crews'un düşündüğü temelde yorumlama konusunda kararsız davranmıştır. Bazı akademisyenlerin gözünde Freud'un dramatik anlatı uğruna, aşırı basitleştirmeye ve evet, gerçeği çarpıtmaya yönelmiş olması da mümkün.

Ayrıca, Freud'un fikirlerinin kökenlerinden bağımsız olarak, hatta yarattığı olumluluk ve olumsuzluklardan bağımsız olarak, bunların bilim, felsefe, sanat, edebiyat ve özalgılarımız üzerinde etkisinin sürdüğü yadsınamaz. İster hoşlanalım ister hoşlanmayalım, Freud'dan sonra hiç kimse Oedipus hakkında bir şeyler bilmeden Sofokles'i okumamıştır.

15. Bölüm

Titanic Kurtarılabilir Miydi?

18 Nisan 1912 gecesi Kaptan Arthur Roston'un yönetimindeki küçük Carpathia gemisi, New York Limanı'na girdi. Çan, düdük ve sirenlerini çalan belediye başkanının römorkörü ve irili ufaklı tekneler tarafından karşılandı. Rıhtımda yolcular borda iskelesinden inerken, hemen üzerlerine üşüşen kalabalık bir gazeteci grubu dahil, kırk binden fazla insan bekliyordu.

Bu yolcular, birkaç gün önce anlaşılmaz bir şekilde okyanus sularına gömülen batmaz gemi, Titanic'ten kurtulan kazazedelerdi.

Carpathia, Titanic'in SOS sinyallerini ilk kez 14 Nisan gece yarısından hemen sonra işitti. Roston, dev gemiyi kurtarmak için hemen rotasını değiştirdi. Roston Titanic'i parçalayan aynı buzul alanında ilerlemek zorunda olmasına karşın, Carpathia'nın hızını on yedi mile çıkarmıştı ki, bu, gemi için bir hız rekoruydu.

Carpathia dört saat sonra, Titanic'in telsizle bildirdiği son mevkisine ulaştı. Yaklaşık bir buçuk saat gecikmişlerdi: Titanic, gemide kalan 1502 yolcu ve mürettebatı ile birlikte batmıştı. Roston birkaç saati gemiden kurtulanları arayarak harcadı. Sabah 08: 00'de Titanic'in filikalarına binmeyi başaran 750 kişiyi denizden toplamıştı.

İşte tam bu noktada, Kaptan Stanley Lort'un gemisi, Californian sahnede belirdi. Kazadan kurtardığı yolcuları zaman geçirmeden New York'a götürmek isteyen Roston, son aramayı Lort'a bırakarak, uzaklaştı. Lort başka kazazede bulamadı ve ilk rotasına geri döndü. Carpathia'nın New York rıhtımına yanaşmasından dokuz saat sonra, Californian da sessizce Boston limanına süzüldü.

Çok geçmeden. Lort tüm şimşekleri üzerine çekti. Birkaç gün içinde, dünyanın dikkati Carpathia'dan Californian'a yöneldi. Californian mürettebatıyla görüşükten sonra, birçok Boston gazetesinde, geminin sulara gömülmekte olan Titanic'e, Carpathia'dan daha yakın olduğu haberleri yayınlandı. Gerçekten de, 14 Nisan gecesi 11: 00 gibi, Lort ve mürettebatı sahiden, güneydoğu yönünde sadece birkaç mil uzaklıkta bir gemi görmüştü. Çok geçmeden, Titanic'teki bazı kişiler de kuzeybatıda bir gemi saptamışlardı.

Böylece, gece yarısından, aynı zamanda, Titanic'in korkunç buzdağına çarpmasından, hemen sonra Californian'ın kaptanları diğer gemiden atılan bir havai fişek gördüler. Titanic'in yardım amacıyla havai fişekleri ateşlediği birkaç saat içersinde Californian'ın kaptanları ve mürettebatı yedi fişegin daha gökyüzünde patlayışını seyrettiler.

Gene de Lort yerinden bile kımıldamadı. Californian, tarihçi Leshe Reade'nin sözleriyle, tarihe "yerinden bile kımıldamayan gemi" olarak geçecekti. Lort rotasını Titanic'in son mevkisine ancak şafak sökerken, 05:00'ten sonra çevirdi.

O zamandan beri, tarihçiler merakla şu soruyu sorarlar: Acaba Californian, Titanic'tekileri kurtarabilir miydi? Peki, kurtarabilecek durumda olsaydı, Lort neden hiçbir şey yapmamıştı?

Carpathia'yı New York'ta karşılayanlar arasında, felaketi araştırmak amacıyla bir altkomite kurmakta gecikmeyen Senatör William Alden Smith de vardı. 19 Nisanda, Carpathia'nın rıhtıma yanaşmasından bir gün sonra Smith, WaldoorfAstoria'da kazadan kurtulanlarla görüşmüş bulunuyordu. Boston'da Californian'ın batmakta olan geminin işaret fişeklerini gördüğü haberleri duyulur duyulmaz, Smith, Lort'u ve mürettebatını ifade vermeye çağırdı.

Süvarisi ve mürettebatının tanıklığına göre, Californian 14 Nisan gecesini, Titanic'in de bulunduğu Kuzey Atlantik'in sürüklenen buzullarla kaplı aynı bölgesindeyken, Londra'dan Boston'a doğru yol almaktaydı. Buzullara rağmen hızını artırarak gemisini kötü sona mahkum eden Titanic'in süvarisi Edward Smith'in aksine, Californian'ın süvarisi çok temkinli bir adamdı. Lort gemisinin gece stop etmesi emrini verdi.

Gece yaklaşık 11:00'de Californian'ın telsiz operatörü, Cyril Evans, aynı bölgede bir yerlerde olduğunu bildiği Titanic'e hiç de resmi olmayan bir mesaj geçti: "Baba konuşuyor; buzlarla sarıldık ve stop ettik."

Titanic'in operatörü Jack Phillips, bu müdahaleden rahatsız olmuştu. Bütün gün geminin zengin yolcularının mesajlarını göndermek için uğraşmıştı ve sohbet edecek vakti yoktu. "Mesajı kesin! Bize engel oluyorsunuz!" diye cevapladı.

Bütün gün çalışmış olan ve belki de bu sert cevaba biraz sıkılan Evans, telsizini kapatıp yattı. Californian'da sadece tek telsiz operatörü bulunduğu için, bu noktada telsiz temasından yoksun kalmıştı. Titanic gece yarısı yaklaşık 12:15'te SOS vermeye başladığında, Californian'da bunu duyabilecek ayakta kimse bulunmuyordu.

Peki ya işaret fişekleri? Californian neden Titanic'in imdat işaretlerine yanıt vermemişti?

Lort ifadesinde sadece bir fişek uçuşunu gördüğünü ve sonra yattığını söyledi. Kaptanları daha sonra başka fişekler de gördüklerini haber verdiklerinde, uykulu uykulu bunların imdat işaretleri olabileceğini düşünememiş, kaptanları da ısrar etmediği için uyumaya devam etmişti.

Ayrıca, Lort senatörlere bunların imdat işaretleri olduğundan hala emin olmadığını söylemişti. Gemiler her zaman geçen gemileri selamlamak için değişik tür fişekler kullanıyordu. İmdat fişekleri genellikle daha büyük ve gürültülü olduğundan, Californian'da hiç kimse gece boyunca hiçbir şey

duymamıştı. Lort'un neden bazı gemilerden o gece işaret fişekleri atılmış olabileceği konusunda hiçbir fikri yoktu. En azından, o sırada bir geminin tehlikede olabileceğine inanması için bir neden yoktu.

Lort, ifadesinin devamında aslında kendisini ve mürettebatının gördüğü geminin Titanic olmadığından emin olduğunu da söyledi. Evans telsizle temas kurmuş olduğu için, elbette Titanic'in bölgede bulunduğunu biliyorlardı. Ama Lort'un saptadığı gemi çok küçüktü ve iyi çalışır durumdaki geminin motorlarını yaklaşık olarak 02:00'de durdurduğunu görmüşlerdi, işte bu yüzden Californian'da hiç kimsenin aklına Evans'ı uyandırıp, SOS sinyalleri var mı diye araştırmak gelmemişti. Belki de fişeklerin kötüye alamet olduğunu hisseden Lort'un kaptanları Evans'ı ancak 04:00'de uyandırmış, o da diğer gemilerden Titanic'in buzdağına çarptığını o sırada öğrenmişti. Lort'a haber verilir verilmez, süvari hemen Californian'ın harekete geçmesini emretmişti.

Senatör Smith, Lort'un anlattıklarını doyurucu bulmamıştı. ABD Donanması'ndan o gece Californian ve Titanic'in bulunduğu mevkide başka bir geminin daha bulunup bulunmadığını araştırmasını istemişti. Smith Californian'ın seyir defterinin o geceye ilişkin notlarını da incelemiş Lort ve kaptanlarının tanıklığına rağmen işaret fişeklerinin görüldüğüne dair herhangi bir ifadeye rastlamamıştı. Daha da kuşku verici olan, resmi seyir defterinin bir çeşit müsveddesi olan seyir belgesinin 15 Niiitn tarihli bölümün kaybolmasıydı. Smith'e göre bu, Californian'ın yaptıkları konusunda bir soruşturma bekleyen Lort'un bağışlanamaz davranışını örtbas etme çabasıydı.

Smith, Lort ve mürettebatının sözünü ettiği meçhul geminin gerçek olmadığı sonucuna vararak, "O buzullarda Californian ve Titanic'ten başka bir gemi olmadığı"nı ilan etti.

Senato altkomitesi raporu Lort'u sert bir şekilde suçluyordu. "Komite, kaçınılmaz olarak, Californian'ın Titanic'e süvarisinin söylediğinin aksine, on dokuz milden yakın olması, süvarisi ve mürettebatının Titanic'in tehlike fişeklerini görmelerine rağmen, insanlığın ve uluslararası hukukun gereklerine aykırı olarak bu imdat çağrısına yanıt vermediği sonucuna varmıştır."

O ay içinde daha sonra toplanan Britanya Ticaret Kurulu da aynı derecede ağır suçlamalarla doluydu. Lort Charles Mersey'in vardığı sonuca göre: "Californian ilk fişekleri gördüğünde, açık denizde ciddi bir risk taşımadan buzullar arasından ilerleyerek Titanic'in imdadına koşabilirdi... Bu şekilde davranmış olsaydı, ölenlerin hepsini olmasa bile birçoğunun hayatını kurtarabilirdi."

Lort bütün suçlamaları sineye çekti, ancak çok sayıda destekleyici de buldu. Özellikle, diğer birçok denizci, deniz yollarının, dikkatleri Titanic'in sahibi White Star Line'ın ve deniz taşımacılığının güvenliğinden sorumlu Britanya Ticaret Kurulu'nun büyük ihmalden uzaklaştırmak için Lort'u günah keçisi haline getirdiğine inanıyordu.

Her iki kurumun da yanıtlanması gereken yüzlerce soru olduğu reddedilemezdi.

İlk önce, Californian dahil, diğer gemilerden bölgede buzullar görüldüğünü bildiren sekiz mesaj alınmasına rağmen, Süvari Smith'in Titanic'in hızını kendi rekoru olan yirmi iki knotta tutma emri verdiği bir gerçektir. Gene de gemisiyle birlikte sulara gömülen Smith'i eleştirmek bir parça yakışsız görülebilirdi ama birçok kişi, Süvari Smith'in hatasından kaynaklanan birçok suçtan Süvari Lort'un sorumlu tutulduğunu düşünüyordu.

Daha kötüsü, Smith'in tehlikeli hızının, White Star'ın işletme müdürü olan ve o sırada Titanic'in ilk (ve son) seferinde yolculuk yapan armatör Bruce Ismay'in doğrudan emri değilse bile, baskısının sonucu olduğu şeklindeki kuşku da giderek artıyordu. Titanic'in sadece en büyük ve en lüks değil, aynı zamanda en hızlı transatlantik de olduğunu kanıtlayıcı telaşına düşerek, Smith'i hızlanmaya itip itmediğini merak edenler sadece Lort'u savunanlarla sınırlı değildi. Hatta Ismay'in buzul uyarısı yapan mesajlardan birini cebine attığı, böylece Smith'in yavaşlamadığı bile söyleniyordu.

Ayrıca, Ismay'in kazadan sağ kurtulması bile başlı başına bir rahatsızlık kaynağıydı, çünkü o devirde "önce kadınlar ve çocuklar" ilkesi çok ciddiye alınıyordu. Titanic'te, 1300 erkeğin yanında 150'den fazla kadın ve çocuk da boğulduğundan, birçok kişi Smith gibi, Ismay'in de gemiyle birlikte batması ya da en azından, Titanic'teki bütün kadın ve çocukların kurtulduğunun kesinleşmesinden sonra bir filikaya atlaması gerektiğini düşünüyordu. Ama en azından Ismay bir biçimde, Smith'in kararlarını etkilediği şeklindeki suçlamaları reddetme fırsatı bulmuştu. Böylece ne Senato alt komitesi ne de Ticaret Kurulu kararlarında şanslı kazazedelerden biri olması dışında, hakkında herhangi bir suç bulunmuştu.

Lort'u savunanlara göre, eğer şirket paçayı ucuz kurtarmışsa, Ticaret Kurulu daha da şanslıydı. Ticaret Kurulu bir geminin kaç adet cankurtaran sandalına sahip olması gerektiğini geminin tonajına dayanan bir formülle hesaplamıştı; Titanic'in sahipleri gemiye 14 adet nizami ve 4 adet portatif cankurtaran sandal koyarak, geminin ihtiyacından fazlasını karşılamışlardı. Bu 18 sandal 1178 kişilikti. Buna rağmen, Titanic'in yolcu kapasitesi 3500'ü aşıyor ve daha ilk seferinde 2100 kişi taşıyordu.

Öyleyse, başka kim ve ne suçlanırsa suçlansın, kurulun iyice eskimiş tüzüğünün de sorumlu olduğu açıktı. Ayrıca, acentenin görevi İngiliz deniz yollarının çıkarlarını korumaktı ve White Star Line onun en güçlü şirketlerindendi. Dolayısıyla, Lort'u destekleyenlerin Californian'ın süvarisini suçlayan kararı geçiren acenteye öfkelenmelerinde şaşılacak bir yan yoktu.

Ama hem Ticaret Kurulu hem de Senatörün altkomitesine karşı adil olmak gerekirse, ne İngiliz ne de Amerikan kurulları, Lort'u savunanların iddia ettiği gibi suçları hasır altı etmişti. Her iki kurul da Smith'in, White Star Line'ın ve tüzüğün hatalarını incelemişti ve bunlar süvari Lort'unkiler gibi öne çıkarılmamakla birlikte, üstleri de örtülmemişti. Gerçekten de, hem ABD hem de İngiltere hükümetleri, gemilerdeki tüm yolcu ve mürettebat için yeterli sayıda cankurtaran sandal taşımayı zorunlu kılan yeni tüzükleri hızla geçirmişti. Aynı

şekilde, Titanic trajedisi özellikle, Titanic burnunun dibinde batarken kamarasında uyuyan Cyril Evans görüntüsü her iki hükümeti yirmi dört saat telsiz iletişiminin sürdürülmesinin gerektirdiğine de inandırmaya yetmişti.

Kuşkusuz, bu değişiklikler denizyolları güvenliği açısından olumluydu ama Stanley Lort için yapılacak hiçbir şey yoktu. Kaptan Californian'ın sahipleri tarafından işten atılmış ama o Californian'dan görülen geminin Titanic, Titanic'ten görülen geminin ise Californian olmadığını ısrarla söylemeye devam etmişti.

Lort 1962'de öldü, aynı yıl en sadık savunucusu, Leslie Harrison o gece kaptanın hem Titanic hem de Californian'dan görüldüğüne inandığı meçhul gemiyi bulduğunu öne sürdü.

Harrison gemi kaptanların temsil eden ve Lort'un savlarının baş savunucusu Ticari Deniz Hizmetleri Birliği'nin genel sekreteriydi. Harrison'a göre, meçhul gemi Samson adlı İzlanda balıkçı gemisiydi. Harrison'ın kanıtı, Samson'un tayfalarından birinin o gece teknelerinin Titanic ve Californian arasında öldüğünü kabul eden eski günlüğüne dayanıyordu. Kaçak fok avlamakta olan Samson, Titanic ya da Californian'a kaçak avlarıyla yakalanma korkusuyla ikisinden de mümkün olduğunca hızlı uzaklaşmıştı.

Ne var ki, diğer araştırmacılar hem 6 Nisan hem de 20 Nisanda Samson'un İzlanda'da olduğunu belirlediğinde, Harrison'un savı çürütülmüştü. Bu kadar küçük bir teknenin on dört günde neredeyse 1 ü m Atlantik'i geçip geriye dönerek, üç bin beş yüz millik bir yol kat etmesi olanaksızdı.

Lort'u savunanlar 1985'te, okyanus bilimcisi Robert Ballard önderliğinde, AmerikanFransız ortak girişimi, Titanic enkazının yerini saptadığında nihayet bir açık yakaladıklarını düşündüler. Geminin en son SOS verdiği yerden doğu yönünde iyice uzaklaşmış olduğu ortaya çıktı. Böylece Titanic'in mevkisinin o gece Californian'ın yaklaşık yirmi bir mil uzağında olduğu ortaya çıktı. Bu uzaklığın ise Lort'un ya da kaptanlarından herhangi birinin Titanic'i görmesini olanaksız kıldığı apaçıktı. Ama Ballard, eğer Titanic'in kaptanlarının düşündüğü yerden doğuya doğru sürüklenmişse, Californian'ın da sürüklenmiş olabileceğini, bunu her iki gemiyi de birbirinin görüş alanının dışına çıkardığını da göstermişti. Harrison'un kararlı lobi faaliyetlerinin yanında, Titanic enkazının bulunması, en sonunda İngiltere Ulaştırma Bakanlığı'nı davayı yeniden açmaya itti. 1992'de açıklanan bakanlık raporu, Lort'a kısmi bir aklama sağladı. Raporla, Californian'ın Titanic'ten on yedi ile yirmi mil arasında bir uzaklıkta bulunmasının, eğer Lort ilk işaret fişğinde harekete geçseydi bile, batmakta olan gemiyi görmesini ve belki de zamanında olay yerine ulaşabilmesini olanaksız kıldığı sonucuna varılmıştı.

15 Nisan sabahı Lort'un Carpathia'ya yetişmesi iki saatten fazla sürmüştü ve karanlıkta buzullar arasında manevra yapmaya kalkışması halinde, bunun daha da uzun süre alabileceğini düşündüren nedenler vardı. Ve ilk işaret fişğinin atılmasından iki saat sonra, Titanic zaten batmıştı. Rapora yazıldığına göre, dolayısıyla, Lort gemiden hiç kimseyi kurtaramayacaktı.

Bununla birlikte, rapor her şeye rağmen Lort'un hareketsiz kalmasının bağışlanamayacağını açıkça belirtiyordu. Titanic'i kurtarmasaydı bile, açıkça bunu denemesi gerekirdi. Ve hatta Titanic'i görmediyse bile, bir fişek görmüştü ve kaptanları yedi fişek atıldığına tanıklılar. Deneyimli bir denizci bunların tehlike işaretlerinden başka bir şey olmadığını hemen anlayabilirdi. Buna rağmen ne Lort ne de kaptanları sorunun ne olduğunu anlamak için telsiz operatörünü uyandırma zahmetine girmişlerdi.

Titanic'le ilgili araştırma yapan en son tarihçiler, 1992 raporuyla aynı fikirdeydi. Californian'dan görülen fişeklerin Titanic'ten atılması çok büyük olasılıktı ve yakınlarda başka bir gemi olduğuna ilişkin de hiçbir kanıt yoktu. Ama fişekler Titanic'ten atılmasaydı bile yardım isteyen başka bir gemiden atılmış olabilirdi. Lort'un buna yanıtı ise kamarasına çekilip yatmak olmuştu. Lort'un yataktan kalkmayışının birçok nedeni olabilirdi. Belki korkaktı. Ya da ne bileyim, belki o kadar kuralcıydı ki, kaptanları diğer fişeklerin atıldığını görmelerine rağmen, onu rahatsız etmekten korkmuştu. Ya da belki, sırf başka bir gemi buzulların arasında rekor denemesi yapıyor diye kendi gemisini riske atması gerektiğini hissetmemişti.

16. Bölüm Hitler Yeğenini Öldürdü Mü?

19 Eylül 1931 sabahı, yirmi üç yaşında bir kadın, Geli Raubal, Adolf Hitler'in Münih'teki apartmanında ölü bulundu. Hitler'in üvey kardeşinin kızı olan Raubal, tabancayla vurulmuştu. Silah cesedin yanında bulunmuştu.

Hitler için zamanlama daha kötü olamazdı. Geçen yılki seçimlerde Reichstag'da Nazilerin sandalye sayısını 12'den 107'ye çıkarıp, partiyi iktidarın eşğine getirmişti. Tam o anda bir skandal özellikle de seks ve cinayet kokan bir skandal Hitler ve Nazileri Alman siyasetinde hızla yeniden marjinalliğe itebilirdi.

Gerçekten de, Nazikarşıtı gazeteler habere balıklama atladılar. Kısa sürede, yirmi üç yaşındaki kadının Hitler'in hem yeğeni hem sevgilisi olduğu haberleri dolaşmaya başladı. Münih Post, Raubal'ın burnunun kırılmasının, Hitler'in kadını bir öfke krizi sırasında öldürdüğünü gösterdiğini yazmıştı. Bunun nedeni belki Hitler'in onu başka biriyle yatakta yakalamış olması ya da belki dayısının bazı olağandışı cinsel eğilimlerini kamuoyuna açıklamakla tehdit etmiş olmasıydı. Başkaları Raubal'ın ya Hitler'in şiddetli kıskançlığı ya da cinsel istekleri yüzünden intihara sürüklendiğini öne sürüyordu.

Detektiflerin sorguya çektiği ve sarsılmış olduğu görülen Hitler, ifadesinde kadını en son cesedin bulunduğu bir gün önce gördüğünü söyledi. Kadının Viyana'da müzik dersleri alma planı hakkında tartışmışlardı ve Hitler'in ona yalnız başına gitmeyi yasaklaması karşısında öfkelenmiş, sonra sakinleşmişti. Böylece Hitler, Nuremberg'deki kampanya faaliyetlerinin bir parçası olan bir yürüyüşe katılmak için oradan ayrıldığını söylemişti. Kadının öldüğünü de orada öğrenmişti. Hemen Münih'e dönmüş, sadece geçiş üstünlüğü almak için yarı yolda durmuştu.

Hitler'in apartmanındaki personelin Hitler'in ifadesine ekleyebileceği fazla bir şey yoktu. Raubal'ın Hitler'in yatak odasından, görünürde berbat bir durumda fırladığını anımsıyorlardı ama neden berbat görüldüğü ya da daha sonra ne olduğu konusunda hiçbir fikirleri yoktu.

Polis, Raubal'ın burnunun kırıldığına ya da tecavüze uğradığına ilişkin bir kanıt rastlamamıştı. Ölümün intihar olduğuna karar verildi. Ama Bavyera Adalet Bakanlığı'nın üst kademelerinde çok sayıda Nazi sempatzanı bulunduğundan, birçok kişi polisin soruşturmayı kısa kesmesi için baskı gördüğüne inanıyordu. Özellikle, detektifler olay yerine geldiğinde, parti yetkilileri zaten olay yerinde bulunuyordu, demek ki evdeki personel de Nazi yetkilileri tarafından sıkıştırılmış olabilirdi.

Ama en azından tarihçiler için soruşturma dosyası kapanmış değildi. Hitler'in Raubal'ı öldürdüğüne ilişkin kanıt arayışları onları Adolf Hitler'in zihninin çok karanlık köşelerine yöneltmişti.

Hitler'in Raubal'ı öldürdüğünden kuşkulananlar arasında, eskiden en yakın çevresinde bulunmuş olan bazı kişiler de vardı. Bunların en göze çarpanı, etkili bir Nazi gazetesi yayınlayan ve kardeşi Gregor'un partinin başkan vekili olduğu Otto Strasser'di. Daha sonra parti liderliği için Hitler ile çatışmaya giren Gregor 1934'te öldürülmüş, Otto da İsviçre'ye kaçmıştı.

1940 yılında yazdığı 'Hitler ve Ben' adlı kitapta, Otto Strasser cinayet için üç kanıt ortaya attı. Birincisi, kendisine Raubal'ı bir Katolik olarak gömdüğünü söyleyen papazla yaptığı bir konuşmaydı; eğer kadın intihar etmiş olsaydı, bu şekilde gömülemezdi. İkincisi, kardeşiyle yaptığı bir konuşmaydı; burada Gregor, Hitler'in Raubal'ı vurduğunu doğrudan onun ağzından duyduğunu söylemişti. Ve son olarak, ünlü Nazikarşıtı editör Fritz Gerlich'in gazetesinin 12 Mart 1933 tarihli sayısında cinayet üzerine büyük bir haber yayınlamayı planladığı öyküsüydü. Burada Strasser kaynak vermiyordu ama 9 Mart'ta, Nazi yıldırım birlikleri gazete bürolarına dalıp, bütün dosyaları tahrip etmişler ve Gerlich'i de tutuklamışlardı. Gregor Strasser gibi, Gerlich de 1934'te öldürüldü. Otto Strasser cinayete neyin yol açtığını söylememişti ama cinayetin Hitler'in Raubal'ın başka bir sevgilisi olduğunu öğrenmesi üzerine öfkeye kapılması yüzünden işlendiğini ima ediyordu.

Hitler' in eski yabancı basın sekreteri, Ernst Hanfstaengl daha çok ayrıntı vermişti; Raubal sadece başka bir erkekle çıkmıyordu, ayrıca ondan hamileydi de. Baba adayı olduğundan kuşkulanan kişi resim öğretmeni ve Hitler açısından en kötüsü Yahudi'ydi. Raubal öğretmenle 1928'te tanışmıştı ve şimdi onunla evlenmek istiyordu. Doğrusu, bir Yahudi'nin yeğenini sevgilisini ondan koparması hem kişisel hem de politik bakımdan en büyük onursuzluktu. Dolayısıyla, Hanfstaengl'in belirttiğine göre, Hitler, Raubal'ı intihara zorladı. Hanfstaengl, Hitler'in kadının annesi ile ilgili bazı tehditler savurduğunu ima etmesine rağmen, anlatımında bu konuda tam bir açıklık bulamıyoruz. Ne olursa olsun, Hanfstaengl, Hitler'in tüm ailesinin bu öyküyü doğru kabul ettiğini eklemişti. Kendisi de bunu Hitler'in kardeşi Alois'in karısı Brigid Hitler'den öğrenmişti.

1944 yılında yayınlanan 'Der Führer' adlı kitabında, Alman tarihçi Kari Heiden, Raubal'ın ölümünden Hitler'in değil, SS şefi Heinrich Himmler'in sorumlu olduğunu öne sürdü. Aslında Heiden, Hitler'in Raubal'ı sevdiğini ve onunla evlenmek istediğini öne sürdü. Ama Himmler ya Raubal'ın başka birisiyle yatlığından kuşkulandığı ya da dayısının cinsel eğilimlerini ortalığa sermekle tehdit ettiği için bir skandali önlemek istemişti. Heiden kadının öldürüldüğünü mü yoksa, intihar etmeye mi zorlandığını kesinlikle bilmiyordu, ama Nazilerin suçlu olduğundan emindi. Kaynağının Raubal'ın annesinin bir arkadaşı olduğunu söylemişti.

Bütün bu anlatılanların sorunu, çoğu Hitler'in akrabaları ve eski arkadaşları tarafından yayılan temelsiz dedikodulara dayanmasıydı. Bütün bu kişiler gerçeği ortaya sermekten çok, genelde intikam almak ve kendilerini aklamak istiyorlardı. Daha sonra gelen tarihçilerin, tanıklıklarına çok mantıklı olarak kuşkuyla baktıkları kişilerdi bunlar. (Heiden'in hakkım yememek için, hemen

eklemeliyiz ki, Strasser ya da Hanfstaengl'in tersine, o hep Hitler'in düşmanı olmuştur. Ama onun öyküsü de Hitler'in düş kırıklığı yaşayan bir akrabasından alınmadı.)

Ayrıca Hitler'in geçiş üstünlüğü belgesi de onun için bir savunma kanıtıydı. Polis ve belgeye tanık olan diğerlerinin Nazi sempatanları oldukları ya da Nazilerce tehdit edildikleri düşünülürse, bu elbette tartışmalı bir belgeydi ama bununla çelişkiye düşen başka bir kanıt yoktu. Heiden'in Himmler'i sorumlu tutmasına gelince, bu mantıksız görünüyordu. Eğer Himmler bir skandali önlemek istediye, kesinlikle ne cesedi Hitler'in apartmanında ne de Hitler'in silahını cesedin yanında bırakırdı.

Dolayısıyla, cinayet seçeneği bir yana atılmamakla birlikte, polisin intihar kararı daha uygun görülüyordu. Ama yine de bazı önemli ve iç gıcıklayıcı sorular kalıyor: Acaba Hitler yeğenini intihara mı zorlamıştı? Ve aralarında ne tür bir ilişki vardı?

Heiden'a göre, Hitler'in Raubal'a yönelik ilgisinin dayılıkla sınırlı olmadığına kuşku yoktu.

Heiden'in kaynak ismi vermeden anlattığı bir öykü, Hitler'in Raubal'a bir mektubuyla ilgiliydi; burada Hitler "unidinizm... sınırlarında dolaşan mazoşistkopropfaji eğilimleri olan bir adamdan beklenebilecek duygularım ifade etmişti." Daha açıkçası, Heiden'in kastettiği şey, Hitler'in kadınların, üzerine işemesiyle tahrik olduğuydu. Mektup Raubal'a hiç ulaşmadan dosdoğru bir şantajcının eline geçti. Heiden'a göre, 1929'da, Nazi Partisi muhasebecisi Franz Schwarz şantajcıya para ödeyerek, mektubu ele geçirdi.

Hanfstaengl bu kez bir yıl sonrasına ait farklı bir şantaj girişimi öyküsü daha anlattı. Muhasebecinin bir şantajcından Hitler'in Raubal'ın pornografik resimlerini çizdiği kağıtları satın almasından hemen sonra, 1930'da Schwarz ile karşılaştığını anımsıyor. Hanfstaengl çizimlere bir göz atmış, dehşete kapılmış ve Schwarz'a bunları yırtıp atmasını telkin etmiş. Ama Schwarz Hitler bunları geri istediğinden yapamayacağını söylemiş.

Heiden, Hitler'in yeğeniyle ilgili fantezilerin ötesine geçip geçmediğinden emin değildi ama Hanfstaengl bunun aksini düşünüyordu. Söylediği kadarıyla, üçüncü bir kişiden duyduğu bir söyleşiyi aktarmıştı. Burada Raubal bir arkadaşına, dayısının bir "canavar" olduğunu, "bana yaptırmak istediği şeylere inanamazsın" dediğini söylüyordu. Ve Hanfstaengl'in gösterdiği gibi, ailede ensest geleneği vardı. Hitler'in anne ve babası kuzendi. Hitler'in babasından yirmi iki yaş küçük olan annesi ona "Dayı" diyordu.

Hanfstaengl gibi, Otto Strasser de Hitler ve Raubal arasındaki ilişkinin cinsel ilişkiyi içerdiğinden ve bunun hiç de normal cinsel ilişki olmadığından kuşku duymuyordu. 1943'te ÖSS (II. Dünya Savaşı sırasında CIA'nın atası) ajanlarıyla yaptığı bir görüşmede, Strasser unidinizm konusundan açıkça söz etmişti. Bunu

doğrudan Raubal'dan duyduğunu ve kadının bütün bu olup bitenleri "iğrenç" bulduğunu iddia etmişti.

Cinayet söylentileri gibi, Hitler'in cinsel yaşamıyla ilgili bu anlatılanlara da kuşkuyla yaklaşılmalı. Ne Hanfstaengl ne de Strasser özellikle güvenilir bir kaynağa sahipti ve kaynakları genelde isimsiz ya da çok az güven vericiydi. Strasser, Raubal'ın o sırada kurtulmak istediği kişinin yakın bir çalışma arkadaşı olduğu halde kendisini sırdaş olarak seçtiğini söyleme zahmetine katlanmadı. Dolayısıyla, son iki kuşaktan, Hitler'in en saygın yaşamöyküsü yazarları (1952'de Allan Bullock ve 1998'de Ian Kershaw) Hitler ve Raubal'ın bırakın herhangi bir tür olağandışı cinsel ilişkiyi, cinsel ilişkiye girdikleri konusunda bile ciddi kuşkan olduğunu belirttiler. Kanıtlar hiç de yeterli değildi.

Bununla birlikte, cinayet suçlamalarının aksine, olağandışı cinsel ilişki söylentilerinin kendi içinde belirli bir dayanağı vardı. Psikolojik yaşamöyküsü yazarları, özellikle de Freudcular, cinsel sırların her yere sızdığını görme eğilimindedir. Dolayısıyla özellikle Hitler gibi bir psikopatta bunları aramak hoşlarına gidiyordu. ÖSS'un 1943 tarihli Hitler raporunu hazırlamış olan psikiyatrist William Langer, Raubal'ın ve Strasser'ın unidinizm konusunda gerçeği söylediğine inanıyordu. Ayrıca Langer bir başka kadınla, 1932'de Hitler ile aynı şekilde çirkin cinsel ilişkiler yaşamış olduğunu söyleyen film aktrisi Renate Muller ile yapılan görüşmeleri de aktarmıştı. Langer, "Tüm kanıtlar göz önüne alındığında, Hitler'in sapıklığının Raubal'ın anlattığı türde olduğu anlaşılıyor" diye yazmıştı.

Hitler ile değişik zamanlarda cinsel ilişkiye girdiğini söyleyen yedi kadından, altısının ya intihar ettiği ya da intihara teşebbüs etmesinin önemli olduğunu düşündükleri için, hiç kim

se Freudcular suçlayamaz. (1945'te Hitler ile birlikte ölen Eva Braun gibi, cinayet kurbanı olmadığı düşünülürse, bu altının içinde Raubal de vardı.) Hitler'in yattığı kadınlara yaptığı her neyse, anlaşılan bu, onları derin bir mutsuzluğa sürüklüyordu.

Ama Hitler'in yaşamöyküsünü yazanlar içinde Freudcu kökenden gelmeyenlerin işaret ettikleri gibi, bunların hiçbiri Hitler ya da yattığı kadınların probleminin kökeninde cinsel sorunların bulunduğunu kanıtlamıyor. Bu kadınların intihar etme nedeni olarak Hitler'in cinsel sapıklığına inanmak gerekmiyor, en hafif deyimle, Hitler'in daha yığınla başka hoş görülemez kişilik özelliği vardı. Gerçekten de, Hitler ile ilişkiye girmeyi seçen kadınların da ciddi sorunlar yaşadığı pekala öne sürülebilir.

Elbette Raubal, Hitler'i seçmemişti. Dayısının yanına taşınmasının nedeni, annesiyle birlikte gidecekleri başka bir yer olmamasıydı ve kadın yaşadığı süreç bundan başka bir neden de olmamıştı. Kendisine büyük bir arzu duyan ve başka birisiyle görüşmesini engellemek için acımasız önlemler alan bir adamın evinde

tuzığa dūřmūřtū. Hitler'in onun Viyana'ya gidiřine engel olması, 1929'da kendi evine tařındığından beri, yeęenine koyduęu sert yasakların sadece biriydi.

Hitler'in kadına zalimce davranması ille de ondan sapık cinsel ilişki istediği anlamına gelmez. Hatta kadını intihara zorlaması için de aralarında cinsel ilişki olması gerekmez.

Bu, Bullock ve Kershaw'ın ulaştığı sonuğtu ve tarihçilerin de çoğunluğu onları izliyor. Çoğunluğa bakılırsa, Hitler, Raubal'ı öldürmemiş olabilir. Ve bu konudaki uzlaşı daha zayıf olsa da, onunla cinsel ilişkide bulunmamış ya da kadının ölümüne doğrudan neden olacak türde cinsel ilişkiye girmemiş olabilir. Ama Hitler bir tirandı iki yıl sonra tüm ülkenin tiranı haline gelmeden önce, daha 1931'de bir yerel tirandı.

Geli Raubal için ölüm tek kurtuluş yolu gibi görünmüş olmalıydı!

Eski Nazi anı yazarları dahil, birçok kişiye göre, Raubal'ın ölümü Hitler için bir dönüm noktasıydı. Örneğin, Hanfstaengl, "Onun ölümüyle Hitler'in en sonunda şeytana dönüőeçeęi yol açılmıştı" diye yazmıştı. Hitler'in resmi fotoğrafçısı, Heinrich Hoffmann aynı görüşleri tekrarlamıştı. Anılarına göre, "Bu zamanda, zalimlik tohumları Hitler'in içinde boy atmaya başlamıştı. Kan dökme arzusu Geli'nin ölümünden sonra, içinde bir canavar gibi büyümüştü." Bu tür çözümlerlerin yazarların kendilerini kurtarmaya hizmet ettiği açık. Eğer Hitler, Raubal'ın ölümünden sonra canavara dönüştüyse, o *zaman* bunları yazanların onun daha önceki, belki de daha mantıklı olduğu bir dönemde onunla ittifak kurduktan için bağışlanmaları gerekirdi.

Ama Raubal'ın ölümünün Hitler'de bir dönüşüm başlattığına inananlar sadece eski Nazilerle sınırlı değildi. Kesinlikle eski Nazilerden daha temiz bir güdülenmeye sahip olan Freudcu birçok yaşamöyküsü yazarı, Raubal'ın ölümünü Hitler'in bir cani olarak gelişmesinde önemli bir kilometre taşı olarak görme eğilimindeydi. Bu yazarlara göre, kadını öldürmediyse bile, tutkun olduğu kadının kaybı, bir biçimde içindeki canavarı uyandırmıştı. Freudcuların etkisi önemli olmuştur; bir aşk ilişkisi için kanıtları yetersiz bulmasına rağmen, Bullock bile, Raubal'ın ölümünün Hitler'i değiştirdiğine ve Hitler'in Yahudi düşmanlığında "belki de cinsellikten kaynaklanan bir yön" bulunduğuna inanıyordu.

Ne var ki, çoğu tarihçi için, Raubal'ın ölümü Hitler'in soykırımcı tutkularını açıklamaya yetmez. Cinsel temele dayanan diğer birçok açıklama bunların içlerinde neler yok ki; güya Hitler'in teslisleri yokmuş; güya frengili bir Yahudi fahişeden frengi kapmış çoğu tarihçiye, özellikle de Yahudi soykırımını tarihçilerine hiç de doyurucu gelmiyor. Gerçekten de, milyonların ölümünün ardında tek bir neden aramak, tarihçi ve filozofların savaşım vermeye devam ettikleri ahlaki ve pratik sorunlar doğuruyor.

Açık olan bir şey var: Hitler'i ne kadar derinden etkilemiş olursa olsun, onu katil haline getiren şey, Raubal'ın ölümü değildi. O ellerini çoktan kana bulamıştı;

eski Nazi anı yazarlarının kolayca erişilebilen seçmeci anlarına karşın, Nazi çeteleri 1931 Eylülünden önce, kuşkusuz Hitler'in bilgisi ve onayıyla, binlerce olmasa bile yüzlerce insanı çoktan öldürmüştü. Geli Raubal'ın intiharı hiçbir biçimde Hitler'in sorumlu olduğu ilk ölüm değildi.

...:SON:..